

BELGISCHE SENAAAT

ZITTING 2002-2003

20 NOVEMBER 2002

**Wetsvoorstel betreffende het onderzoek
op embryo's *in vitro***Wetsvoorstel betreffende de bescherming
van embryo's *in vitro*Wetsvoorstel met betrekking tot het onderzoek
op embryo's en geslachtscellenWetsvoorstel betreffende de bescherming
van het embryo *in vitro*Wetsvoorstel betreffende de bescherming
van embryo's *in vitro*Wetsvoorstel betreffende de bescherming
van het embryo *in vitro*Wetsvoorstel met betrekking tot het onderzoek
op embryo's *in vitro*

Wetsvoorstel betreffende het onderzoek op embryo's

VERSLAG

VAN DE BESPREKING
IN TWEEDE LEZING
NAMENS DE BIJZONDERE COMMISSIE
VOOR BIO-ETHISCHE
PROBLEMEN
UITGEBRACHT DOOR
DE HEER REMANS

Aan de werkzaamheden van de commissie hebben deelgenomen :

1. Vaste leden : de dames De Roeck, voorzitter; De Schamphelaere, de heren Devolder, Galand, Istasse, mevrouw Leduc, de heren Mahoux, Monfils, mevrouw Nyssens, de heer Roelants du Vivier, de dames Staveaux-Van Steenberge, van Kessel, Vanlerberghe en de heer Remans, rapporteur.

2. Plaatsvervangers : de heren Colla, Dallemagne, Destexhe, mevrouw de T' Serclaes en de heer Lozie.

3. Andere senator : de heer Vankrunkelsven.

Zie :

Stukken van de Senaat :

2-695 - 2000/2001 :

Nr. 1 : Wetsvoorstel van de heren Monfils en Mahoux.

2-695 - 2001/2002 :

Nrs. 2 tot 11 : Amendementen.

Nr. 12 : Verslag.

Nr. 13 : Bijlagen bij het verslag.

Nr. 14 : Artikelen aangenomen in eerste lezing.

Nr. 15 : Advies van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek.

Nr. 16 : Advies van de Raad van State.

2-695 - 2002/2003 :

Nr. 17 : Amendementen op de artikelen aangenomen in eerste lezing.

2-87 - BZ 1999 :

Nr. 1 : Wetsvoorstel van de heer Monfils.

2-92 - BZ 1999 :

Nr. 1 : Wetsvoorstel van de heer Mahoux.

2-114 - 1999/2000 :

Nr. 1 : Wetsvoorstel van mevrouw van Kessel c.s.

2-321 - 1999/2000 :

Nr. 1 : Wetsvoorstel van de heer Colla.

2-686 - 2000/2001 :

Nr. 1 : Wetsvoorstel van mevrouw De Roeck en de heer Galand.

2-716 - 2000/2001 :

Nr. 1 : Wetsvoorstel van de heer Vankrunkelsven en mevrouw Leduc.

2-726 - 2000/2001 :

Nr. 1 : Wetsvoorstel van mevrouw Nyssens c.s.

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION DE 2002-2003

20 NOVEMBRE 2002

**Proposition de loi relative à la recherche
sur les embryons *in vitro***Proposition de loi relative à la protection
des embryons *in vitro*Proposition de loi relative à la recherche
sur les embryons et les cellules reproductricesProposition de loi relative à la protection
de l'embryon *in vitro*Proposition de loi concernant la protection
des embryons *in vitro*Proposition de loi relative à la protection
de l'embryon *in vitro*Proposition de loi relative à la recherche
sur les embryons *in vitro*

Proposition de loi relative à la recherche sur les embryons

RAPPORT

DE LA DISCUSSION
EN DEUXIÈME LECTURE
FAIT AU NOM
DE LA COMMISSION
SPÉCIALE CHARGÉE
DES PROBLÈMES BIOÉTHIQUES
PAR M. REMANS

Ont participé aux travaux de la commission :

1. Membres effectifs : Mmes De Roeck, présidente; De Schamphelaere, MM. Devolder, Galand, Istasse, Mme Leduc, MM. Mahoux, Monfils, Mme Nyssens, M. Roelants du Vivier, Mmes Staveaux-Van Steenberge, van Kessel, Vanlerberghe et M. Remans, rapporteur.

2. Membres suppléants : MM. Colla, Dallemagne, Destexhe, Mme de T' Serclaes et M. Lozie.

3. Autre sénateur : M. Vankrunkelsven.

Voir :

Documents du Sénat :

2-695 - 2000/2001 :

N° 1 : Proposition de loi de MM. Monfils et Mahoux.

2-695 - 2001/2002 :

N°s 2 à 11 : Amendements.

N° 12 : Rapport.

N° 13 : Annexes au rapport.

N° 14 : Articles adoptés en première lecture.

N° 15 : Avis du Comité consultatif de bioéthique.

N° 16 : Avis du Conseil d'État.

2-695 - 2002/2003 :

N° 17 : Amendements aux articles adoptés en première lecture.

2-87 - SE 1999 :

N° 1 : Proposition de loi de M. Monfils.

2-92 - SE 1999 :

N° 1 : Proposition de loi de M. Mahoux.

2-114 - 1999/2000 :

N° 1 : Proposition de loi de Mme van Kessel et consorts.

2-321 - 1999/2000 :

N° 1 : Proposition de loi de M. Colla.

2-686 - 2000/2001 :

N° 1 : Proposition de loi de Mme De Roeck et M. Galand.

2-716 - 2000/2001 :

N° 1 : Proposition de loi de M. Vankrunkelsven et Mme Leduc.

2-726 - 2000/2001 :

N° 1 : Proposition de loi de Mme Nyssens et consorts.

I. INLEIDING

Het advies van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek betreffende het onderzoek op het menselijk embryo *in vitro*, dat door de Voorzitter van de Senaat werd gevraagd op verzoek van 10 senatoren, werd op 16 september 2002 gegeven (Advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek, zie stuk Senaat, nr. 2-695/15). Op 18 september 2002 bracht de Raad van State zijn advies uit over de artikelen van het wetsvoorstel betreffende het onderzoek op embryo's *in vitro*, die door de Bijzondere Commissie voor bio-ethische problemen op 10 juni 2002 in eerste lezing werden aangenomen (Advies nr. 33.641/3 van de Raad van State, zie stuk Senaat, nr. 2-695/16).

Aan beide adviezen werd in de Bijzondere Commissie voor bio-ethische problemen een algemene bespreking gewijd tijdens haar vergadering van 9 oktober 2002. Vervolgens heeft de Bijzondere Commissie de in eerste lezing aangenomen artikelen (stuk Senaat, nr. 2-695/14) en de amendementen die daarop werden ingediend (stuk Senaat, nr. 2-695/17) besproken tijdens haar vergaderingen van 15, 21 en 23 oktober 2002. Op deze laatste datum werd het geamendeerde wetsvoorstel definitief aangenomen (stuk Senaat, nr. 2-695/19).

II. ALGEMENE BESPREKING VAN DE ADVIEZEN VAN HET RAADGEVEND COMITÉ VOOR BIO-ETHIEK EN VAN DE RAAD VAN STATE

De heer Mahoux drukt de wens uit dat, nu beide adviezen beschikbaar zijn, spoedig wetgevend werk kan worden verricht op basis van de artikelen die de Bijzondere Commissie in eerste lezing heeft aangenomen. Recente wetenschappelijke evoluties, zoals bijvoorbeeld de vooruitgang op het vlak van de geslachtskeuze van het kind, tonen aan dat het belang van een wetgevend kader niet overschat kan worden, zowel op het inhoudelijke vlak als wat betreft de voorwaarden inzake procedure en transparantie.

Het lid merkt op dat het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek andermaal de complexiteit bewijst van een discussie over het statuut van het menselijk embryo; het lijkt dan ook niet wenselijk dat de Bijzondere Commissie zich daarover zou uitspreken. Wat de aanmaak van embryo's voor onderzoeksdoeleinden betreft, heeft het Raadgevend Comité een verdeeld advies uitgebracht. De keuze die werd gemaakt in artikel 4 van het wetsvoorstel, zoals het in eerste lezing werd aangenomen, komt dan ook niet in het gedrang.

Uit het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité blijkt volgens spreker dat bijzondere aandacht moet worden geschonken aan de draagwijdte van de toestemming die door de betrokken personen wordt

I. INTRODUCTION

L'avis du Comité consultatif de bioéthique relatif à la recherche sur l'embryon humain *in vitro*, demandé par le Président du Sénat à la requête de 10 sénateurs, a été donné le 16 septembre 2002 (Avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique, voir doc. Sénat, n° 2-695/15). Le Conseil d'État, quant à lui, a rendu son avis le 18 septembre 2002 sur les articles de la proposition de loi relative à la recherche sur les embryons *in vitro*, qui avaient été adoptés en première lecture par la Commission spéciale chargée des problèmes bioéthiques, le 10 juin 2002 (Avis n° 33.641/3 du Conseil d'État, voir doc. Sénat, n° 2-695/16).

La Commission spéciale chargée des problèmes bioéthiques a consacré une discussion générale à ces deux avis, lors de sa réunion du 9 octobre 2002. La Commission spéciale a ensuite discuté, lors de ses réunions des 15, 21 et 23 octobre 2002, les articles adoptés en première lecture (doc. Sénat, n° 2-695/14) et les amendements déposés à ceux-ci (doc. Sénat, n° 2-695/17). La proposition de loi amendée a été adoptée définitivement le 23 octobre 2002 (doc. Sénat, n° 2-695/19).

II. DISCUSSION GÉNÉRALE DES AVIS DU COMITÉ CONSULTATIF DE BIOÉTHIQUE ET DU CONSEIL D'ÉTAT

M. Mahoux exprime le vœu que, les deux avis étant à présent disponibles, l'on puisse à présent légiférer rapidement sur la base des articles adoptés en première lecture par la Commission spéciale. Les développements scientifiques récents, comme les progrès réalisés en matière de choix du sexe de l'enfant, montrent que l'on ne saurait surestimer l'importance d'un cadre légal, tant sur le plan du contenu qu'en ce qui concerne les conditions relatives à la procédure et à la transparence.

Le membre fait remarquer que l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique prouve une fois de plus la complexité inhérente à toute discussion sur le statut de l'embryon humain; il ne semble dès lors pas souhaitable que la Commission spéciale se prononce à ce sujet. Pour ce qui est de la constitution d'embryons à des fins de recherche, le Comité consultatif a émis un avis partagé. Le choix qui a été fait à l'article 4 de la proposition de loi, tel qu'adopté en première lecture, n'est donc pas remis en question.

Selon l'intervenant, l'avis n° 18 du Comité consultatif fait apparaître qu'il faut accorder une attention particulière à la portée du consentement des personnes concernées ainsi qu'aux modalités de ce consente-

gegeven en de wijze waarop dit dient te gebeuren. Desgevallend moet dit worden geëxpliciteerd in de tekst.

In het algemeen meent de heer Mahoux dat het advies van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek getuigt van een grote kwaliteit en in grote mate overeenstemt met de opties die werden genomen door de Bijzondere Senaatscommissie.

Vervolgens verwijst het lid naar het juridisch advies dat werd uitgebracht door de Raad van State. Het is niet toevallig dat in artikel 3 van het wetsvoorstel wetenschappelijk onderzoek onder bepaalde voorwaarden wordt toegelaten, daar waar in andere artikelen op een uitdrukkelijke wijze verbodsbepalingen worden ingevoegd. Ondanks de suggestie die de Raad in zijn opmerking nr. 11 heeft gedaan om de inleidende zin van artikel 3 te herformuleren, lijkt het wenselijk om de huidige libellering te behouden omdat ze beter uitdrukking geeft aan de wens van de Bijzondere Commissie.

Tenslotte merkt spreker op dat de sanctie van de stopzetting van het onderzoek, wanneer dit wordt uitgevoerd in strijd met de bepalingen van de voorgestelde wet, volgens de Raad van State als een «passende sanctie» kan worden beschouwd in de zin van artikel 25 van het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de bio-geneeskunde, zodat op dit vlak geen problemen moeten worden verwacht. De Raad van State heeft evenmin een opmerking gemaakt over de taakomschrijving van en de te volgen procedure voor de Federale Commissie.

Mevrouw Nyssens drukt eveneens haar waardering uit voor het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek en vestigt de aandacht op het feit dat het Raadgevend Comité nog reflecteert over tal van aanverwante onderwerpen, zoals de problematiek van stamcellen en het therapeutisch kloneren. Zij hoopt dat adviezen daaromtrent spoedig zullen volgen en vraagt zich af of de voorgestelde wet wel kan tot stand komen zonder deze adviezen.

Vanzelfsprekend is het niet aangewezen om te debatteren over de filosofische overwegingen die ten grondslag liggen aan het advies, zoals bijvoorbeeld de antropologische reflecties over «de menselijke persoon». Toch zegt spreekster enigszins geschokt te zijn wanneer in het advies nr. 18 zomaar het volgende wordt geponeerd (stuk Senaat, nr. 2-695/15, blz. 24):

«Het is een onloochenbaar empirisch gegeven dat een embryo of een foetus, maar ook zelfs een pasgeboren kind of een diep demente grijsaard, geen «mensen» of «personen» zijn in deze antropologische zin.»

ment. Ce point devra, le cas échéant, être expliqué dans le texte.

D'une manière générale, M. Mahoux estime que l'avis du Comité consultatif de bioéthique est le fruit d'un travail de grande qualité et correspond, dans une large mesure, aux options qui ont été prises par la Commission spéciale du Sénat.

L'intervenant évoque ensuite l'avis juridique rendu par le Conseil d'État. Ce n'est pas un hasard si l'article 3 de la proposition de loi autorise la recherche scientifique à certaines conditions, alors que des dispositions prohibitives sont insérées explicitement dans d'autres articles. Malgré la suggestion du Conseil d'État (observation n° 11) visant à reformuler la phrase introductive de l'article 3, il semble souhaitable de s'en tenir au libellé actuel qui reflète plus fidèlement le souhait de la Commission spéciale.

Enfin, l'intervenant fait remarquer que, selon le Conseil d'État, la sanction que constitue l'arrêt de la recherche menée en violation des dispositions de la loi proposée peut être considérée comme une «sanction appropriée» au sens de l'article 25 de la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine, si bien qu'aucun problème n'est à prévoir à cet égard. Le Conseil d'État n'a pas non plus formulé la moindre observation concernant la description des missions et la procédure à suivre devant la Commission fédérale.

Mme Nyssens dit également tout le bien qu'elle pense de l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique et attire l'attention sur le fait que ce comité poursuit encore sa réflexion sur plusieurs sujets connexes tels que la problématique des cellules souches et celle du clonage thérapeutique. Elle espère que les avis sur ces questions seront rendus très prochainement et elle se demande s'il est judicieux de voter la loi proposée sans disposer de ces avis.

Il n'est bien sûr pas indiqué de débattre des considérations philosophiques qui sous-tendent l'avis et, notamment, des réflexions anthropologiques sur «la personne humaine». L'intervenante affirme cependant avoir été quelque peu choquée par le passage suivant de l'avis n° 18 (doc. Sénat, n° 2-695/15, p. 24):

«C'est un fait empirique indéniable qu'un embryon ou un fœtus, mais aussi un enfant nouveau-né ou un vieillard profondément dément ne sont pas des «humains» ou des «personnes» dans ce sens anthropologique du terme.»

Voor het overige is de lectuur van het advies zeer lezenswaardig. Het lid vestigt de aandacht op de volgende zin uit het advies van het Raadgevend Comité:

«In het geval van de parthenogenetische activatie spreekt men, wegens het ontbreken van mannelijk genetisch materiaal, van een parthenogenetisch embryo (of parthenoot), dat wel 46 chromosomen heeft (door verdubbeling van de chromosomen van de eicel), maar die komen alle voort van de moeder: ook deze embryo's zullen zich niet verder ontwikkelen, zeker niet verder dan het begin van de innesteling.»

Deze wetenschappelijke vaststelling heeft gevolgen voor de bespreking van het wetsvoorstel nr. 2-695, vermits in dit geval een embryo wordt ontwikkeld dat enkel chromosomen heeft die voortkomen van de moeder.

Mevrouw Nyssens wijst er tevens op dat de punten, waarover een eensgezindheid bestaat in de schoot van het Raadgevend Comité, eerder vanzelfsprekend zijn. Deze consensus heeft dan ook niet veel gevolgen voor de werkzaamheden van de Bijzondere Senaatscommissie. Andersom stelt zij vast dat het verbod op het reproductief menselijk kloneren, dat in deze commissie vrijwel eensgezind wordt verdedigd — enkel de heer Remans heeft amendementen daaromtrent ingediend — niet unaniem wordt verdedigd in het Raadgevend Comité, vermits sommige leden enkel pleiten voor een moratorium en niet voor een absoluut verbod.

Op tal van punten bestaat trouwens een waaier van uiteenlopende meningen, gaande van de absolute onaantastbaarheid van het menselijke embryo tot een visie die het embryo als een louter gebruiksvoorwerp voor wetenschappelijk onderzoek beschouwt. Ook over de termijn waarbinnen onderzoek moet mogelijk worden gemaakt bestaan verschillende meningen: sommigen vinden om principiële redenen dat na afloop van een termijn van 14 dagen geen wetenschappelijk onderzoek meer mogelijk is en dat het betrokken embryo dan moet worden vernietigd; anderen menen dat deze termijn geen rationele grondslag heeft en zouden wetenschappelijk onderzoek ook nadien nog toelaten.

Zelf heeft spreekster ervoor gepleit om de termijn te beperken tot 7 dagen, vermits vanuit de medische wereld wordt bevestigd dat veruit de meeste onderzoeken die door deze wet worden mogelijk gemaakt binnen die tijdsperiode kunnen worden uitgevoerd.

Het lid voelt zich aangesproken door de individuele nota die tijdens de bespreking in het Raadgevend Comité werd neergelegd met betrekking tot de positie van de vrouw in deze aangelegenheid. Een aantal amendementen die tegemoet komen aan de uitgedrukte bezorgdheid dringen zich op.

Pour le reste, cet avis est très intéressant à lire. Le membre attire l'attention sur la phrase suivante, extraite de l'avis du Comité consultatif:

«Dans le cas d'absence de matériel génétique mâle, on parle d'embryon parthénogénétique (ou parthénote) qui comporte 46 chromosomes (par dédoublement du matériel ovocytaire) mais tous d'origine maternelle: ces embryons ne se développeront pas non plus au-delà tout au plus de l'implantation très précoce.»

Ce constat scientifique a des conséquences pour la discussion de la proposition de loi n° 2-695, dès lors que, dans ce cas, l'embryon créé possède uniquement des chromosomes de la mère.

Mme Nyssens souligne aussi que les points sur lesquels le Comité consultatif est parvenu à un consensus sont assez évidents. Ce consensus n'a dès lors guère de conséquences pour les travaux de la Commission spéciale du Sénat. Elle constate en revanche que l'interdiction du clonage reproductif humain, point défendu presque unanimement au sein de cette commission — seul M. Remans ayant déposé des amendements à ce sujet — n'est pas défendue unanimement par le Comité consultatif, certains membres se bornant à prôner un moratoire plutôt qu'une interdiction absolue.

Les avis divergent d'ailleurs sur bon nombre de points allant de l'intangibilité absolue de l'embryon humain à une vision instrumentale de l'embryon qui servirait aux seules fins de la recherche. Les avis sont partagés même sur la question du délai dans lequel la recherche doit être rendue possible: d'aucuns partent du principe qu'aucune recherche n'est plus possible au bout d'un délai de 14 jours et que l'embryon en question doit alors être détruit, tandis que d'autres considèrent que ce délai ne repose sur aucune base rationnelle et estiment que la recherche scientifique doit rester autorisée après expiration de ce délai.

L'intervenante a quant à elle plaidé pour une limitation à 7 jours du délai, étant donné que le monde médical confirme que la grande majorité des recherches rendues possibles par la loi proposée peuvent être effectuées dans ce délai.

L'intervenante se sent interpellée par la note individuelle qui a été présentée au cours de la discussion au sein du Comité consultatif concernant la position de la femme dans cette matière. Un certain nombre d'amendements s'imposent pour répondre à l'inquiétude exprimée.

Tenslotte constateert spreekster dat in het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité de ontwikkeling van het embryo *in utero* nauwelijks aan bod komt, daar waar de evolutie in de wetenschap toch ook enige reflectie vergt. De band tussen de stand van de wetenschap en de gevolgen daarvan op het culturele en ethische vlak wordt nochtans in de rest van het advies wel gelegd. Dit is ook nodig om tot een evenwichtige wetgeving te komen.

De heer Vankrunkelsven is van mening dat het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité in het algemeen niet afwijkt van de opvattingen die reeds tot uiting kwamen in de Bijzondere Commissie van de Senaat. Hij wijst erop dat diegenen die in het advies pleiten voor een moratorium op het reproductief menselijk kloneren zich in wezen niet uitspreken over de wenselijkheid daarvan maar de discussie uit de weg gaan. Dit is betreurenswaardig.

Voor wat het schenken van eicellen betreft, verwijst het Raadgevend Comité naar zijn advies nr. 13 betreffende experimenten met mensen. Omdat men evenwel te maken heeft met vrouwen die zich in de fase van de voortplanting bevinden, lijkt het echter wenselijk bijkomende voorwaarden te stellen, zoals bijvoorbeeld reeds een voldragen zwangerschap achter de rug hebben en een bepaalde leeftijd bereikt hebben.

Tenslotte merkt de heer Vankrunkelsven op dat, waar de Bijzondere Commissie een restrictieve houding heeft aangenomen tegenover de geslachtsselectie bij embryo's, de Raad van State een stap verder gaat en ook een verbod suggereert op de geslachtsselectie bij gameten.

Mevrouw van Kessel stelt vast dat ook in het Raadgevend Comité voor bio-ethiek geen consensus mogelijk is gebleken over het statuut van het embryo, hoewel eenieder het erover eens is dat het embryo een grote bescherming moet genieten. Zijzelf is van mening dat het embryo een potentiële mens is en dat het een grotere bescherming dient te genieten naarmate het meer ontwikkeld is.

Consensus in het Raadgevend Comité bestaat er wél over de volgende passage (stuk Senaat, nr. 2-695/15, blz. 60):

«Experimenten op embryo's *in vitro* mogen alleen gebeuren binnen een onderzoeksproject, ontworpen door goed gekwalificeerde onderzoekers die over een adequate infrastructuur beschikken. Dat project moet garanties bieden voor waardevolle resultaten, hetzij op het vlak van de fundamentele kennis betreffende het menselijk organisme, hetzij op het vlak van concrete toepassingen in dienst van het menselijk welzijn.»

Ook over andere elementen, zoals de geïnformeerde toestemming, het verbod op implanting van embryo's waarop experimenten werden uit-

Enfin, l'intervenante constate que l'avis n° 18 du Comité consultatif aborde à peine le développement de l'embryon *in utero*, alors que l'évolution de la science appelle quand même une certaine réflexion à ce sujet. Le lien entre l'état de la science et ses conséquences sur le plan culturel et éthique est pourtant fait dans le reste de l'avis. C'est également nécessaire pour aboutir à une législation équilibrée.

M. Vankrunkelsven considère que dans les lignes générales, l'avis n° 18 du Comité consultatif ne s'écarte pas des conceptions qui ont déjà été exprimées en Commission spéciale du Sénat. Il souligne qu'au fond, ceux qui, dans l'avis, plaident pour un moratoire du clonage humain reproductif ne se prononcent pas sur l'opportunité de celui-ci, mais éludent la discussion. C'est déplorable.

En ce qui concerne le don d'ovules, le Comité consultatif renvoie à son avis n° 13 relatif aux expérimentations sur l'homme. Toutefois, vu qu'il s'agit de femmes se trouvant en phase de procréation, il semble souhaitable de poser des conditions supplémentaires, comme d'avoir déjà menée une grossesse à terme et d'avoir atteint un certain âge.

Enfin, M. Vankrunkelsven observe qu'alors que la Commission spéciale a adopté une attitude restrictive à l'égard du choix du sexe de l'embryon, le Conseil d'État va plus loin et suggère également l'interdiction de la sélection du sexe des gamètes.

Mme Van Kessel constate qu'il s'est également avéré impossible de parvenir à un consensus au sein du Comité consultatif de bioéthique à propos du statut de l'embryon, bien que tout le monde s'accorde à dire que celui-ci doit bénéficier d'une large protection. Elle pense pour sa part que l'embryon est un être humain potentiel et qu'il doit bénéficier d'une protection accrue à mesure qu'il se développe.

Un consensus s'est en revanche dégagé au sein du Comité consultatif au sujet du passage suivant (doc. Sénat, n° 2-695/15, p. 60):

«Des expérimentations sur embryons *in vitro* ne peuvent avoir lieu que dans le cadre d'un projet de recherche entrepris par des chercheurs qualifiés qui disposent des infrastructures adéquates. Ce projet doit offrir des garanties de résultats valables, que ce soit au plan des connaissances fondamentales concernant l'organisme humain ou en vue d'applications pratiques en faveur du bien-être humain.»

Il y a également unanimité sur d'autres éléments, comme le consentement libre et éclairé, l'interdiction d'implanter des embryons sur lesquels des experien-

gevoerd en het moratorium op het reproductief menselijk kloneren, bestaat er eensgezindheid. Spreekster zegt daarentegen verrast en teleurgesteld te zijn door het feit dat blijkbaar geen consensus werd gevonden over het uitwerken van zogenaamde «voor-rangsregels», dit wil zeggen dat men eerst een ander type van onderzoek moet doen, dan pas onderzoek op overtallige embryo's kan uitvoeren en men, slechts wanneer ook dit niet mogelijk blijkt om het gewenste resultaat te bereiken, een beroep kan doen op aange-maakte embryo's. Nochtans lijken deze «voor-rangs-regels» evident.

Mevrouw van Kessel vestigt voorts de aandacht op de passage in het advies nr. 18 volgens dewelke sommige leden van het Raadgevend Comité van mening zijn dat de wetgever moet vermijden om te preciseren welke types van onderzoeken toelaatbaar zijn en welke niet. Deze overweging verdient reflectie.

Het feit dat de Raad van State noch het Raadge-vend Comité in hun beider adviezen ingaan op de bevoegdheden van en de procedure voor de Federale Commissie, verrast haar enigszins vermits de toetsing die door dit orgaan moet gebeuren toch essentieel is. Het lid herinnert eraan dat, volgens de in eerste lezing aangenomen artikelen, de Federale Commissie slechts met één derde van de uitgebrachte stemmen haar fiat kan geven aan een bepaald onderzoeksproject, dit wil zeggen dat de positieve stem van 5 van de 14 leden van deze commissie volstaat. Het is echter niet ernstig om in dit geval van een «gunstig advies» te spreken.

Positief is dan weer dat de Raad van State sugge-reert dat de wetgever een bepaling zou uitwerken in verband met het ter beschikking stellen en de bewar-ing van gameten en embryo's. Zij verwijst naar het wetsvoorstel nr. 2-114 van haar hand waarin deze problematiek uitdrukkelijk aan bod komt, maar ver-klart geen amendementen in die zin meer te zullen indienen omdat dit de uitwerking van een bescher-mingsregeling voor embryo's op de lange baan zou schuiven. Mevrouw van Kessel kondigt evenwel aan een apart wetsvoorstel dienaangaande te zullen uit-werken en hoopt dat ook dit nog tijdens deze legisla-tuur kan worden besproken.

De heer Monfils is van mening dat de tijd aange-broken is om knopen door te hakken. Het advies van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek is immers in grote mate een verdeeld advies, waarin een aantal opties worden weergegeven zonder hieraan enig waardeoordeel te koppelen. De punten waarover consensus bestaat, komen reeds tot uiting in de arti-kelen die in eerste lezing door de Bijzondere Commis-sie van de Senaat werden aangenomen. Het heeft geen zin om nog langer te wachten op andere adviezen van het Raadgevend Comité om in de Senaat tot een stem-ming te komen over het voorliggend wetsvoorstel.

ces ont été pratiquées et le moratoire sur le clonage humain reproductif. L'intervenante se dit par contre surprise et déçue de constater que l'on n'a manifestement pas trouvé de consensus sur l'élaboration de «règles de priorité» en ce sens que l'on devrait d'abord pratiquer un autre type de recherche avant de pouvoir procéder à la recherche sur des embryons surnuméraires et que ce n'est que s'il s'avère que celle-ci ne permet pas d'atteindre le résultat souhaité que l'on pourrait recourir à la création d'embryons. Ces «règles de priorité» paraissent pourtant relever de l'évidence.

Mme van Kessel attire ensuite l'attention sur l'extrait de l'avis n° 18 selon lequel certains membres du Comité consultatif estiment que le législateur doit éviter de préciser quels types d'expérimentations seraient autorisés et quels types interdits. Cette consi-dération mérite réflexion.

Le fait que ni le Conseil d'État ni le Comité consul-tatif n'abordent, dans leurs avis respectifs, la compé-tence de la Commission fédérale ni la procédure que celle-ci doit suivre, la surprend quelque peu dans la mesure où le contrôle que cet organe doit effectuer est malgré tout essentiel. La membre rappelle qu'aux termes des articles adoptés en première lecture, un tiers seulement des votes émis peut suffire pour que la Commission fédérale donne son fiat à un projet de recherche, c'est-à-dire que le vote favorable de cinq des quatorze membres de cette commission suffit. Il n'est toutefois pas sérieux de parler d'«avis favora-ble» en pareil cas.

L'intervenante trouve par contre positif le fait que le Conseil d'État suggère que le législateur élabore une disposition sur la mise à disposition et la conser-vation des gamètes et des embryons. Elle renvoie à la proposition de loi n° 2-114 dont elle est l'auteur et qui traite expressément de cette question, mais elle déclare qu'elle ne déposera plus d'amendement en ce sens parce que cela reporterait aux calendes grecques la mise en place d'un régime de protection des embryons. Mme van Kessel annonce cependant qu'elle déposera sur le sujet une proposition de loi distincte dont elle espère qu'elle pourra encore être examinée au cours de la présente législature.

M. Monfils est d'avis que le moment est venu de trancher. L'avis du Comité consultatif de bioéthique est, en effet, avant tout un avis divisé, qui se borne à reproduire différentes options sans toutefois y rattacher le moindre jugement de valeur. Les points faisant l'objet d'un consensus se trouvent déjà concrétisés dans les articles adoptés en première lecture par la Commission spéciale du Sénat. Attendre plus long-temps d'autres avis du Comité consultatif avant de passer au vote au Sénat sur la proposition de loi à l'examen n'a aucun sens.

Wat de individuele nota betreft die tijdens de bespreking in het Raadgevend Comité werd neergelegd omtrent de positie van de vrouw in het debat over het wetenschappelijk onderzoek op embryo's, verwijst de heer Monfils naar de tweede paragraaf van artikel 4, zoals het in eerste lezing werd aangenomen. Deze bepaling houdt een specifieke bescherming in voor de vrouw die haar eicellen ter beschikking stelt, terwijl reeds een algemeen verbod op commercialisering van embryo's werd ingeschreven.

Het wetsvoorstel biedt een duidelijk kader voor het wetenschappelijk onderzoek op embryo's en bakent hiervoor de nodige grenzen af. Voor het overige mengt de wetgever zich zo weinig mogelijk in de wetenschappelijke keuzes die moeten worden gemaakt. Deze taak komt toe aan de plaatselijke ethische comités en aan de Federale Commissie die elke onderzoeksaanvraag zullen beoordelen.

Het lid merkt voorts op dat de Raad van State de bevoegdheid van de federale wetgever heeft erkend en van mening is dat het wetsvoorstel een voldoende bescherming biedt aan het embryo om in overeenstemming te zijn met het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde. Tevens erkent de Raad van State dat de stopzetting van een onderzoek, wanneer het in strijd zou zijn met de wet, als een « passende sanctie » moet worden beschouwd zodat op dit punt geen problemen te verwachten zijn.

Samengevat, vindt de heer Monfils dat de beide adviezen geruststellend kunnen worden genoemd, vermits de keuzes die de Bijzondere Commissie zowel op het juridische als op het inhoudelijke vlak heeft gemaakt niet in het gedrang worden gebracht. Het ergste wat kan gebeuren, is dat er geen wetgeving tot stand komt omdat er dan geen verbod zou bestaan op reproductief menselijk kloneren, op de geslachtskeuze en op commercialisering van het embryo en er geen kader zou zijn voor het wetenschappelijk onderzoek.

De heer Remans drukt zijn waardering uit voor beide adviezen. Hij wijst er evenwel op dat in het advies van het Raadgevend Comité niet tot uiting komt dat bepaalde wetenschappelijke toepassingen, zoals bijvoorbeeld het reproductief menselijk kloneren, voor altijd verboden moeten worden. Hij is dan ook van oordeel dat de wet zo flexibel als mogelijk moet zijn en er zich voor moet hoeden om een absoluut verbod voor te schrijven. Hij kondigt aan amendementen in die zin in te zullen dienen.

De heer Roelants du Vivier vestigt de aandacht op het feit dat in het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité verschillende opvattingen aan bod komen, zoals dit ook reeds het geval was voor het advies nr. 10 over het reproductief menselijk kloneren. Daartegenover staat de — vrijwel unanieme — wens

En ce qui concerne la note individuelle qui a été déposée au cours de la discussion au Comité consultatif concernant la position de la femme dans le débat sur la recherche scientifique sur les embryons, M. Monfils renvoie au § 2 de l'article 4 adopté en première lecture. Cette disposition protège spécifiquement la femme qui met ses ovules à disposition, en plus du fait qu'il est déjà prévu une interdiction générale de commercialiser des embryons.

La proposition de loi fixe un cadre clair pour la recherche scientifique sur les embryons et balise cette recherche comme il se doit. Pour le reste, le législateur s'imisce le moins possible dans les choix scientifiques à faire. Cette mission incombe aux comités locaux d'éthique ainsi qu'à la Commission fédérale, qui évalueront chaque demande de recherche.

Le membre ajoute que le Conseil d'État a reconnu la compétence du législateur fédéral et estime que la proposition de loi offre à l'embryon une protection suffisante pour être conforme à la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine. Le Conseil d'État reconnaît aussi que l'arrêt d'une recherche, si elle s'avère contraire à la loi, doit être considéré comme une « sanction appropriée » de sorte qu'il ne faut s'attendre à aucun problème à cet égard.

En résumé, M. Monfils estime qu'on peut qualifier les deux avis de rassurants, puisqu'ils ne remettent pas en cause les choix que la Commission spéciale a faits dans le domaine juridique comme sur le fond. Le pire serait de ne pas adopter de législation, parce que dans ce cas, on n'interdirait pas le clonage humain reproductif, le choix du sexe, ni la commercialisation de l'embryon et on ne créerait pas de cadre pour la recherche scientifique.

M. Remans salue les deux avis. Toutefois, il attire l'attention sur le fait que dans l'avis du Comité consultatif, il n'apparaît pas que certaines applications médicales, comme le clonage humain reproductif, devraient être interdites à jamais. Dès lors, il estime que la loi doit être aussi souple que possible et qu'il faut s'abstenir d'édicter une interdiction absolue. Il annonce qu'il déposera des amendements en ce sens.

M. Roelants du Vivier attire l'attention sur le fait que dans l'avis n° 18 du Comité consultatif, on expose plusieurs points de vue, comme c'était déjà le cas dans l'avis n° 10 concernant le clonage humain reproductif. Par contre, le législateur souhaite — quasi unanimement — interdire le clonage humain

van de wetgever om het reproductief menselijk kloneren te verbieden. Het is thans aan de Senaat om keuzes te maken.

Hij wijst er bovendien op dat het Raadgevend Comité twee elementen heeft willen benadrukken, met name dat de totstandkoming van de techniek van *in vitro* bevruchting slechts mogelijk is geweest dankzij wetenschappelijk onderzoek op embryo's die specifiek daarvoor werden gecreëerd, en dat voor het onderzoek naar de genezing van bepaalde ziekten een beroep moet worden gedaan op het wetenschappelijk onderzoek op embryo's.

De heer Galand leidt uit het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité af dat de termijn van 14 dagen na de bevruchting, binnen dewelke volgens het wetsvoorstel wetenschappelijk onderzoek op embryo's mogelijk is, zeer voorzichtig gekozen is. Daarentegen treedt hij de mening van de heer Vankrunkelsven bij dat een nog betere bescherming moet geboden worden aan de vrouw die eicellen afstaat voor wetenschappelijk onderzoek. Spreker verwijst hiervoor naar de individuele nota die werd neergelegd tijdens de besprekingen van het Raadgevend Comité en waaruit hij de volgende passages citeert, omdat het standpunt van vrouwen terzake nog te weinig aandacht krijgt:

«De kern van deze contradictie is vervat in het afstammingsrecht en het verschil tussen man en vrouw. (...) De sociale vraag die MBV dus opwerpt, is die van de «debiologisering» van de afstamming. MBV maakt immers een asexuele voortplanting mogelijk en zet de sociale verworvenheden van de vrouw op losse schroeven. (...) MBV-technieken maken het mogelijk om over de zwangerschap van de vrouw te onderhandelen, ze kunstmatig op gang te brengen en ze te substitueren. Sommige vrouwen beschouwen dit (terecht of ten onrechte) als een nieuw ritueel van machtstoeëigening door de moeder. Het nieuwe discours van vrouwen die de geslachtsrijpe leeftijd hebben bereikt, bestaat erin naast biologische asymmetrie ook sociale gelijkheid op te eisen. (...) De wetenschap gaat in sneltreinvaart vooruit terwijl de toepassingen die eruit voortspruiten op maatschappelijk vlak niet worden besproken. Deze ontwikkeling zet de vrouwen ertoe aan zich de volgende vraag te stellen: liggen de technieken van kunstmatige voortplanting in het verlengde van de eis van de vrouw om zelf te beschikken over voortplanting of veroorzaken ze eerder een afwijking van hun eigenlijke betekenis? (...) We stellen dus duidelijk vast dat vrouwen zelf uiteenlopende meningen hebben omtrent het vraagstuk van begeleide voortplanting. Alle vrouwen zijn het evenwel over eens dat de waardigheid van de vrouw niet mag worden aangetast. MBV-technieken zijn er dus enkel en alleen in dienst van de vrouw.»

reproductief. Il appartient maintenant au Sénat de faire des choix.

Il attire en outre l'attention sur le fait que le Comité consultatif a voulu insister sur deux éléments, à savoir que la mise au point de la technique de fécondation *in vitro* n'a été possible que grâce à la recherche scientifique sur des embryons qui avaient été créés spécifiquement à cette fin, et que dans le cadre de la recherche visant à guérir certaines maladies, il faut avoir recours à la recherche scientifique sur les embryons.

M. Galand déduit de l'avis n° 18 du Comité consultatif qu'on a choisi avec beaucoup de circonspection le délai de 14 jours après la fécondation, dans lequel, selon la proposition, la recherche scientifique sur les embryons est autorisée. Par contre, il se rallie à l'avis de M. Vankrunkelsven, selon lequel il faut protéger encore mieux la femme qui cède des ovules en vue de la recherche scientifique. L'intervenant renvoie à cet égard à la note individuelle qui a été déposée au cours des discussions du Comité consultatif et dont il cite les passages suivants car le point de vue de femmes sur la question semble en effet à ce stade trop peu pris en considération:

«La nœud de la contradiction concerne le droit à la filiation et la différence des sexes. (...) La question sociale que pose la FMA (fécondation médicalement assistée) est que la dé-biologisation de la filiation, par la reproduction a-sexuée qu'elle permet, remet en question les acquis sociaux des femmes. (...) Ainsi, la possibilité créée par les techniques de reproduction assistée de rendre la grossesse de la femme négociable, artificialisable, substituable, est perçue par certaines femmes (à tort ou à raison) comme un nouveau rituel d'appropriation de la puissance maternelle. Le nouveau discours des femmes en âge de procréer est de revendiquer l'asymétrie biologique tout en visant l'égalité sociale. C'est la précipitation des avancées scientifiques et de leurs applications non négociées dans la sphère sociale qui poussent des femmes à se poser la question suivante: les techniques de reproduction artificielle constituent-elles un prolongement de la revendication des femmes à maîtriser leur reproduction ou un détournement de leurs sens? (...) Il est important de noter que la question de la reproduction assistée reste un lieu de divergence entre les femmes elles-mêmes. Le consensus néanmoins se fait autour de la nécessité de préserver la dignité des femmes, en mettant les techniques intrusives de reproduction assistée au seul service des besoins de celles-ci.»

De heer Galand meent dat het wetsvoorstel in die zin moet worden geamendeerd om:

1) te eisen dat er een brochure wordt rondgedeeld, uitgewerkt door de Federale Commissie voor vrouwen die betrokken zijn bij de experimenten;

2) de mogelijkheden te beperken voor vrouwen om deel te nemen aan het onderzoek, opdat zij geen sociale of psychologische littekens oplopen; de Commissie voor de bio-ethiek zal de toestand moeten inschatten en een sfeer moeten scheppen waarin vrouwen vrij kunnen beslissen, zonder druk van artsen of farmaceutische bedrijven;

3) ervoor te zorgen dat de Federale Commissie evenveel vrouwelijke als mannelijke leden en plaatsvervangers telt, krachtens de wet van 1990 ter bevordering van de evenwichtige aanwezigheid van mannen en vrouwen in organen met adviserende bevoegdheid.

De op te richten Federale Commissie dient in deze materie een belangrijke rol toebedeeld krijgen.

Het lid verklaart het niet eens te zijn met de opmerking van de Raad van State volgens dewelke de stopzetting van het onderzoek een « passende sanctie » zou zijn in de zin van het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde, vermits het niet om een juridische sanctie gaat. Hij meent bovendien dat er een strafrechtelijke sanctie zou moeten zijn wanneer het onderzoek wordt opgestart zonder de vereiste gunstige adviezen, daar waar de wet enkel een stopzetting voorziet indien tijdens het onderzoek blijkt dat de wet wordt overtreden.

De heer Dallemagne treedt deze zienswijze bij en meent dat een strafrechtelijke sanctie ook aangewezen is wanneer men de doelstellingen van het onderzoek niet respecteert. De appreciatie daarvan mag zijns inziens niet alleen aan de Federale Commissie worden toegelaten.

In het algemeen verklaart spreker verheugd te zijn over het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek. Het is echter jammer dat dit advies geen antwoord biedt op alle gestelde vragen en hiervoor verwijst naar bijkomende adviezen. Dit geldt bijvoorbeeld voor het therapeutisch kloneren. Deze methode van werken moet worden vermeden voor de toekomst. Allezins kan de Bijzondere Commissie niet langer wachten met de definitieve stemming over het voorliggend wetsvoorstel.

Tenslotte wenst de heer Dallemagne dat tijdens de zogenaamde « tweede lezing » voldoende aandacht moet gaan naar de opmerkingen die de Raad van State heeft gemaakt over de gevolgen van deze wet op de reserves die ons land zal maken bij de ondertekening en ratificatie van het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde.

En ce qui concerne la proposition de loi elle-même, M. Galand estime de ce point de vue, qu'elle doit être amendée pour:

1) exiger la distribution obligatoire d'une notice réalisée par la Commission fédérale à l'intention des femmes concernées par ces expérimentations;

2) restreindre la possibilité pour les femmes de contribuer à la recherche au fait qu'elles ne soient fragilisées ni socialement ni psychologiquement; la Commission de bioéthique devra en apprécier la situation afin de garantir un cadre qui permette de décider librement sans céder à la pression de médecins ou de firmes pharmaceutiques;

3) faire en sorte que la Commission fédérale comporte autant de membres effectifs et suppléants féminins que masculins, en s'alignant sur la loi de 1990 sur présence équilibrée des hommes et des femmes dans les organes possédant une compétence d'avis.

Il faudra conférer un rôle important en la matière à la Commission fédérale qui doit être créée.

Le membre déclare qu'il n'est pas d'accord sur la remarque du Conseil d'État selon laquelle l'arrêt de la recherche serait une sanction adéquate au sens de la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine, puisqu'il ne s'agit pas d'une sanction juridique. En outre, il estime qu'il devrait y avoir une sanction pénale si on entame la recherche sans disposer des avis favorables requis, alors que la loi ne prévoit qu'un arrêt s'il apparaît, au cours de la recherche, qu'on a enfreint la loi.

M. Dallemagne se rallie à ce point de vue et estime qu'il faudrait une sanction pénale si on ne respecte pas les objectifs de la recherche. Selon lui, on ne peut en laisser l'appréciation à la seule Commission fédérale.

En général, l'intervenant déclare être satisfait de l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique. Toutefois, il est regrettable que cet avis ne donne pas de réponse à toutes les questions qui ont été posées et qu'il renvoie, à cet égard, à des avis supplémentaires. C'est le cas, par exemple, pour ce qui est du clonage thérapeutique. Il conviendra d'éviter, à l'avenir, cette façon de procéder. La Commission spéciale ne peut en tout cas pas se permettre de reporter plus longtemps le vote définitif sur la proposition de loi à l'examen.

Enfin, M. Dallemagne souhaite qu'à l'occasion de la « deuxième lecture », une attention suffisante soit consacrée aux observations formulées par le Conseil d'État quant aux conséquences de cette loi sur les réserves que notre pays émettra lors de la signature et de la ratification de la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine.

Mevrouw De Roeck merkt op dat in het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek misschien niet expliciet, maar wel op impliciete wijze wordt gesproken over het therapeutisch kloneren en verwijst hiervoor naar de volgende passage (stuk Senaat, nr. 2-695/15, blz. 59):

«Indien deze overtuigingen bevestigd worden, moet men, om de hooggespannen medische verwachtingen te kunnen inlossen, een beroep doen op experimenten op embryo's. In dit onderzoeksgebied kan men zich meestal beperken tot het gebruik van «overtallige embryo's» die worden afgestaan door ouders waarvan het ouderlijk project afgesloten is.

Veel deskundigen zijn echter van mening dat het verwerven van stamcellen uit embryo's via zogenaamde «therapeutisch kloneren», nog grotere medische beloften inhoudt met het oog op transplantaties, wegens de immunologische compatibiliteit tussen het donorembryo en de ontvanger. Dit type van onderzoek vergt echter het aanmaken (via kloneren van een somatische celkern) van embryo's die alleen met het oog op het onderzoek tot stand komen.

In het actuele wetenschappelijk klimaat bestaat dus, volgens veel onderzoekers, een duidelijke behoefte aan experimenteren, zowel op «onderzoeksembryo's», als op «overtallige embryo's».

Zij is van mening dat uit de ingewonnen adviezen blijkt dat drie aspecten een verduidelijking behoeven: het verbod op de geslachtskeuze, de bescherming van de donoren van eicellen en de bevoegdheden en werkwijze van de Federale Commissie en van de plaatselijke ethische comités.

III. BESPREKING VAN DE IN EERSTE LEZING AANGENOMEN ARTIKELEN

Opschrift

Amendement nr. 179

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 179) dat ertoe strekt het opschrift van het wetsvoorstel te vervangen als volgt:

«Wetsvoorstel betreffende het handelen met menselijke geslachtscellen en embryo's.»

De heer Remans meent dat, als ook gameten betrokken zijn bij dit wetsvoorstel, het opschrift in die zin aangepast moet worden.

Amendement nr. 179 wordt ingetrokken.

Artikel 1

Artikel 1 wordt aangenomen met eenparigheid van de 15 aanwezige leden.

Mme De Roeck fait observer que l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique évoque, sinon explicitement, du moins implicitement le clonage thérapeutique; elle cite à ce propos le passage suivant (doc. Sénat, n° 2-695/15, p. 59):

«Si cette supposition se confirmait, on devrait faire appel à l'expérimentation sur embryons pour pouvoir réaliser les espoirs médicaux importants dans ce domaine. Pour ces recherches on peut s'adresser principalement à des embryons surnuméraires pour lesquels le projet parental est terminé.

De nombreux experts sont cependant convaincus que la création de cellules souche à partir d'embryons via le «clonage thérapeutique» soulève de plus grands espoirs médicaux en vue de la transplantation, en raison de la compatibilité immunologique entre donneur et receveur. Ce type de recherche nécessite cependant la création d'embryons (par clonage d'une cellule somatique) uniquement destinés à la recherche.

Dans le climat scientifique actuel il existe ainsi, selon l'opinion de beaucoup de chercheurs, un besoin évident d'expérimentations, tant sur des embryons créés pour la recherche que sur des embryons surnuméraires.

Selon l'intervenante, les avis recueillis font apparaître la nécessité de clarifier trois aspects: l'interdiction de choisir le sexe, la protection des donneurs d'ovocytes et les compétences et le mode de fonctionnement de la Commission fédérale et des comités locaux d'éthique.

III. DISCUSSION DES ARTICLES ADOPTÉS EN PREMIÈRE LECTURE

Intitulé

Amendement n° 179

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 179) qui vise à remplacer l'intitulé de la proposition de loi par l'intitulé suivant:

«Proposition de loi relative aux manipulations sur les cellules reproductrices humaines et les embryons.»

M. Remans est d'avis que si les gamètes sont également concernés par la proposition de loi en discussion, l'intitulé doit être adapté en ce sens.

L'amendement n° 179 est retiré.

Article 1er

L'article 1er est adopté à l'unanimité des 15 membres présents.

Artikel 2

Amendement nr. 166

De heren Mahoux en Monfils dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 166) dat ertoe strekt de definitie van de term «onderzoek» te verplaatsen zodat in artikel 2 eerst de termen «embryo», «embryo *in vitro*» en «overtallig embryo» worden gedefinieerd. De heer Monfils verwijst hiervoor naar het advies van de Raad van State.

Amendement nr. 166 wordt aangenomen met 11 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 180

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 180) dat beoogt de definitie van de term «onderzoek» te vervangen als volgt:

«1° «onderzoek»: wetenschappelijk experimenteren als een actieve ingreep op de natuur van de cellen met het doel kennis te verwerven over de verschijnselen en hun onderlinge relaties.»

De heer Remans meent dat deze definitie beter aansluit bij wat men thans op het terrein onder «onderzoek» verstaat.

Amendement nr. 180 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 167

De heren Mahoux en Monfils dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 167), dat ertoe strekt in het 3° van artikel 2 de woorden «zoals hierboven omschreven» te doen vervallen, zoals de Raad van State had gesugereerd.

Amendement nr. 167 wordt aangenomen met 12 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 220

Mevrouw De Roeck en de heer Galand dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 220), dat in de Nederlandse tekst van artikel 2, 7°, enerzijds het woord «klonen» wil vervangen door het woord «kloneren», en dat anderzijds beoogt het woord «produceren» te vervangen door het woord «voortbrengen». Deze wijzigingen zijn ingegeven door de zorg om een beter taalgebruik. Ook wordt gesproken over «één of meerdere menselijke individuen», vermits dit correcter aansluit bij de wetenschappelijke mogelijkheden.

Article 2

Amendement n° 166

MM. Mahoux et Monfils déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 166) tendant à déplacer la définition du terme «recherche» de manière que l'article 2 énonce d'abord la définition des termes «embryon», «embryon *in vitro*» et «embryon surnuméraire». M. Monfils renvoie à l'avis du Conseil d'État sur ce point.

L'amendement n° 166 est adopté par 11 voix contre 3.

Amendement n° 180

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 180), visant à remplacer la définition du terme «recherche» par la définition suivante:

«1° «recherche»: l'expérimentation scientifique intervenant activement sur la nature des cellules en vue d'acquérir des connaissances sur les phénomènes et les relations entre ceux-ci.»

M. Remans estime que cette définition correspond mieux à ce que l'on entend actuellement sur le terrain par «recherche».

L'amendement n° 180 est rejeté par 11 voix contre 3.

Amendement n° 167

MM. Mahoux et Monfils déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 167) qui tend à supprimer, au 3° de l'article 2, les mots «comme défini ci-dessus», conformément à la suggestion du Conseil d'État.

L'amendement n° 167 est adopté par 12 voix contre 3.

Amendement n° 220

Mme De Roeck et M. Galand déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 220) qui vise à remplacer, dans le texte néerlandais de l'article 2, 7°, le mot «klonen» par le mot «kloneren» et le mot «produceren» par le mot «voortbrengen». Ces modifications sont des améliorations linguistiques. Le texte de cet amendement utilise aussi l'expression «un ou plusieurs individus humains», qui est plus correcte au regard des possibilités scientifiques.

Mevrouw Nyssens is van mening dat de definities die in deze wet worden gegeven best niet té precies zijn omdat de wetenschap zeer snel evolueert.

De heer Remans repliceert dat duidelijk moet worden afgebakend waarover men spreekt.

Amendement nr. 220 wordt aangenomen met 11 stemmen tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 181

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 181) dat in de Nederlandse tekst van het 7° van artikel 2 het woord «klonen» telkens wil vervangen door het woord «kloneren», met het oog op een correct taalgebruik.

Amendement nr. 181 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendementen nrs. 182 en 240

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 182) dat aan artikel 2 een 8° wil toevoegen waarin de term «kloneren» wordt gedefinieerd als volgt:

«8° Kloneren»: aanmaak van cellen met DNA materiaal identiek aan voorganger ofwel door opsplitsen van embryonale cellen ofwel door transfert van kern uit lichaamscel in leeggemaakte eicel.»

De heer Remans geeft aan dat deze definitie zowel het reproductief als het therapeutisch kloneren omvat. Hij meent dat deze toevoeging nuttig kan zijn voor deze tekst.

De heer Vankrunkelsven is van mening dat de definitie in het 2° van artikel 2 wordt gegeven van het woord «embryo» reeds kan volstaan, vermits ook embryo's die ontstaan door middel van therapeutisch kloneren hieronder vallen. Mocht men er toch voor opteren om een aparte definitie van «kloneren» op te nemen in de tekst, kan deze beter worden ingevoegd vóór het 7°, dat reeds de definitie van «reproductief menselijk kloneren» weergeeft. Samen met de heer Remans dient hij een amendement in die zin in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 240).

Amendement nr. 182 wordt verworpen met 9 stemmen tegen 4 stemmen bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 240 wordt verworpen met 9 stemmen tegen 5 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nrs. 245, 246 en 247

De heer Remans dient enkele amendementen in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nrs. 245, 246 en 247) die ertoe strekken om in artikel 2 een 8°, een

Mme Nyssens est d'avis qu'il vaudrait mieux que les définitions données dans cette loi ne soient pas trop précises, parce que la science progresse à grands pas.

M. Remans réplique qu'il faut clairement délimiter ce dont on parle.

L'amendement n° 220 est adopté par 11 voix contre 3 et 1 abstention.

Amendement n° 181

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 181) qui vise à remplacer chaque fois, dans le texte néerlandais du 7° de cet article, le mot «klonen» par le mot «kloneren», qui est le terme correct.

L'amendement n° 181 est adopté par 10 voix contre 3.

Amendements n°s 182 et 240

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 182) qui vise à ajouter, à l'article 2, un 8°, dans lequel le terme «clonage» est défini comme suit:

«8° Clonage»: création de cellules à partir de matériel ADN identique à celui du donneur, soit par division de cellules embryonnaires, soit par transfert du noyau de la cellule somatique dans l'ovule vidé.»

M. Remans signale que cette définition couvre à la fois le clonage reproductif et le clonage thérapeutique. Il estime que pareil ajout pourrait être utile au texte.

M. Vankrunkelsven estime que la définition que donne le 2° de l'article 2 du mot «embryo» peut suffire, car elle s'applique également aux embryons créés par la voie du clonage thérapeutique. Si on choisissait quand même d'inscrire une définition à partir du «clonage» dans le texte, il serait préférable de l'insérer avant le 7°, qui donne déjà la définition du «clonage humain reproductif». Il dépose, avec M. Remans, un amendement en ce sens (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 240).

L'amendement n° 182 est rejeté par 9 voix contre 4 et 2 abstentions.

L'amendement n° 240 est rejeté par 9 voix contre 5 et 1 abstention.

Amendements n°s 245, 246 et 247

M. Remans dépose plusieurs amendements (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendements n°s 245, 246 et 247) qui visent à ajouter, à l'article 2 un 8°, un 9° et un 10°,

9° en een 10° toe te voegen, waarin respectievelijk de begrippen «gameten», «genetisch materiaal» en «moratorium» worden gedefinieerd.

De heer Remans verklaart dat dit vanzelfsprekend slechts zinvol is voor zover deze begrippen worden opgenomen in de wet.

Amendement nr. 245 wordt verworpen met 9 stemmen tegen 3 stemmen bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 246 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 3 stemmen bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 247 wordt ingetrokken.

Het geamendeerde artikel 2 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 2 stemmen bij 3 onthoudingen.

Artikel 3, inleidende zin.

Amendementen nrs. 183, 211 en 239

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 183) dat ertoe strekt om in de Nederlandse tekst van de inleidende zin van artikel 3 het woord «geoorloofd» te vervangen door het woord «toegelaten».

De heer Remans verwijst naar het advies van de Raad van State — en meer in het bijzonder naar opmerking nr. 15 — maar voegt eraan toe dat deze libellering beter aansluit bij zijn visie dat een voorwaardelijke toelating voor wetenschappelijk onderzoek op embryo's moet worden gegeven, eerder dan een algemeen verbod in te schrijven waarop uitzonderingen worden toegestaan. De woorden «is geoorloofd indien» hebben in het Nederlands bovendien niet helemaal dezelfde draagwijdte als de woorden «*est autorisée si*» in het Frans.

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 211) dat de woorden «is geoorloofd» wil vervangen door de woorden «is enkel toegelaten». Zij meent dat deze formulering beter aansluit bij de werkelijke bedoeling van de wetgever en verwijst eveneens naar het advies van de Raad van State.

Mevrouw van Kessel dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 239) dat dezelfde strekking heeft als het amendement nr. 211.

De heer Mahoux merkt op dat het wetsvoorstel zo is opgevat, dat het onderzoek op embryo's in beginsel wordt toegestaan, voor zover aan een aantal voorwaarden wordt voldaan, dat het aanmaken van embryo's voor onderzoeksdoeleinden in beginsel wordt verboden, weliswaar met enkele uitzonderingen, en dat een aantal andere handelingen absoluut worden verboden. Het lijkt hem wenselijk dit zo te houden. De tekst laat immers geen enkele onduide-

qui définissent respectivement les notions de «gamètes», de «matériel génétique» et de «moratoire».

M. Remans déclare que cela n'a un sens, bien évidemment, que pour autant qu'on inscrive ces notions dans la loi.

L'amendement n° 245 est rejeté par 9 voix contre 3 et 2 abstentions.

L'amendement n° 246 est rejeté par 10 voix contre 3 et 2 abstentions.

L'amendement n° 247 est retiré.

L'article 2 amendé est adopté par 10 voix contre 2 et 3 abstentions.

Article 3, phrase liminaire.

Amendements n°s 183, 211 et 239

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 183) qui vise à remplacer, dans le texte néerlandais du paragraphe liminaire de l'article 3, le mot «*geoorloofd*» par le mot «*toegelaten*».

M. Remans se réfère à l'avis du Conseil d'État — en particulier l'observation n° 15 — en ajoutant toutefois que ce libellé est plus proche de son point de vue selon lequel une autorisation conditionnelle de la recherche scientifique sur embryons est préférable à une interdiction générale assortie de certaines exceptions. En outre, les termes néerlandais «*is geoorloofd indien*» n'ont pas tout à fait la même portée que l'expression française «*est autorisée si*».

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 211) visant à remplacer les mots «*est autorisée si*» par les mots «*n'est autorisée que si*». Elle estime que cette formulation correspond davantage à l'intention réelle du législateur, et renvoie aussi à l'avis du Conseil d'État.

Mme van Kessel dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 239) dont la portée est identique à celle de l'amendement n° 211.

M. Mahoux fait observer que la proposition de loi est conçue de manière à autoriser en principe la recherche sur les embryons, pour autant qu'un certain nombre de conditions soient remplies; à interdire en principe la constitution d'embryons à des fins de recherche, sauf exceptions; et à interdire de manière absolue un certain nombre d'autres manipulations. Il lui semble souhaitable de s'en tenir à cette conception, dès lors que le texte ne laisse subsister aucun

lijkheid bestaan. Hij heeft evenwel geen bezwaar tegen een betere formulering van de Nederlandse tekst.

De heer Vankrunkelsven wijst er echter op dat de door het amendement nr. 183 voorgestelde tekst niet enkel een taalkundige wijziging, maar ook een inhoudelijke wijziging voorstelt, zoals de indiener ervan overigens zelf opmerkt. Het woord «geoorloofd» heeft een morele connotatie die het woord «toegelaten» niet heeft.

Amendement nr. 183 wordt aangenomen met 5 stemmen tegen 4 stemmen bij 4 onthoudingen.

Amendement nr. 211 wordt verworpen met 13 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 239 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 5 stemmen bij 2 onthoudingen.

De inleidende zin van artikel 3 wordt aangenomen met 6 stemmen tegen 4 stemmen.

Amendement nr. 280 A

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 280 A) dat er toe strekt om hetgeen thans bepaald wordt onder het 1° op te nemen in het 6° en de andere bepalingen te vernummeren tot respectievelijk het 1°, het 2°, het 3°, het 4° en het 5°.

De heer Colla zegt door deze verplaatsing het belang te willen onderstrepen van de andere voorwaarden die worden gesteld voor het wetenschappelijk onderzoek op embryo's en die alle tegelijk moeten worden vervuld, en dan pas — in het 6° — te spreken over de finaliteit van het onderzoek.

Amendement nr. 280 A wordt ingetrokken.

Artikel 3, 1°

Amendementen nrs. 168, 184, 262 en 279

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 184) dat het 1° van artikel 3 als volgt wil vervangen:

«1° Het bijdraagt tot een toenemende kennis of tot een nieuwe technologie in wetenschappelijk onderzoek, of tot een supplementaire waarde in wetenschappelijk onderwijs, of tot geneeskundige toepassingen.»

De heer Remans wenst het onderzoek op embryo's mogelijk te maken voor een zo groot mogelijk aantal wetenschappelijke doelen, daar waar de in eerste lezing aangenomen bepaling eerder beperkend is en slechts een aantal pathologieën beoogt. Men kan vandaag immers onmogelijk voorspellen voor welke ziektes het onderzoek op embryo's dienstig kan zijn.

doute. M. Mahoux ne voit cependant aucune objection à une meilleure formulation du texte néerlandais.

M. Vankrunkelsven fait observer que le texte proposé par l'amendement n° 183 suggère une modification qui n'est pas que linguistique, mais qui touche aussi au contenu, comme l'auteur de l'amendement le fait d'ailleurs lui-même remarquer. Le terme «*geoorloofd*» a une connotation morale qu'on ne retrouve pas dans le mot «*toegelaten*».

L'amendement n° 183 est adopté par 5 voix contre 4 et 4 abstentions.

L'amendement n° 211 est rejeté par 13 voix contre 2.

L'amendement n° 239 est rejeté par 8 voix contre 5 et 2 abstentions.

La phrase liminaire de l'article 3 est adoptée par 6 voix contre 4.

Amendement n° 280 A

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 280 A) qui vise à insérer au 6° le contenu actuel du 1° et à renuméroter les autres dispositions pour en faire respectivement un 1°, un 2°, un 3°, un 4° et un 5°.

Par ce glissement, M. Colla entend souligner l'importance des autres conditions mises à la recherche scientifique sur les embryons, lesquelles doivent être remplies cumulativement, pour n'aborder qu'ensuite, au 6°, la finalité de la recherche.

L'amendement n° 280 A est retiré.

Article 3, 1°

Amendements n°s 168, 184, 262 et 279

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 184), qui vise à remplacer le 1° de l'article 3 par le texte suivant:

«1° Elle contribue à l'avancement des connaissances ou à une nouvelle technologie dans le domaine de la recherche scientifique, à une plus-value dans l'enseignement scientifique ou à des applications médicales.»

M. Remans souhaite permettre la recherche sur des embryons à des fins scientifiques aussi nombreuses que possible, alors que la disposition adoptée en première lecture est plutôt restrictive et ne concerne que certaines pathologies. En effet, il est impossible de prévoir aujourd'hui pour quelle pathologie il sera utile d'avoir recours à la recherche sur les embryons.

Het is niet uitgesloten dat dit het geval kan zijn voor sommige virale infecties, zoals bijvoorbeeld aids. Ook in het advies van het Raadgevend Comité — en meer in het bijzonder in de opmerkingen onder punt 5.2.2.5^o — wordt op dit gevaar gewezen. Hij meent dat de voorgestelde formulering het toepassingsveld van de wet verruimt, zonder dat afbreuk wordt gedaan aan de andere voorwaarden die erin worden opgesomd. De Federale Commissie moet als taak krijgen de onderzoeksprojecten te beoordelen op hun verenigbaarheid met de wet.

De heer Mahoux is geneigd deze zienswijze bij te treden. Hij wenst mee na te denken over een libelleringswijze die zoveel als mogelijk kansen geeft aan het wetenschappelijk onderzoek en die bepaalde pathologieën niet *a priori* uitsluit. Hij verwijst naar zijn amendement nr. 168 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 168), waarin wordt voorgesteld om ook degeneratieve ziekten in het toepassingsveld van voorliggend wetsvoorstel op te nemen. Mogelijk drukken andere formuleringen nog beter deze wil uit.

De heer Vankrunkelsven merkt op dat het amendement nr. 184 zeer ver gaat, vermits niet langer wordt gestipuleerd dat het om een geneeskundig onderzoek moet gaan. Aldus zou wetenschappelijk onderzoek op embryo's voor nieuwe technologieën in het algemeen worden toegelaten. Dit lijkt spreker niet wenselijk.

De heer Mahoux is van oordeel dat deze laatste opmerking terecht is. Hij dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 262), volgens hetwelk de woorden «inzake vruchtbaarheid, onvruchtbaarheid, transplantatie van organen of weefsels, genetische en aangeboren ziekten of oncologie» worden vervangen door de woorden «over ziekten». Op deze wijze wordt het toepassingsveld van het wetenschappelijk onderzoek op embryo's verruimd tot alle pathologieën en wordt tegelijk de geneeskundige opzet van het onderzoek benadrukt. Deze formulering lijkt meer wenselijk dan de opsomming die wordt gegeven in artikel 3, 1°, zoals aangenomen is in eerste lezing omdat op deze wijze wordt vermeden dat bepaalde ziekten *a priori* worden uitgesloten.

Mevrouw Nyssens wijst op het gevaar dat ontstaat door de voorgestelde wijziging. Door het toepassingsgebied van de wet zeer sterk uit te breiden, dreigt de bescherming die het menselijk embryo verdient immers af te nemen, terwijl deze bescherming precies de inzet moet zijn van een wet die het wetenschappelijk onderzoek op embryo's regelt. Weliswaar verdedigt zij niet langer de idee om een limitatieve lijst op te nemen van pathologieën die het voorwerp kunnen uitmaken van wetenschappelijk onderzoek, maar hier wordt helemaal de tegenovergestelde weg ingeslaan. De voorgestelde amendementen veranderen de filosofie van de wet.

Il n'est pas exclu que tel soit le cas pour certaines affections virales, comme le sida. L'avis du Comité consultatif — et en particulier les remarques figurant au point 5.2.2.5^o — attire lui aussi l'attention sur ce danger. Il estime que la formulation proposée élargit le champ d'application de la loi, sans porter préjudice aux autres conditions qui y sont énumérées. La Commission fédérale doit avoir pour mission d'évaluer la compatibilité des projets de recherche avec la loi.

M. Mahoux est tenté de se rallier à ce point de vue. Il souhaite réfléchir à un libellé qui donne un maximum de possibilités à la recherche scientifique et qui n'exclue pas *a priori* certaines pathologies. Il renvoie à son amendement n° 168 (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 168), qui tend à inclure les maladies dégénératives dans le champ d'application de la proposition de loi à l'examen. Il est possible qu'un autre libellé exprime mieux encore cet objectif.

M. Vankrunkelsven fait observer que l'amendement n° 184 va très loin, car on ne précise plus qu'il doit s'agir de recherche médicale. On permettrait ainsi la recherche médicale sur les embryons pour développer de nouvelles technologies en général. L'intervenant estime que ce n'est pas souhaitable.

M. Mahoux estime cette dernière remarque fondée. Il dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 262) qui vise à remplacer les mots «en matière de fertilité, de stérilité, de greffe d'organes ou de tissus, de maladies génétiques, congénitales, ou en cancérologie» par les mots «de pathologies». On élargirait ainsi le champ d'application de la recherche scientifique sur les embryons à l'ensemble des pathologies tout en insistant sur la finalité médicale de la recherche. Cette formulation semble plus souhaitable que l'énumération donnée à l'article 3, 1°, tel qu'adopté en première lecture, car on évite ainsi d'exclure *a priori* certaines pathologies.

Mme Nyssens attire l'attention sur le danger qu'entraîne la modification proposée. En élargissant considérablement le champ d'application de la loi, on risque de réduire la protection que mérite l'embryon humain, alors que c'est cette protection qui devrait précisément être l'enjeu d'une loi qui règle la recherche scientifique sur les embryons. Certes, elle ne défend plus l'idée de dresser une liste limitative des pathologies qui pourraient faire l'objet de la recherche médicale, mais on emprunte, en l'occurrence, la voie opposée. Les amendements proposés changent la philosophie de la loi.

De heer Monfils verwijst naar het advies van de Raad van State, waarin uitdrukkelijk wordt gesteld dat het wetsvoorstel voldoende grenzen afbakt om niet eender welke handelwijze met betrekking tot embryo's toe te laten en om in overeenstemming te zijn met het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde.

Mevrouw De Roeck vraagt zich af of de Raad van State dezelfde opmerking zou gemaakt hebben mocht de tekst, zoals voorgesteld door het amendement nr. 184, in eerste lezing aangenomen zijn geweest.

Overigens merkt zij op dat de tekst van artikel 3, 1°, die in eerste lezing werd aangenomen, als voorwaarden stelt: «(...) een therapeutisch doel heeft of bijdraagt tot een betere kennis (...)». De tekst is derhalve niet zo beperkend als sommigen willen doen geloven.

Mevrouw van Kessel vindt dat het amendement nr. 262 wel zeer ver gaat en meteen het toepassingsveld enorm uitbreidt door alle mogelijke ziekten het voorwerp te laten zijn van wetenschappelijk onderzoek op embryo's. Zij is het helemaal niet eens met deze optie, omdat het menselijk embryo aldus wordt gereduceerd tot een instrument voor wetenschappelijk onderzoek daar waar zij van oordeel is dat de besproken wetgeving integendeel een bescherming moet bieden aan het embryo, zijnde beginnend menselijk leven. Spreekster herinnert aan een uitspraak van een professor tijdens de vorige legislatuur, die erop wees dat experimenten met menselijke embryo's makkelijker konden worden uitgevoerd omdat ze goedkoper zijn dan experimenten op embryo's van apen. Hier wordt de poort opengezet voor de instrumentalisering van het menselijk embryo.

Mevrouw van Kessel pleit dan ook voor het behoud van de tekst, zoals hij in eerste lezing met een ruime meerderheid werd aangenomen. Spreekster zegt vooral de houding van de groene fractieleden in de Bijzondere Commissie niet te begrijpen, vermits hun houding tijdens de besprekingen is geëvolueerd van een bijna-verbod tot een zeer verregaande machting voor het wetenschappelijk onderzoek.

De heren Colla en Mahoux repliceren dat het onaanvaardbaar zou zijn mochten bepaalde ziekten *a priori* uitgesloten worden van het toepassingsveld van de wet door hierin een beperkende lijst op te nemen van ziekten waarvoor het wetenschappelijk onderzoek op embryo's *in vitro* zou beperkt blijven.

De heer Remans herinnert er uitdrukkelijk aan dat hij wel degelijk aan het menselijk embryo het respect toekent dat het verdient.

Amendement nr. 184 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 168 wordt ingetrokken.

M. Monfils renvoie à l'avis du Conseil d'État, lequel estime explicitement que la proposition de loi fixe des limites suffisantes pour ne pas autoriser n'importe quel comportement vis-à-vis des embryons et pour être en concordance avec la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine.

Mme De Roeck se demande si le Conseil d'État aurait fait la même remarque si on avait adopté en première lecture le texte proposé dans l'amendement n° 184.

Au demeurant, elle fait observer qu'on a adopté en première lecture le texte de l'article 3, 1°, qui pose comme condition: «(...) a un objectif thérapeutique ou vise l'avancement des connaissances (...)». Le texte n'est donc pas aussi limitatif que certains voudraient le faire croire.

Mme van Kessel trouve que l'amendement n° 262 va très loin et étend carrément le champ d'application de manière démesurée en permettant d'appliquer la recherche scientifique sur embryons à toutes les maladies possibles. Elle n'est absolument pas d'accord avec cette option qui réduit l'embryon humain à un instrument de recherche scientifique, alors qu'à ses yeux, la législation en discussion doit au contraire offrir une protection à l'embryon, qui est une vie humaine commençante. L'intervenante rappelle les propos tenus au cours de la législature précédente par un professeur, qui indiquait que les expériences sur des embryons humains peuvent être exécutées plus facilement parce qu'elles sont moins coûteuses que les expériences sur des embryons de singes. L'amendement ouvre la porte à l'instrumentalisation de l'embryon humain.

Mme van Kessel plaide dès lors pour le maintien du texte tel qu'il a été adopté en première lecture à une large majorité. L'intervenante dit ne pas comprendre surtout l'attitude des membres du groupe des Verts au sein de la Commission spéciale qui, au fil de la discussion, sont passés d'une quasi-interdiction à une autorisation excessive de la recherche scientifique.

MM. Colla et Mahoux répliquent qu'il serait inacceptable que certaines maladies soient exclues *a priori* du champ d'application de la loi par l'insertion dans celle-ci d'une liste restrictive de maladies auxquelles la recherche scientifique sur des embryons *in vitro* serait limitée.

M. Remans rappelle expressément qu'il voue bel et bien à l'embryon humain le respect qui lui est dû.

L'amendement n° 184 est rejeté par 11 voix contre 1 et 2 abstentions.

L'amendement n° 168 est retiré.

Amendement nr. 262 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 280 B

De heer Colla dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 280 B) dat er toe strekt om hetgeen bepaald wordt onder het 1° te vervangen als volgt:

«6° het een therapeutisch doel heeft of bijdraagt tot een betere kennis inzake vruchtbaarheid en onvruchtbaarheid, transplantatie van organen of weefsels, het voorkomen of behandelen van ziekten.»

De heer Colla verklaart dat deze libellering tegemoet komt aan de bezorgdheid om niet *a priori* dit wetenschappelijk onderzoek uit te sluiten voor bepaalde ziekten.

Mevrouw van Kessel pleit er andermaal voor dat de tekst in verband met de finaliteit van het wetenschappelijk onderzoek op embryo's *in vitro*, zoals hij werd aangenomen in eerste lezing, zou behouden blijven. Het gegeven dat men een tekst, die veel ruimer is opgevat en het toepassingsveld van de wet enorm uitbreidt, pas in het 6° van artikel 3 wil opnemen, doet hieraan geen afbreuk.

De heer Galand meent dat er in de Bijzondere Commissie mogelijk een consensus kan worden gevonden wanneer men geen beperkende lijst zou opnemen in de wet, maar wanneer men tevens bepaalt dat het om ernstige pathologieën moet gaan. Hij dient daarom een subamendement in op het amendement nr. 280 A dat voorstelt om de term «ernstige ziekten» te gebruiken (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 279).

Amendement nr. 279 wordt verworpen met 4 stemmen tegen 4 stemmen bij 7 onthoudingen.

Amendement nr. 280 B wordt aangenomen met 8 stemmen tegen 6 stemmen bij 1 onthouding.

Het geamendeerde artikel 3, 1°, wordt aangenomen met 8 stemmen tegen 4 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikel 3, 2°

Amendement nr. 185

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 185) dat ertoe strekt het 2° van artikel 3 als volgt te vervangen:

«2° het met wetenschappelijke argumenten verantwoord wordt;»

De heer Remans verwijst naar de schriftelijke verantwoording bij dit amendement. De plaatselijke ethische comités en de Federale Commissie moeten deze wetenschappelijke argumenten op hun merites beoordelen.

L'amendement n° 262 est retiré.

Amendement n° 280 B

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 280 B), qui vise à remplacer la disposition du 1° par ce qui suit:

«6° elle a un objectif thérapeutique ou contribue à l'avancement des connaissances en matière de fertilité, de stérilité, de greffes d'organe ou de tissus, de prévention ou de traitement de maladies.»

M. Colla explique que ce libellé répond au souci de ne pas exclure *a priori* cette recherche scientifique pour certaines maladies.

Mme van Kessel plaide une nouvelle fois pour le maintien du texte tel qu'il a été adopté en première lecture en ce qui concerne la finalité de la recherche scientifique sur des embryons *in vitro*. Le fait de ne vouloir insérer qu'au 6° de l'article 3 un texte de conception beaucoup plus large qui étend considérablement le champ d'application de la loi, n'y change rien.

M. Galand estime qu'il est possible d'arriver à un consensus au sein de la Commission spéciale si l'on n'insère pas de liste limitative dans la loi, mais aussi si l'on indique qu'il doit s'agir de pathologies graves. Il dépose donc un sous-amendement à l'amendement n° 280 A, qui propose d'utiliser les mots «pathologies graves» (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 279).

L'amendement n° 279 est rejeté par 4 voix contre 4 et 7 abstentions.

L'amendement n° 280 B est adopté par 8 voix contre 6 et 1 abstention.

L'article 3, 1°, amendé, est adopté par 8 voix contre 4 et 2 abstentions.

Article 3, 2°

Amendement n° 185

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 185), tendant à remplacer l'article 3, 2°, par ce qui suit:

«2° elle est justifiée par des arguments scientifiques;»

M. Remans renvoie à la justification écrite de cet amendement. Les comités locaux d'éthique et la Commission fédérale doivent apprécier ces arguments scientifiques sur la base de leurs mérites.

De heer Monfils meent dat in artikel 3 de basisvoorwaarden voor het wetenschappelijk onderzoek moeten worden weergegeven, daar waar verderop de concrete toepassingsmodaliteiten aan bod komen, zoals de rol die de plaatselijke ethische comités en de Federale Commissie te spelen hebben. Men moet trachten te vermijden beide zaken met mekaar te verwarren. Overigens gaat het in artikel 3 om cumulatieve voorwaarden.

De heer Remans verwijst naar het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek, waarin de rol van de plaatselijke ethische comités wordt benadrukt. Het voordeel van de door het amendement nr. 185 voorgestelde tekst is dat niet langer wordt gesproken over «recentste wetenschappelijke bevindingen» en over een «juiste methodologie». Beide begrippen zijn immers vatbaar voor interpretatie.

De heer Galand en mevrouw Nyssens zijn van oordeel dat de tekst, die in eerste lezing werd aangenomen, beter uitdrukt wat precies wordt bedoeld.

Amendement nr. 185 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 221

De heer Galand en mevrouw De Roeck dienen een amendement in (Stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 221) dat ertoe strekt het 2° van artikel 3 te vervangen als volgt:

«2° het rekening houdt met de recentste wetenschappelijke bevindingen.»

Mevrouw De Roeck verklaart dat de woorden «rekening houdt met» beter zijn dan de thans gebruikte woorden «steunt op», vermits deze laatste libellering doet vermoeden dat men enkel kan voortbouwen op reeds bestaand onderzoek. Dit is evenwel niet de bedoeling.

Amendement nr. 221 wordt verworpen met 6 stemmen tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 3, 2°, wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 3, 3°

Amendement nr. 186

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 186), dat beoogt het 3° te vervangen als volgt:

«3° het wordt uitgevoerd in een laboratorium erkend door het ministerie van Volksgezondheid in het zorgprogramma voor reproductieve geneeskunde of als centrum voor menselijke erfelijkheid;»

M. Monfils considère que l'article 3 doit énoncer les conditions de base de la recherche scientifique, tandis que les modalités d'application concrètes, telles que le rôle des comités locaux d'éthique et de la Commission fédérale, seront abordées plus loin dans le texte. Il faut éviter de mélanger ces deux aspects. Du reste, les conditions énoncées à l'article 3 sont cumulatives.

M. Remans renvoie à l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique qui met en exergue le rôle à jouer par les comités locaux d'éthique. L'avantage du texte proposé par l'amendement n° 185 est qu'il n'y est plus question des «connaissances scientifiques les plus récentes» ni d'une «méthodologie correcte». Ces deux notions sont en effet sujettes à interprétation.

M. Galand et Mme Nyssens estiment que le texte adopté en première lecture exprime mieux ce que l'on entend précisément.

L'amendement n° 185 est rejeté par 11 voix contre 3.

Amendement n° 221

M. Galand et Mme De Roeck déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 221) ayant pour objet de remplacer l'article 3, 2°, comme suit:

«2° elle tient compte des connaissances scientifiques les plus récentes.»

Mme De Roeck déclare que les mots «tient compte de» sont préférables aux termes «est basée sur» de la formulation actuelle, étant donné que ce dernier libellé laisse entendre que l'on ne peut que poursuivre dans la voie d'une recherche existante, ce qui n'est pas l'objectif poursuivi.

L'amendement n° 221 est rejeté par 6 voix contre 3 et 1 abstention.

L'article 3, 2°, est adopté par 10 voix contre 2 et 1 abstention.

Article 3, 3°

Amendement n° 186

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 186), tendant à remplacer le 3° comme suit:

«3° elle est effectuée dans un laboratoire agréé par le ministère belge de la Santé publique dans le programme de soins de la médecine reproductive ou un centre agréé d'hérédité humaine;»

De heer Remans geeft aan dat wetenschappelijk onderzoek niet alleen moet mogelijk zijn in een zorgprogramma voor reproductieve geneeskunde, maar ook in een centrum voor menselijke erfelijkheid. Weliswaar moeten deze centra worden erkend door het ministerie van Volksgezondheid.

De heer Mahoux betwijfelt of er een dergelijke officiële erkenning bestaat, maar meent dat de band met een universitaire instelling, die in het wetsvoorstel wordt ingeschreven maar verdwijnt in het amendement nr. 186, moet behouden blijven.

Ook de heer Vankrunkelsven en de dames Nyssens en De Roeck bepleiten het behoud van de in eerste lezing aangenomen tekst en willen vermijden dat er een verregaande proliferatie van het wetenschappelijk onderzoek zou zijn. Door de aanwezigheid van de plaatselijke ethische comités bestaat er bovendien in universitaire instellingen een toetsing die niet aanwezig is in instellingen die geen band hebben met een universiteit. In de praktijk wordt overigens nauw samengewerkt tussen de zorgprogramma's voor reproductieve geneeskunde en de centra voor menselijke erfelijkheid.

Amendement nr. 186 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 222

De heer Galand en mevrouw De Roeck dienen een amendement in (Stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 222), dat ertoe strekt om in het 3° van artikel 3 te stipuleren dat niet enkel de plaatselijke ethische comités, maar ook de Federale Commissie telkens haar gunstig advies moet verlenen voor het onderzoeksproject.

De heer Mahoux preciseert dat, volgens de in eerste lezing aangenomen bepaling, het plaatselijk ethisch comité van de betrokken universitaire instelling — en niet van het erkend centrum — haar gunstig advies moet geven. Over de rol van de Federale Commissie lopen de meningen echter uiteen.

Amendement nr. 222 wordt ingetrokken.

Artikel 3, 3°, wordt aangenomen met 11 stemmen tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 3, 4°

Artikel 3, 4°, wordt aangenomen met 11 stemmen tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 3, 5°

Amendement nr. 187

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 187) dat ertoe

M. Remans déclare que la recherche scientifique ne doit pas seulement être possible dans le cadre d'un programme de soins de médecine reproductive, mais aussi dans un centre d'hérédité humaine. Ces centres doivent certes être agréés par le ministère de la Santé publique.

M. Mahoux doute qu'un tel agrément officiel existe et estime que le lien avec une institution universitaire, qui est inscrit dans la proposition de loi et que supprime l'amendement n° 186, doit être conservé.

M. Vankrunkelsven et Mmes Nyssens et De Roeck plaident aussi pour le maintien du texte adopté en première lecture et veulent éviter une prolifération anarchique de la recherche scientifique. L'existence des comités locaux d'éthique garantit en outre la présence, dans les institutions universitaires, d'un contrôle qui est absent des institutions n'ayant aucun lien avec une université. Dans la pratique, il y a au demeurant une étroite collaboration entre les programmes de soins de médecine reproductive et les centres d'hérédité humaine.

L'amendement n° 186 est rejeté par 12 voix contre 3.

Amendement n° 222

M. Galand et Mme De Roeck déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 222), qui tend à préciser, au 3° de l'article 3, qu'en plus des comités locaux d'éthique, la Commission fédérale doit aussi rendre systématiquement un avis positif sur le projet de recherche.

M. Mahoux précise qu'aux termes de la disposition adoptée en première lecture, le comité local d'éthique de l'institution universitaire concernée — et non du centre agréé — doit rendre un avis positif. Les avis divergent toutefois à propos du rôle de la Commission fédérale.

L'amendement n° 222 est retiré.

L'article 3, 3° est adopté par 11 voix contre 2 et 1 abstention.

Article 3, 4°

L'article 3, 4°, est adopté par 11 voix contre 2 et 1 abstention.

Article 3, 5°

Amendement n° 187

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 187), tendant à suppri-

strekt het 5° van artikel 3 te doen vervallen. Hij verwijst naar het advies van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek, waarin de periode van 14 dagen als wetenschappelijk irrelevant wordt genoemd, en naar de wetenschappelijke toepassingen op embryo's van ouder dan 14 dagen.

De heer Monfils pleit voor het behoud van deze grens van 14 dagen; de meeste onderzoeken op embryo's worden hoe dan ook uitgevoerd binnen deze tijdsperiode.

Mevrouw Nyssens meent dat dit een essentieel element is in het geheel van het wetsvoorstel en herinnert eraan dat de passage uit het advies van het Raadgevend Comité, naar dewelke wordt verwezen door de indiener van het amendement, niet wordt onderschreven door alle leden ervan.

Ook de heer Vankrunkelsven meent dat deze limiet essentieel is en wijst erop dat er een verschil is tussen operaties op embryo's die zich in de baarmoeder bevinden en wetenschappelijk onderzoek op embryo's *in vitro*.

De heer Remans repliceert dat in artikel 5, 2°, een uitzondering wordt gemaakt op het verbod om embryo's waarop onderzoek is uitgevoerd in te planten bij mensen indien het onderzoek is uitgevoerd met een therapeutisch doel voor het embryo zélf of wanneer het gaat om een observatiemethode die de integriteit van het embryo niet schaadt. Ook daar is geen sprake van een periode van 14 dagen.

Mevrouw De Roeck weerlegt dat deze bepaling gaat over de zogenaamde «pre-implantatiediagnose» en niet valt onder het «wetenschappelijk onderzoek», zoals gedefinieerd in deze wet.

Amendement nr. 187 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Artikel 3, 5°, wordt aangenomen met 11 stemmen tegen 2 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikel 3, 6°

Amendementen nrs. 188 en 223

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 188) dat beoogt het 6° van artikel 3 te vervangen als volgt:

«6° Er geen ander onderzoeksmethode bestaat die tenminste even doeltreffend is en die geen onderzoek op embryo's *in vitro* vereist.»

De heer Remans geeft aan dat de Raad van State heeft gesuggereerd om te spreken over een methode die «minstens» even doeltreffend is.

De heer Galand en mevrouw De Roeck dienen een amendement in dat dezelfde strekking heeft (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 223).

mer le 5° de l'article 3. Il renvoie à l'avis du Comité consultatif de bioéthique, selon lequel la période de 14 jours n'est pas pertinente du point de vue scientifique, ainsi qu'aux applications scientifiques effectuées sur des embryons de plus de 14 jours.

M. Monfils plaide pour le maintien de cette limite de 14 jours; la plupart des recherches sur les embryons sont de toute façon exécutées dans ce laps de temps.

Mme Nyssens estime que c'est là un élément essentiel de l'ensemble de la proposition de loi et elle rappelle que le point de vue exprimé dans l'extrait de l'avis du Comité consultatif, auquel l'auteur de l'amendement se réfère, n'est pas partagé par tous les membres du Comité.

M. Vankrunkelsven estime lui aussi que cette limite est essentielle et souligne qu'il y a une différence entre des opérations pratiquées sur des embryons qui se trouvent dans la matrice et la recherche scientifique sur les embryons *in vitro*.

M. Remans réplique que l'article 5, 2°, prévoit une exception à l'interdiction d'implanter chez des humains des embryons soumis à des recherches lorsque les recherches ont été menées dans un objectif thérapeutique pour l'embryon lui-même ou lorsqu'il s'agit d'une recherche d'observation ne portant pas atteinte à l'intégrité de l'embryon. Il n'est pas question, là non plus, d'une période de 14 jours.

Mme De Roeck réfute l'idée que cette disposition porte sur le «diagnostic préimplantatoire» et ne ressortit pas à la «recherche scientifique», telle qu'elle est définie dans le projet à l'examen.

L'amendement n° 187 est rejeté par 12 voix contre 1 et 2 abstentions.

L'article 3, 5°, est rejeté par 11 voix contre 2 et 2 abstentions.

Article 3, 6°

Amendements n°s 188 et 223

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 188), tendant à remplacer le 6° de l'article 3 comme suit:

«6° Il n'existe pas de méthode de recherche alternative ayant au moins une efficacité comparable et qui ne requiert pas de recherche sur des embryons *in vitro*.»

M. Remans signale que le Conseil d'État a suggéré de parler d'une méthode «d'une efficacité au moins égale».

M. Galand et Mme De Roeck déposent un amendement dont la portée est identique (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 223).

De heer Vankrunkelsven zegt niet goed te begrijpen waarom deze tekst beter zou zijn dan de in eerste lezing aangenomen bepaling.

Ook de heer Monfils meent dat de bestaande tekst voldoende duidelijk is en gebaseerd is op de libellering van het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde.

Amendement nr. 188 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 223 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 169

De heren Monfils en Mahoux dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 169) om in het 6° van artikel 3 het woord «indien» te doen vervallen. De heer Monfils legt uit dat het een louter taalkundige verbetering betreft, die werd gesuggereerd door de Raad van State.

Amendement nr. 169 wordt aangenomen met 11 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 212

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 212) dat beoogt het 6° van artikel 3 aan te vullen teneinde te preciseren dat een andere onderzoeksmethode, die even doeltreffend is, kan worden uitgevoerd op ander celmateriaal van dierlijke of menselijke oorsprong.

Mevrouw Nyssens zegt met dit amendement te willen benadrukken dat onderzoek op embryo's pas toegelaten mag worden indien alle alternatieven uitgeput zijn. Zij meent dat dit gegeven, dat reeds tot uiting kwam in de resolutie die tijdens de vorige legislatuur werd gestemd, ook best in de tekst zélf tot uiting komt.

De heer Monfils merkt op dat dit amendement niet alleen slaat op het onderscheid tussen dierlijk en menselijk materiaal, maar ook inhoudt dat eerst onderzoek op volwassen cellen moet worden uitgevoerd en dan pas op stamcellen. Hij is het niet eens met deze zienswijze. Overigens is ook in het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde geen sprake van een hiërarchie in het wetenschappelijk onderzoek.

De heer Mahoux meent dat men deze problematiek op een genuanceerde wijze moet benaderen. Het is bijvoorbeeld niet zo dat alle experimenten op dieren per definitie vanuit een ethisch standpunt meer aanvaardbaar zijn dan experimenten op embryo's *in vitro*.

Amendement nr. 212 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 3 stemmen bij 3 onthoudingen.

Artikel 3, 6°, wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 2 stemmen bij 3 onthoudingen.

M. Vankrunkelsven dit ne pas bien comprendre pourquoi ce texte serait meilleur que la disposition adoptée en première lecture.

M. Monfils estime, lui aussi, que le texte existant est suffisamment clair et se base sur le libellé de la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine.

L'amendement n° 188 est retiré.

L'amendement n° 223 est retiré.

Amendement n° 169

MM. Monfils et Mahoux déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 169) tendant à supprimer, au 6° de l'article 3, le «s'». M. Monfils explique qu'il s'agit d'une correction purement linguistique, qui a été suggérée par le Conseil d'État.

L'amendement n° 169 est adopté par 11 voix contre 3.

Amendement n° 212

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 212), qui vise à compléter le 6° de l'article 3, en vue de préciser qu'une autre recherche, qui est aussi efficace, peut être effectuée sur d'autres matériaux cellulaires, d'origine animale ou d'origine humaine.

Mme Nyssens dit vouloir souligner, par cet amendement, que la recherche sur embryons ne peut être autorisée que si toutes les solutions de recherche ont été épuisées. Elle estime préférable que cet élément, qui a déjà été exprimé dans la résolution votée au cours de la législature précédente, figure également dans le texte proprement dit.

M. Monfils fait observer que cet amendement non seulement porte sur la distinction entre matériel animal et humain, mais en outre implique qu'il faut effectuer une recherche d'abord sur des cellules adultes, puis seulement sur des cellules souches. Il ne partage pas ce point de vue. Du reste, dans la Convention du Conseil de l'Europe sur les droits de l'homme et la biomédecine, il n'est pas question d'une hiérarchie dans la recherche scientifique.

M. Mahoux estime qu'il faut aborder cette problématique de manière nuancée. Par exemple, il serait faux de dire que toutes les expériences sur les animaux sont, par définition, plus acceptables sur le plan éthique que les expériences sur des embryons *in vitro*.

L'amendement n° 212 est rejeté par 8 voix contre 3 et 3 abstentions.

L'article 3, 6°, est adopté par 9 voix contre 2 et 3 abstentions.

Het geamendeerde artikel 3 wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 4 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikel 4, § 1

Amendementen nrs. 189 en 190

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 189) dat ertoe strekt dit artikel te doen vervallen.

Hij is immers van oordeel dat de wet zo algemeen mogelijk moet blijven en dat technische details er niet in thuis horen. De Federale Commissie moet haar verantwoordelijkheid opnemen en zélf oordelen over de wenselijkheid van bepaalde experimenten in functie van de wetenschappelijke vooruitgang en de wijzigingen in het ethisch denken.

Tevens dient de heer Remans een ander amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 190) dat beoogt in § 1 van artikel 4 — voor zover deze behouden blijft — een voorwaardelijke toelating in te schrijven wanneer het gaat om de aanmaak van embryo's, eerder dan een verbod met uitzonderingen in te stellen. Hij verwijst naar de schriftelijke verantwoording van het amendement.

Amendement nr. 189 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 190 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 3 stemmen.

Artikel 4, § 2

Amendementen nrs. 191 en 192

De heer Remans dient twee amendementen in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendementen nrs. 191 en 192). Amendement nr. 191 wil § 2 van artikel 4 doen vervallen om dezelfde redenen als uiteengezet bij het amendement nr. 189. Het komt aan de Federale Commissie toe om te oordelen over de terbeschikkingstelling van eicellen — die overigens niet enkel door stimulatie kunnen worden verkregen. Elke vorm van paternalisme is hier uit den boze. De heer Remans beroept zich op het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek.

Amendement nr. 192 wil, indien deze § 2 toch behouden blijft, opnieuw spreken over een voorwaardelijke toelating voor de stimulatie van de vrouw om eicellen te bekomen, zoals reeds werd voorgesteld door het amendement nr. 190 wat § 1 van dit artikel betreft.

De heer Monfils merkt op dat de indiener van het amendement in zijn schriftelijke verantwoording verwijst naar een paragraaf uit het advies van het Raad-

L'article 3 amendé est adopté par 9 voix contre 4 et 2 abstentions.

Article 4, § 1er

Amendements n°s 189 et 190

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 189) qui vise à supprimer cette disposition.

Il estime en effet que la loi doit rester le plus générale possible et que les détails techniques n'y ont pas leur place. La Commission fédérale doit prendre ses responsabilités et juger elle-même de l'opportunité de certaines expérimentations en fonction des progrès scientifiques et de l'évolution des conceptions éthiques.

M. Remans dépose un autre amendement (doc. Sénat, n° 2-695/7, amendement n° 190) qui vise à instaurer au § 1er de l'article 4 — pour autant qu'il soit maintenu — une autorisation conditionnelle en ce qui concerne la constitution d'embryons, plutôt que d'édicter une interdiction assortie d'exceptions. Il renvoie à la justification écrite de l'amendement.

L'amendement n° 189 est rejeté par 11 voix contre 3 et 1 abstention.

L'amendement n° 190 est rejeté par 12 voix contre 3.

Article 4, § 2

Amendements n°s 191 et 192

M. Remans dépose deux amendements (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendements n°s 191 et 192). L'amendement n° 191 a pour objet la suppression du § 2 de l'article 4 pour les mêmes raisons que celles invoquées pour justifier l'amendement n° 189. Il appartient à la Commission fédérale de statuer en matière de mise à disposition d'ovocytes, qui peuvent d'ailleurs être obtenus autrement que par stimulation. Toute forme de paternalisme est ici malvenue. M. Remans renvoie ce propos à l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique.

Suivant la même logique que l'amendement n° 190 proposé en ce qui concerne le § 1er de cet article, l'amendement n° 192 vise, dans l'hypothèse où le § 2 serait maintenu, à prévoir à nouveau une autorisation conditionnelle pour la stimulation ovarienne en vue de l'obtention d'ovocytes.

M. Monfils fait observer que l'auteur de l'amendement fait référence, dans sa justification écrite, à un paragraphe de l'avis du Comité consultatif

gevend Comité die slechts wordt gedragen door een kleine groep [de zogenaamde « groep (e) »].

Mevrouw De Roeck wijst erop dat de stimulatie van de vrouw niet absoluut wordt verboden en wordt toegelaten voor zover dit wetenschappelijk verantwoord is en mits goedkeuring daarvan door de plaatselijke ethische comités én de Federale Commissie.

Amendement nr. 191 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 1 stem bij 3 onthoudingen.

Amendement nr. 192 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 193

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 193) dat ertoe strekt om § 2 te vervangen door een bepaling die aan meerderjarigen — ongeacht of het mannen of vrouwen zijn —, die in staat zijn tot een redelijke waardering van hun belangen, toelaat om hun embryo's ter beschikking te stellen. Hij verwijst naar de schriftelijke verantwoording bij het amendement.

Amendement nr. 193 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 213

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 213) dat ertoe strekt om het laatste zinsdeel van § 2 van artikel 4 te doen vervallen. Met andere woorden: de stimulatie van de vrouw om eicellen te bekomen die louter voor onderzoeksdoeleinden worden aangewend wordt verboden.

Mevrouw Nyssens meent immers dat de overtallige embryo's, die worden aangemaakt in het kader van een ouderschapsproject, moeten volstaan om het nodige wetenschappelijke onderzoek te doen. De risico's voor de vrouw zijn veel te groot.

Amendement nr. 213 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendementen nrs. 224, 241 en 273

De heer Vankrunkelsven en mevrouw De Roeck dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 241), dat twee problemen tegelijk wil regelen. Enerzijds wordt de absurde situatie, dat de Federale Commissie telkens haar toestemming zou moeten geven, opgevangen door de verantwoording voor de stimulatie op te doen nemen in de onderzoeksaanvraag zodat de lokale ethische comités en de Federale Commissie hun algemene rol kunnen spelen.

qui ne recueille l'adhésion que d'un groupe restreint (le « groupe (e) »).

Mme De Roeck attire l'attention sur le fait que la stimulation ovarienne de la femme n'est pas soumise à une interdiction absolue, puisqu'elle est autorisée à condition d'être scientifiquement justifiée et approuvée par les comités locaux d'éthique et par la Commission fédérale.

L'amendement n° 191 est rejeté par 11 voix contre 1 et 3 abstentions.

L'amendement n° 192 est rejeté par 10 voix contre 3.

Amendement n° 193

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 193) qui vise à remplacer le § 2 par une disposition autorisant les personnes majeures — hommes ou femmes — capables d'évaluer avec discernement leurs intérêts, à mettre leurs embryons à disposition. L'intervenant renvoie à la justification écrite de l'amendement.

L'amendement n° 193 est rejeté par 11 voix contre 3.

Amendement n° 213

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 213), qui vise à supprimer le dernier membre de phrase du § 2 de l'article 4. En d'autres termes: la stimulation ovarienne visant à produire des ovules aux seules fins de recherche est interdite.

Mme Nyssens estime en effet que les embryons surnuméraires qui sont créés dans le cadre d'un projet parental doivent suffire pour effectuer la recherche scientifique nécessaire. Les risques pour la femme sont beaucoup trop importants.

L'amendement n° 213 est rejeté par 12 voix contre 2.

Amendements n°s 224, 241 et 273

M. Vankrunkelsven et Mme De Roeck déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 241), qui tend à régler deux problèmes à la fois. D'une part, il est remédié à la situation absurde qui consistait à ce que la Commission fédérale doive chaque fois donner son autorisation, en prévoyant l'insertion d'une justification de la stimulation dans la demande d'avis sur la recherche, en sorte que les comités locaux d'éthique et la Commission fédérale puissent jouer leur rôle général.

Anderzijds wordt gestipuleerd dat de vrouw die wordt gestimuleerd meerderjarig moet zijn en reeds een voldragen zwangerschap achter de rug moet hebben. De heer Vankrunkelsven wijst erop dat het om een behandeling gaat die zeer ingrijpend is en die mogelijk de onvruchtbaarheid van de betrokken vrouw met zich kan meebrengen. Vermits het om een uitzonderlijke procedure gaat — het principieel verbod blijft immers behouden — zal deze bijkomende voorwaarde in de praktijk niet zoveel gevolgen hebben op het aantal beschikbare eicellen.

De heer Mahoux is ermee akkoord dat de verantwoording in de onderzoeksaanvraag zou worden opgenomen, maar vindt het zeer verregaand dat een vrouw, die nog niet zwanger is geweest, het recht zou ontzegd worden om bij te dragen aan de genezing van bepaalde ziekten.

De heer Galand benadrukt dat het hier om een ernstig probleem gaat en dat de tekst, zoals hij werd aangenomen in eerste lezing, precisering behoeft. Hij meent dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen, enerzijds, een vrouw die in het kader van een ouderschapsproject overtallige embryo's afstaat voor een onderzoeksproject en, anderzijds, een vrouw die zich laat stimuleren om eicellen te bekomen voor louter wetenschappelijke doeleinden. Voor deze laatste categorie moeten strenge voorwaarden worden bepaald. Hij verwijst naar het amendement nr. 224 van hemzelf en mevrouw De Roeck (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 224), waarin wordt gestipuleerd dat de betrokken vrouw meerderjarig moet zijn en reeds zwanger moet zijn geweest, maar zegt zich ook te kunnen vinden in het amendement nr. 241.

Ook de dames van Kessel en Nyssens menen dat de wet preciezer moet zijn op dit vlak en wijzen erop dat ook wetgeving in het buitenland zeer strikte voorwaarden bepalen voor de vrouw die zich laat stimuleren in het kader van een wetenschappelijk onderzoek.

De heer Vankrunkelsven c.s. dienen een subamendement in op het amendement nr. 241 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 273) dat ertoe strekt om in § 2 de woorden «of, in het kader van een fertiliteitsbehandeling, een stimulatie met eicel-pick up doorgevoerd te worden» toe te voegen.

Amendement nr. 224 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 273 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 5 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 241 wordt verworpen met 5 stemmen tegen 3 stemmen bij 4 onthoudingen.

Amendement nr. 263

De heer Mahoux dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 263) dat wil

D'autre part, il est précisé que la femme concernée doit être majeure et avoir déjà eu une grossesse menée à terme. M. Vankrunkelsven souligne qu'il s'agit d'un traitement très lourd et qui fait courir à la femme concernée le risque de devenir stérile. Étant donné qu'il s'agit d'une procédure exceptionnelle — l'interdiction de principe reste en effet maintenue —, cette condition supplémentaire n'aura en pratique guère d'incidence sur le nombre d'ovules disponibles.

M. Mahoux marque son accord sur l'insertion de la justification dans la demande d'avis sur la recherche, mais il trouve que c'est aller fort loin que de refuser à une femme qui n'a pas encore eu de grossesse, le droit de contribuer à la guérison de certaines maladies.

M. Galand souligne qu'il s'agit ici d'un problème grave et que le texte, tel qu'il a été adopté en première lecture, doit être précisé. Il considère qu'il y a lieu de faire une distinction entre, d'une part, une femme qui, dans le cadre d'un projet parental, cède des embryons surnuméraires pour la recherche et, d'autre part, une femme qui subit une stimulation ovarienne afin d'obtenir des ovules à des fins purement scientifiques. Ce dernier cas de figure doit être assorti de conditions strictes. Il renvoie à l'amendement n° 224 déposé par lui-même et Mme De Roeck (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 224), qui précise que la femme concernée doit être majeure et avoir déjà été enceinte, mais il déclare pouvoir également souscrire à l'amendement n° 241.

Mmes van Kessel et Nyssens sont également d'avis que la loi doit être plus précise sur ce point et soulignent qu'à l'étranger, la législation impose aussi des conditions très strictes à la femme qui se soumet à une stimulation ovarienne dans le cadre d'une recherche scientifique.

M. Vankrunkelsven et consorts déposent à l'amendement n° 241 un sous-amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 273) tendant à ajouter au § 2 les mots «ou avoir subi, dans le cadre d'un traitement contre l'infertilité, une stimulation avec prélèvement d'ovule».

L'amendement n° 224 est rejeté par 11 voix contre 2 et 1 abstention.

L'amendement n° 273 est rejeté par 8 voix contre 5 et 1 abstention.

L'amendement n° 241 est rejeté par 5 voix contre 3 et 4 abstentions.

Amendement n° 263

M. Mahoux dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 263) qui vise à préciser

verduidelijken dat de lokale ethische comités niet de eicelproductie, maar wel de wetenschappelijke verantwoording hiervoor moet goedkeuren en tegelijk wenst te preciseren dat de voorwaarden van deze wet ook moeten worden nageleefd wanneer het gaat om de stimulatie van een vrouw.

Amendement nr. 263 wordt ingetrokken.

Amendementen nrs. 242 en 284

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 242) dat ertoe strekt § 2 van artikel 4 te vervangen als volgt:

«§ 2 De eicelstimulatie is toegelaten mits schriftelijke toestemming van de betrokken vrouw en mits het aantonen van een wetenschappelijke verantwoording.»

Het onderzoek op embryo's die hieruit resulteren dient te beantwoorden aan de regels in deze wet bepaald.»

De heer Colla en mevrouw Leduc dienen een subamendement in op het amendement nr. 242 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 284) dat ertoe strekt om het eerste lid van de voorgestelde § 2 van dit artikel te vervangen als volgt:

«De eicelstimulatie is toegestaan als de betrokken vrouw meerderjarig is, als zij schriftelijk haar toestemming heeft gegeven en als de stimulatie wetenschappelijk verantwoord is.»

Amendement nr. 284 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 4 stemmen.

Amendement nr. 242 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 3 stemmen.

Het geamendeerde artikel 4 wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 5 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 5

Amendementen nrs. 194, 195 en 196

De heer Remans dient enkele amendementen in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nrs. 194, 195 en 196). Amendement nr. 196 wenst artikel 5 als volgt te vervangen:

«Het is niet toegelaten:

- 1° chimeren of hybride wezens te creëren;
- 2° gameten, genetisch materiaal, embryo's te gebruiken voor commerciële doeleinden.»

Amendement nr. 194 gaat minder ver en strekt ertoe om alleen de inleidende zin van de in eerste lezing aangenomen tekst in die zin te wijzigen dat wordt gesproken over «niet toegelaten» in plaats van

que les comités locaux d'éthique doivent approuver non pas la stimulation ovarienne, mais bien la justification scientifique de cette stimulation et, d'autre part, à spécifier que les conditions prescrites par la présente loi doivent également être respectées en cas de stimulation pratiquée chez une femme.

L'amendement n° 263 est retiré.

Amendements n°s 242 et 284

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 242) qui vise à remplacer le § 2 de l'article 4, par la disposition suivante:

«§ 2. La stimulation ovarienne est autorisée si la femme concernée a donné son accord par écrit et si on démontre que la stimulation est scientifiquement justifiée.»

La recherche sur les embryons qui en résulteront devra respecter les règles définies dans la présente loi.»

M. Colla et Mme Leduc déposent un sous-amendement à l'amendement n° 242 (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 284) qui vise à remplacer l'alinéa 1er du § 2 proposé de cet article par la disposition suivante:

«La stimulation ovarienne est autorisée si la femme concernée est majeure, qu'elle a donné son accord par écrit et que la stimulation est scientifiquement justifiée.»

L'amendement n° 284 est adopté par 10 voix contre 4.

L'amendement n° 242 est adopté par 10 voix contre 3.

L'article 4 amendé est adopté par 9 voix contre 5 et 1 abstention.

Article 5

Amendements n°s 194, 195 et 196

M. Remans dépose plusieurs amendements (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendements n°s 194, 195 et 196). L'amendement n° 196 vise à remplacer l'article 5 par le texte suivant:

«Il n'est pas permis:

- 1° de créer des chimères ou des êtres hybrides;
- 2° d'utiliser des gamètes, du matériel génétique ou des embryons à des fins commerciales.»

L'amendement n° 194 va moins loin et vise à modifier uniquement la phrase introductive du texte adopté en première lecture en y remplaçant «il est interdit» par les mots «il n'est pas permis». Enfin,

«verboden». Amendement nr. 195 tenslotte is subsidiair aan het amendement nr. 194 en beoogt de Federale Commissie te machtigen om een afwijking toe te staan op artikel 5.

De heer Remans verwijst opnieuw naar het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek, waarin wordt gesteld dat de wetgever moet vermijden te preciseren welke types van onderzoeken toelaatbaar zijn en welke niet. In het buitenland zijn immers voorbeelden te citeren waarbij wordt gebruik gemaakt van dierlijke gameten bij experimenten op menselijke embryo's.

Bovendien meent spreker dat het woord «verboden» enkel kan worden gebruikt in het kader van het verbod op reproductief menselijk kloneren.

Amendement nr. 196 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 194 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 195 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 197

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 197) dat ertoe strekt het 2° van artikel 5 te vervangen als volgt:

«2° embryo's waarop experimenteel onderzoek is uitgevoerd, in te planten, tenzij in die bijzondere gevallen waarin men vanuit een stadium van onderzoek naar dat van therapie moet overgaan. In die gevallen is het noodzakelijk dat noch de gezondheid van het toekomstig kind noch van de moeder er een belangrijker gevaar door lopen dan het voordeel dat men wenst te bereiken. Mocht dit onverwacht toch gebeuren, dan kan men, afhankelijk van de ernst van het geval, een zwangerschapsonderbreking in overweging nemen.»

De heer Remans verwijst naar de schriftelijke verantwoording bij het amendement.

De heren Monfils en Mahoux menen dat de eerste zin van het amendement nr. 197 niet zoveel verschilt van de tekst die in eerste lezing werd aangenomen, maar wijzen er enerzijds op dat de tweede zin van de voorgestelde bepaling voor vele interpretaties vatbaar is, en vestigen anderzijds de aandacht op de wetgeving inzake zwangerschapsafbreking die niet het voorwerp is van deze wet. De derde zin is dan ook volstrekt overbodig.

Amendement nr. 197 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Amendementen nrs. 198, 214 en 264

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 198) dat het

l'amendement n° 195 est un amendement subsidiaire à l'amendement n° 194 et il vise à autoriser la Commission fédérale à accorder une dérogation à l'article 5.

M. Remans renvoie une fois encore à l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique, selon lequel le législateur doit éviter de préciser quels sont les types de recherche acceptables et ceux qui ne le sont pas. On peut en effet citer des exemples à l'étranger où l'on utilise des gamètes d'animaux lors d'expériences sur des embryons humains.

En outre, l'intervenant estime qu'on ne peut utiliser le terme «interdit» que dans le cadre de l'interdiction du clonage humain reproductif.

L'amendement n° 196 est rejeté par 12 voix contre 3.

L'amendement n° 194 est rejeté par 12 voix contre 3.

L'amendement n° 195 est retiré.

Amendement n° 197

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 197) qui vise à remplacer le 2° de l'article 5 par le texte suivant:

«2° d'implanter des embryons qui ont été soumis à l'expérimentation, si ce n'est dans les cas particuliers où l'on passe du stade expérimental au stade thérapeutique. Dans ces cas, il est impératif que ni la santé de l'enfant à venir, ni celle de la mère ne courent de risque plus important que le bénéfice escompté. Si cela devait néanmoins survenir, en fonction de la gravité du cas, une interruption volontaire de grossesse pourrait être envisagée.»

M. Remans renvoie à la justification écrite de son amendement.

MM. Monfils et Mahoux estiment que la première phrase de l'amendement n° 197 n'est pas tellement différente du texte adopté en première lecture, mais ils font observer, d'une part, que la deuxième phrase de la disposition proposée est sujette à bien des interprétations, et attirent, d'autre part, l'attention sur la législation en matière d'interruption de grossesse, qui n'est pas en cause en l'occurrence. La troisième phrase est, dès lors, tout à fait superflue.

L'amendement n° 197 est rejeté par 12 voix contre 1 et 2 abstentions.

Amendements n°s 198, 214 et 264

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 198) qui vise à étendre le

toepassingsveld van het 4° van artikel 5 wil uitbreiden tot gameten, embryo's, embryonale stamcellen en genetisch materiaal. Hij wijst erop dat de tekst, die in eerste lezing werd aangenomen, niets zegt over de commercialisering van embryo's.

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 214) dat er eveneens toe strekt om het verbod op commercialisering wil uitbreiden naar gameten en ander menselijk celmateriaal.

Overigens komt dit principe, dat niet betwist wordt, reeds tot uiting in andere regels.

De heer Monfils is van mening dat de wet zich dient te beperken tot het onderzoek op menselijke embryo's *in vitro* en dat het verbod op commercialisering zich hier bijgevolg dient te beperken tot het ter beschikking stellen van eicellen. Overigens wordt in de praktijk thans wél een bescheiden vergoeding betaald voor het ter beschikking stellen van zaadcellen, zonder dat dit enig probleem stelt.

Mevrouw van Kessel daarentegen is van mening dat de uitbreiding van het verbod op commercialisering wel wenselijk is; de huidige tekst geeft de indruk dat het niet verboden is om een vergoeding toe te kennen aan personen die ander celmateriaal dan eicellen ter beschikking stellen. Dit moet worden vermeden. Eventueel kan een andere tekst worden overwogen, zodat de huidige financiële tegemoetkomingen voor het ter beschikking stellen van spermatozoïden blijven bestaan. Essentieel is dat er geen handel in celmateriaal of embryo's mag ontstaan.

De heer Mahoux repliceert dat het 3° van artikel 5 reeds verbiedt om embryo's, gameten en embryonale stamcellen te gebruiken voor commerciële doeleinden. Het huidige 4° werd ingevoegd naar aanleiding van de eerste lezing van dit artikel om een extra bescherming te bieden aan de vrouwen die hun eicellen ter beschikking stellen van het wetenschappelijk onderzoek en moet samen worden gelezen met artikel 4, § 2, dat eveneens werd ingevoegd tijdens de eerste lezing. Uit de bespreking blijkt nu echter dat het 4° overbodig is en zelfs bepaalde problemen van interpretatie met zich meebrengt. De heer Mahoux dient dan ook een amendement in dat ertoe strekt het 4° te doen vervallen (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 264).

De heer Galand meent dat moet gepreciseerd worden dat commercialisering van menselijk celmateriaal of menselijke embryo's verboden wordt, zonder dat zulks verhindert dat een vergoeding wordt toegekend voor eventuele onkosten. In die zin is het 4°, zoals het werd ingevoegd tijdens de eerste lezing, een nuttige precisering en dient het behouden te blijven.

De heer Vankrunkelsven suggereert om de laatste zin van het huidige 4° toe te voegen aan het 3°. Dit zou

champ d'application du 4° de l'article 5 aux gamètes, aux embryons, aux cellules souches embryonnaires et à tout matériel génétique. Il fait remarquer que le texte adopté en première lecture n'évoque pas la commercialisation des embryons.

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 214) qui vise également à étendre l'interdiction de commercialisation aux gamètes et autres éléments cellulaires humains.

Ce principe, qui n'est pas contesté, est d'ailleurs déjà consacré dans d'autres dispositions réglementaires.

M. Monfils est d'avis que la loi doit se limiter à la recherche sur les embryons humains *in vitro* et que l'interdiction de commercialisation ne doit dès lors concerner que la mise à disposition d'ovocytes. Dans la pratique actuelle, d'ailleurs, la mise à disposition de spermatozoïdes donne effectivement lieu au paiement d'une modeste rétribution, sans que cela pose le moindre problème.

Mme van Kessel estime au contraire souhaitable d'étendre l'interdiction de commercialisation; le texte actuel donne l'impression qu'il n'est pas interdit d'attribuer une rétribution aux personnes qui mettent à disposition des éléments cellulaires autres que des ovocytes. Il faut éviter cela. On peut éventuellement envisager un autre texte qui maintiendrait les interventions financières actuellement octroyées pour la mise à disposition de spermatozoïdes. L'essentiel est de ne pas voir s'installer un commerce d'éléments cellulaires ou d'embryons.

M. Mahoux réplique que le 3° de l'article 5 interdit déjà toute utilisation d'embryons, de gamètes ou de cellules souches embryonnaires à des fins commerciales. Le 4° actuel a été inséré à l'occasion de la première lecture de cet article afin d'offrir une protection supplémentaire aux femmes qui mettent leurs ovocytes à la disposition de la recherche scientifique et il doit être lu en corrélation avec l'article 4, § 2, lui aussi inséré lors de la première lecture. Il apparaît à présent au vu de la discussion que ce 4° est superflu et même qu'il risque d'entraîner certains problèmes d'interprétation. M. Mahoux dépose dès lors un amendement destiné à supprimer le 4° en question (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 264).

M. Galand estime qu'il convient de préciser que la commercialisation de matériel cellulaire humain ou d'embryons humains est interdite, sans toutefois empêcher qu'une indemnité puisse être versée pour couvrir d'éventuels frais. Dans cette optique, le 4°, tel qu'inséré en première lecture, est une précision utile et doit être maintenu.

M. Vankrunkelsven suggère d'ajouter la dernière phrase du 4° actuel au 3°. Cela lèverait toute

alle twijfel wegnemen en komt tegemoet aan de bedoeling van het 4°.

Amendement nr. 264 wordt aangenomen met 11 stemmen tegen 4 stemmen.

Amendement nr. 198 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 4 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 214 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 199

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 199) dat ertoe strekt het 5° van artikel 5 te doen vervallen. Hij verwijst naar de schriftelijke verantwoording van het amendement, dat gebaseerd is op het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek. De Federale Commissie moet oordelen wanneer de grenzen van het toelaatbare worden overschreden.

De heer Monfils benadrukt dat het verbod op eugénisme essentieel is in dit wetsvoorstel en moet behouden blijven. De Federale Commissie moet elk onderzoeksproject toetsen aan het respect voor dit verbod.

Amendement nr. 199 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 215

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 215) dat beoogt het 5° van artikel 5 aan te vullen in die zin dat ook ingrepen die tot doel hebben veranderingen aan te brengen aan het genoom van de nakomelingen worden verboden.

Mevrouw Nyssens beroept zich op het advies van de Raad van State die heeft opgemerkt dat het 5°, zoals het thans is gelibelleerd, niet volledig in overeenstemming is met het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde vermits het ingrepen in het menselijk genoom slechts in bepaalde mate verbiedt. Zij verwijst tevens naar de resolutie die tijdens de vorige legislatuur werd aangenomen, waarin dit ruimer verbod verbod reeds werd opgenomen.

De heer Monfils repliceert dat het aan de wetgever toekomt om de inhoud van de wet te bepalen en eventueel de nodige voorbeholden te maken bij het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde, zoals de Raad van State eveneens heeft opgemerkt. Hij blijft erbij dat therapeutische ingrepen in het menselijk genoom moeten mogelijk blijven en pleit voor het behoud van het 5°, zoals het in eerste lezing werd aangenomen.

Amendement nr. 215 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

ambiguïté tout en permettant de répondre à la finalité du 4°.

L'amendement n° 264 est adopté par 11 voix contre 4.

L'amendement n° 198 est rejeté par 10 voix contre 4 et 1 abstention.

L'amendement n° 214 est rejeté par 12 voix contre 2 et 1 abstention.

Amendement n° 199

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 199), tendant à supprimer le 5° de l'article 5. Il renvoie à la justification écrite de l'amendement, qui est basée sur l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique. La Commission fédérale doit déterminer quand les limites du tolérable ont été franchies.

M. Monfils souligne que l'interdiction de l'eugénisme occupe une place essentielle dans cette proposition de loi et qu'elle doit être maintenue. La Commission fédérale doit vérifier que chaque projet de recherche respecte cette interdiction.

L'amendement n° 199 est retiré.

Amendement n° 215

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 215) tendant à compléter l'article 5, 5°, de manière qu'il interdise aussi les interventions qui ont pour but d'introduire une modification dans le génome de la descendance.

Mme Nyssens invoque l'avis du Conseil d'État, qui a fait remarquer que, tel qu'il est libellé, le 5° n'est pas tout à fait conforme à la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine, étant donné qu'il n'interdit les interventions sur le génome humain que dans une certaine mesure. Elle renvoie aussi à la résolution qui a été adoptée au cours de la législature précédente et qui prévoit déjà cette interdiction plus étendue.

M. Monfils réplique qu'il appartient au législateur de déterminer le contenu de la loi et d'émettre les éventuelles réserves qui s'imposent à propos de la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine, comme l'a également fait remarquer le Conseil d'État. Il continue de penser que les interventions thérapeutiques sur le génome humain doivent rester possibles et plaide pour le maintien du 5°, tel qu'il a été adopté en première lecture.

L'amendement n° 215 est rejeté par 11 voix contre 2 et 1 abstention.

Amendement nr. 200

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 200) dat ertoe strekt het 6° van artikel 5 te doen vervallen. Hij meent dat de geslachtskeuze van het embryo moet mogelijk zijn en verwijst naar de argumenten die worden weergegeven in de schriftelijke verantwoording bij het amendement.

De heer Monfils wijst erop dat het verbod op de geslachtsselectie van het embryo unaniem werd aangenomen in eerste lezing en dat het Raadgevend Comité voor bio-ethiek noch de Raad van State hierover enige opmerking hebben gemaakt. Alle internationale verdragen zijn overigens eensluidend op dit vlak. Het heeft dan ook weinig zijn om dit debat opnieuw te voeren. Hij pleit voor het behoud van de bestaande tekst.

De heer Vankrunkelsven sluit zich hierbij aan. Tegelijk wijst hij op de opmerking van de Raad van State, volgens dewelke uit de bestaande tekst niet helemaal duidelijk kan afgeleid worden of het verbod op geslachtsselectie enkel slaat op embryo's of ook op gameten. De Bijzondere Commissie zal hier een keuze moeten maken en desgevallend het 6° wijzigen.

Amendement nr. 200 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 243

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 243) dat ertoe strekt artikel 5, 6°, te vervangen als volgt:

«6° onderzoek of behandelingen uit te voeren op embryo's die gericht zijn op geslachtsselectie, met uitzondering van de selectie ter voorkoming van levensbedreigende, geslachtspecifieke genetische en aangeboren ziekten.»

De heer Colla verklaart dat de wet betrekking heeft op de embryo's. De voorgestelde tekst verbiedt dan ook enkel geslachtsselectie van embryo's en spreekt zich niet uit over de geslachtsselectie van gameten. Hij ziet immers geen reden waarom dit laatste zou verboden moeten worden.

Amendement nr. 243 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 1 stem.

Amendementen nrs. 216, 225, 238, 274 en 281

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 216) dat ertoe strekt om in het 6° van artikel 5 te preciseren dat het verbod op de geslachtsselectie van het embryo slaat op behandelingen van embryo's én gameten.

Mevrouw Nyssens meent dat er grenzen bestaan aan de individuele keuzes die men in het leven kan

Amendement n° 200

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 200), tendant à supprimer le 6° de l'article 5. Il est d'avis que l'on doit pouvoir choisir le sexe de l'embryon et se réfère aux arguments développés dans la justification écrite de l'amendement.

M. Monfils rappelle que l'interdiction de choisir le sexe de l'embryon a été adoptée à l'unanimité en première lecture et que ni le Comité consultatif de bioéthique ni le Conseil d'État n'ont formulé la moindre observation à ce sujet. Toutes les conventions internationales sont d'ailleurs d'accord sur ce point. Cela n'aurait dès lors guère de sens de recommencer ce débat. Voilà pourquoi il plaide pour le maintien du texte proposé.

M. Vankrunkelsven abonde dans le même sens. Il renvoie aussi à l'observation du Conseil d'État selon laquelle le texte existant ne permet pas de savoir avec certitude si l'interdiction de la sélection du sexe ne concerne que les embryons ou si elle s'applique aussi aux gamètes. La commission spéciale devra faire un choix et, le cas échéant, modifier le 6°.

L'amendement n° 200 est rejeté par 12 voix contre 1 et 2 abstentions.

Amendement n° 243

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 243), tendant à remplacer l'article 5, 6°, comme suit:

«6° d'accomplir sur des embryons des recherches ou des traitements axés sur la sélection du sexe, à l'exception de la sélection qui permet d'écarter les embryons atteints de maladies mortelles, de maladies génétiques liées au sexe et de maladies congénitales.»

M. Colla déclare que la loi a trait aux embryons. Le texte proposé n'interdit dès lors que la sélection du sexe au niveau des embryons et ne se prononce pas sur les gamètes. Il ne voit d'ailleurs pas pourquoi la sélection du sexe devrait être interdite au niveau des gamètes.

L'amendement n° 243 est rejeté par 10 voix contre 1.

Amendements n°s 216, 225, 238, 274 et 281

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 216), qui vise à spécifier, au 6° de l'article 5, que l'interdiction de choisir le sexe de l'embryon vise les manipulations sur les embryons comme sur les gamètes.

Mme Nyssens est d'avis qu'il y a des limites aux choix individuels que l'on peut faire dans la vie.

maken. Het evenwicht binnen één familie, bijvoorbeeld de wens om een zoon en een dochter te willen hebben, weegt niet op tegen het maatschappelijk evenwicht. Spreekster zegt voorstander te zijn van een grote vrijheid van de mensen, maar dit mag niet vervallen in libertair individualisme. De wetgever moet hiertegen een dam opwerpen.

Mevrouw De Roeck en de heer Galand dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 225), dat eveneens deze precisering toevoegt zoals de Raad van State heeft gesuggereerd, maar tegelijk een uitzondering wil toestaan voor «ernstige» geslachtsspecifieke genetische en aangeboren ziekten, daar waar het 6°, zoals in eerste lezing aangenomen, als voorwaarde stelt dat het moet gaan om «levensbedreigende» ziekten.

Mevrouw Nyssens dient een subamendement in op het amendement nr. 225 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 281) dat ertoe strekt om in de voorgestelde tekst van het 6° de woorden «op gameten of embryo's» te doen vervallen, om duidelijk aan te geven dat elke vorm van geslachtskeuze moet verboden worden.

De heer Mahoux merkt op dat de Raad van State alleen heeft gesuggereerd om de draagwijdte van deze bepaling te preciseren, zonder aan te geven in welke richting deze precisering moet gaan.

Ook mevrouw van Kessel dient een amendement in dat ertoe strekt om hier te preciseren dat het gaat om de geslachtsselectie van zowel gameten als embryo's (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 238).

Mevrouw De Schamphelaere wijst erop dat dit amendement niet enkel is ingegeven door het respect voor het menselijk embryo, waarmee niet zomaar alles kan gebeuren, maar tegelijk ook wil helpen om een dam op te werpen tegen de selectieve samenleving. Geslachtsselectie is hiervan een eerste stap omdat het de gelijkwaardigheid van de beide geslachten in het gedrang brengt: de indruk wordt immers gewekt dat een kind van een bepaald geslacht «beter» zou zijn dan wanneer het een ander geslacht zou hebben gehad.

Hoewel hij begrijpt dat mensen toch een geslachtskeuze zouden overwegen wanneer op deze wijze hun wens kan uitkomen, pleit de heer Vankrunkelsven er niettemin voor om het verbod op geslachtsselectie zo ruim als mogelijk op te vatten, zowel voor embryo's als voor gameten. Er is slechts één argument dat een onderscheid tussen de behandeling van een embryo en een gameet zou kunnen rechtvaardigen, met name het respect dat men kan opbrengen voor het menselijk embryo.

Meer fundamentele argumenten pleiten ervoor om de geslachtskeuze zowel voor gameten als voor embryo's te verbieden. Het is immers medisch-wetenschappelijk niet uitgesloten dat de kenmerken

L'équilibre au sein d'une famille, par exemple le souhait d'avoir un fils et une fille, ne saurait primer l'équilibre social. L'intervenante se dit favorable à une grande liberté de l'individu, mais sans tomber dans un individualisme libertaire que le législateur se doit d'endiguer.

Mme De Roeck et M. Galand déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 225), qui vise lui aussi à apporter la précision suggérée par le Conseil d'État, mais également à accorder une exception pour les maladies génétiques « graves » liées au sexe et pour les maladies congénitales, alors que le 6° adopté en première lecture pose comme condition qu'il doit s'agir de maladies « mortelles ».

Mme Nyssens dépose un sous-amendement à l'amendement n° 225 (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 281) qui vise à supprimer les mots « de gamètes ou d'embryons » dans le texte du 6°, pour préciser qu'il faut interdire toute forme de choix du sexe.

M. Mahoux fait observer que le Conseil d'État a suggéré uniquement de préciser la portée de cette disposition, sans indiquer dans quelle direction doit s'orienter cette précision à apporter.

Mme van Kessel dépose elle aussi un amendement qui vise à préciser ici qu'il s'agit du choix du sexe des gamètes comme de celui des embryons (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 238).

Mme De Schamphelaere attire l'attention sur le fait que cet amendement vise non seulement à faire respecter l'embryon humain, qu'on ne peut soumettre à n'importe quelle manipulation, mais également à faire barrage à une société sélective. La sélection du sexe constituerait une première étape vers pareille société, car elle menacerait l'égalité entre les sexes en donnant l'impression qu'il est préférable qu'un enfant soit d'un certain sexe plutôt que de l'autre.

Tout en comprenant que certaines personnes envisagent quand même de choisir le sexe de l'enfant si elles peuvent ainsi réaliser leur désir d'enfant, M. Vankrunkelsven plaide pour une interdiction aussi large que possible du choix du sexe, pour les embryons comme pour les gamètes. Il n'y a qu'un seul argument qui justifierait que l'on fasse une distinction entre le traitement d'un embryon et celui d'un gamète, à savoir le respect qu'on peut avoir pour l'embryon humain.

Il y a des arguments plus fondamentaux qui plaident en faveur d'une interdiction du choix du sexe, pour les gamètes comme pour les embryons. En effet, il n'est pas exclu, du point de vue médico-scientifique,

— grootte, haarkleur, ... — bij het nageslacht worden beïnvloed door de geslachtskeuze; in dat geval is er sprake van eugenisme.

Een ander argument is dat een heel natuurlijk gebeuren — de voorplanting — verwordt tot een zeer technische aangelegenheid waarbij de zogenaamde «family balancing» voorop komt te staan. De maatschappelijke druk op een paar om een zoon en een dochter te hebben kan heel groot worden. Dit moet worden vermeden. Een laatste argument is de «vrijheid van geslacht»: kinderen waarbij de geslachtskeuze werd beïnvloed kunnen de indruk krijgen om door hun ouders in een bepaald geslacht gedwongen te zijn. Dit is ethisch onaanvaardbaar.

Mevrouw van Kessel treedt de opvatting van de vorige spreker bij en pleit voor het verbod op geslachtsselectie, zowel bij embryo's als bij gameten, omdat ze geen enkele reden ziet waarom dit zou moeten gebeuren. Het argument van de zogenaamde «family balancing» weegt onvoldoende om het toch toe te laten.

Ook de heer Galand sluit zich aan bij de mening van de heer Vankrunkelsven. Wanneer er een geslachtskeuze toch wordt toegepast, kan dit enkel verantwoord worden met medische argumenten.

De heer Colla betwijfelt of deze wet de vrije keuze van vele ouders in het gedrang zal brengen. Het is niet omdat de wet bepaalde handelingen toelaat dat de mensen hiervan ook massaal zullen gebruik maken: *in vitro* fertilisatie is toegelaten maar de meeste kinderen worden nog steeds op natuurlijke wijze verwekt.

Bovendien is het lid het niet eens met het argument dat de kenmerken van het nageslacht zouden wijzigen in geval van geslachtskeuze; mocht dit een reden zijn om bepaalde medische handelingen te verbieden moet men ook vele andere handelingen verbieden.

Tenslotte wijst spreker erop dat men voorzichtig moet zijn om verboden uit te vaardigen waarvan men weet dat ze makkelijk omzeild kunnen worden, bijvoorbeeld door uit te wijken naar een buurland. Dit leidt tot hypocriete situaties.

De heer Remans is van oordeel dat men niet bepaalde technieken, maar wel de misbruiken daarvan moet bestrijden. Daarenboven wil hij tot een wetgeving komen die zo weinig als mogelijk uitgaat van een absoluut verbod. Er kunnen bijvoorbeeld omstandigheden ontstaan die een alleenstaande ertoe bewegen om liever een meisje dan een jongen op te voeden.

Mevrouw De Roeck c.s. dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 274) dat ertoe strekt om in het 6° van artikel 5 de woorden «van het embryo» weg te laten.

Mevrouw De Roeck blijft erbij dat de geslachtskeuze moet verboden worden zowel voor gameten als

que les caractéristiques de la progéniture — telles que la taille, la couleur des cheveux, ... — soient influencées par le choix du sexe; dans ce cas, il serait question d'eugénisme.

Un autre argument est que l'on transformerait un fait naturel — la procréation — en une question très technique dans laquelle ce que l'on appelle l'équilibre familial primerait. La pression sociale visant à ce que le couple ait un fils et une fille pourrait devenir très grande, ce qu'il faut éviter. Un dernier argument est la «liberté du sexe»: les enfants dont on a choisi le sexe pourraient avoir l'impression que leurs parents les ont obligés à avoir un certain sexe. C'est inacceptable du point de vue éthique.

Mme van Kessel approuve le point de vue de l'intervenant précédent et plaide pour une interdiction du choix du sexe, pour les embryons comme pour les gamètes, parce qu'elle ne voit pas pourquoi on devrait le permettre. L'argument de l'équilibre familial est insuffisant pour autoriser ce choix.

M. Galand partage, lui aussi, l'avis de M. Vankrunkelsven. S'il doit y avoir quand même choix du sexe, cela ne peut se justifier que par des arguments médicaux.

M. Colla doute que cette loi compromette le libre choix de beaucoup de parents. Ce n'est pas parce que la loi autorise certains actes que les gens y recourent massivement: la fécondation *in vitro* est autorisée, mais la plupart des enfants continuent d'être conçus naturellement.

En outre, l'intervenant réfute l'argument selon lequel les caractères de la descendance seraient modifiés en cas de choix du sexe; si c'était là une raison d'interdire certains actes médicaux, il faudrait interdire également de nombreux autres actes.

Enfin, l'intervenant souligne qu'il faut être prudent quand on décrète des interdictions dont on sait qu'elles sont faciles à contourner, par exemple, en se rendant dans un pays voisin. Cela mène à des situations hypocrites.

M. Remans estime que ce ne sont pas certaines techniques, mais l'abus de ces techniques qu'il faut combattre. En outre, il aspire à une législation qui procède le moins possible d'une interdiction absolue. Il peut par exemple y avoir des circonstances qui feront qu'une personne isolée élève plus volontiers une fille qu'un garçon.

Mme De Roeck et consorts déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 274), qui vise à supprimer, au 6° de l'article 5, les mots «de l'embryo».

Mme De Roeck reste persuadée que le choix du sexe doit être interdit, tant pour les gamètes que pour

van embryo's. Om elke twijfel hieromtrent weg te nemen, wordt voorgesteld om in het algemeen «de geslachtskeuze» te verbieden.

Mevrouw Nyssens pleit ervoor om het amendement nr. 225, zoals gesubamendeerd door het amendement nr. 281, aan te nemen omdat dit niet alleen de verduidelijking aanbrengt die ook door amendement nr. 274 wordt voorgesteld, maar bovendien ook de uitzondering op het verbod op de geslachtskeuze te beperken voor «ernstige» ziekten.

Amendement nr. 216 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 281 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 225 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 6 stemmen.

Amendement nr. 238 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 2 stemmen bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 274 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 1 stem bij 1 onthouding.

Amendement nr. 201

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 201) dat beoogt om in het 6° van artikel 5 eerder de term «handelingen» dan het woord «behandelingen» te hanteren omdat dit een ruimere draagwijdte heeft.

De heer Mahoux geeft aan dat de draagwijdte van het 6° is dat elke vorm van onderzoek of behandeling met het oog op de geslachtsselectie moet verboden zijn.

Amendement nr. 201 wordt verworpen met 5 stemmen tegen 4 stemmen bij 4 onthoudingen.

Amendementen nrs. 202, 203 en 265

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 202) dat ertoe strekt om in het 6° van artikel 5 het woord «levensbedreigende» te doen vervallen. De ziekte hoeft immers niet echt levensbedreigend te zijn om een geslachtsselectie te kunnen verantwoorden.

Tevens dient hij een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 203) dat ook de voorwaarde wil schrappen dat het moet gaan om een «aangeboren» ziekte om een geslachtsselectie te verantwoorden. De ziekte hoeft immers niet van bij de geboorte zichtbaar te zijn en kan zich slechts later manifesteren.

De heer Galand erkent dat de libellering van het 6°, zoals aangenomen in eerste lezing, te beperkend is maar meent dat toch moet gepreciseerd worden over

les embryons. Pour lever tous les doutes à ce sujet, on propose d'interdire le «choix du sexe» en général.

Mme Nyssens plaide pour l'adoption de l'amendement n° 225 tel qu'il a été sous-amendé par l'amendement n° 281, non seulement parce qu'il apporte les éclaircissements que propose également l'amendement n° 274, mais aussi parce qu'il limite la dérogation à l'interdiction du choix du sexe aux pathologies «graves».

L'amendement n° 216 est rejeté par 10 voix contre 2 et 1 abstention.

L'amendement n° 281 est rejeté par 12 voix contre 2.

L'amendement n° 225 est rejeté par 8 voix contre 6.

L'amendement n° 238 est rejeté par 8 voix contre 2 et 2 abstentions.

L'amendement n° 274 est adopté par 10 voix contre 1 et 1 abstention.

Amendement n° 201

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 201), qui vise à utiliser, au 6° de l'article 5, le mot «actes» plutôt que le mot «traitements», parce qu'il a une portée plus large.

M. Mahoux précise que le 6° vise à interdire toute forme de recherche ou de traitement axée sur la sélection du sexe.

L'amendement n° 201 est rejeté par 5 voix contre 4 et 4 abstentions.

Amendements nos 202, 203 et 265

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 202) qui vise à supprimer, au 6° de l'article 5, le mot «mortelles». En effet, la maladie ne doit pas nécessairement être mortelle pour justifier une sélection du sexe.

Il dépose un autre amendement (doc. Sénat, n° 2-697/17, amendement n° 203) qui vise à supprimer également la condition selon laquelle il doit être question d'une maladie «congénitale» pour justifier une sélection du sexe. Il n'est pas nécessaire, en effet, que la maladie soit décelable à la naissance; elle peut très bien ne se manifester que plus tard.

M. Galand reconnaît que le libellé du 6°, tel qu'adopté en première lecture, est trop restrictif, mais il estime néanmoins qu'il importe de préciser quels

welk type van ziekten het gaat om geslachtsselectie te verantwoorden.

De heer Vankrunkelsven merkt op dat de Nederlandse tekst de indruk geeft dat het om cumulatieve voorwaarden gaat en de Franse niet.

De heer Mahoux meent dat het essentieel is dat geslachtskeuze moet mogelijk blijven voor geslachts specifieke ziekten. Samen met de heer Vankrunkelsven dient hij een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 265) waarin enkel nog wordt gesproken over «geslachtsgebonden ziekten».

Mevrouw van Kessel zegt hiertegen geen bezwaar te hebben maar pleit ervoor de geslachtsselectie te beperken tot de «ernstige» geslachtsgebonden ziekten, zoals wordt voorgesteld door het amendement nr. 225.

Amendement nr. 202 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 203 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 265 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 4 stemmen.

Het geamendeerde artikel 5 wordt aangenomen met 11 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 6

Amendementen nrs. 205, 206, 248, 249 en 250

De heer Remans dient verschillende amendementen in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendementen nrs. 205, 206, 248, 249 en 250).

Amendement nr. 205 wil op het verbod op reproductief menselijk kloneren een uitzondering toestaan, voor zover is voldaan aan de volgende twee cumulatieve voorwaarden:

1. de techniek moet veilig bevonden worden omdat ze leidt tot een aanvaardbaar aantal succesvolle zwangerschappen en omdat de kinderen die geboren worden in vergelijkbare mate kans hebben op een gezond leven als kinderen bij normale *in vitro* fertilisatie;

2. de ouder aanvaardt de normatieve restricties te volgen van de Federale Commissie voor medisch en wetenschappelijk onderzoek op embryo's.

Amendement nr. 206 wenst het reproductief menselijk kloneren slechts voorlopig te verbieden, en tegelijk op dit verbod de hierboven omschreven uitzondering toestaan.

De heer Remans verklaart met deze amendementen een absoluut verbod te willen vermijden. Hij merkt op dat ook de indieners van het wetsvoorstel nr. 2-695

sont les types de maladies qui permettent de justifier une sélection du sexe.

M. Vankrunkelsven fait observer que, contrairement au texte français, la version néerlandaise donne l'impression qu'il s'agit de conditions cumulatives.

Selon M. Mahoux, l'essentiel est que le choix du sexe reste possible dans le cas de maladies liées au sexe. Il dépose avec M. Vankrunkelsven un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 265) dans lequel il n'est plus question que de «maladies liées au sexe».

Mme van Kessel n'y voit aucune objection, mais souhaite limiter le choix du sexe aux maladies «graves» liées au sexe, comme proposé dans l'amendement n° 225.

L'amendement n° 202 est retiré.

L'amendement n° 203 est retiré.

L'amendement n° 265 est adopté par 10 voix contre 4.

L'article 5 amendé est adopté par 11 voix et 1 abstention.

Article 6

Amendements n°s 205, 206, 248, 249 et 250

M. Remans dépose plusieurs amendements (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendements n°s 205, 206, 248, 249 et 250).

L'amendement n° 205 a pour but de prévoir une exception à l'interdiction du clonage reproductif humain, lorsqu'il est satisfait aux deux conditions cumulatives suivantes:

1. la technique doit être jugée sûre du fait qu'elle conduit à un nombre acceptable de grossesses réussies et que les enfants conçus de cette manière ont autant de chances de vivre en bonne santé que les enfants nés d'une fertilisation *in vitro* normale;

2. le parent doit accepter de se conformer aux restrictions normatives de la Commission fédérale pour la recherche médicale et scientifique sur les embryons.

L'amendement n° 206 entend n'interdire que provisoirement le clonage humain reproductif, tout en autorisant simultanément de déroger à cette interdiction, comme indiqué ci-dessus.

M. Remans déclare vouloir, par ces amendements, éviter une interdiction absolue. Il faut remarquer que, dans leurs développements écrits, les auteurs de la

in hun schriftelijke toelichting niet afkerig staan tegenover een louter voorlopig verbod op het reproductief kloneren. De uitzonderingen die op dit voorlopig verbod worden toegestaan hebben betrekking op de wetenschappelijke betrouwbaarheid van deze techniek en op de aanvaarding door de potentiële ouders van de normatieve restricties. Spreker verwijst voorts naar de schriftelijke verantwoording bij de amendementen en naar het advies nr. 18 van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek.

Amendement nr. 248 strekt er vervolgens toe artikel 6 van het wetsvoorstel te vervangen als volgt:

«Er wordt een moratorium ingesteld op het reproductief kloneren.»

De amendementen nrs. 249 en 250 zijn subamendementen op het amendement nr. 248. Amendement nr. 249 stipuleert dat het moratorium kan worden opgeheven op voorstel van de Senaat of de Kamer van volksvertegenwoordigers op initiatief van respectievelijk ten minste één vijfde van haar leden. Amendement nr. 250 biedt een alternatief en bepaalt een procedure voor de opheffing van het moratorium waarbij het initiatief berust bij de Federale Commissie.

De heer Remans verwijst naar de adviezen nrs. 10 en 18 van het Raadgevend Comité waarin verschillende standpunten aan bod komen en waarin wordt gewaarschuwd voor een te grote rigiditeit in de wet. Wat enkele jaren geleden onaanvaardbaar werd geacht, bijvoorbeeld het therapeutisch kloneren, vormt nu geen probleem meer. Hetzelfde fenomeen zal zich voordoen inzake het reproductief kloneren van mensen.

De heer Monfils herinnert eraan dat de Bijzondere Senaatscommissie artikel 6 in eerste lezing unaniem heeft aangenomen en heeft niet de indruk dat de meningen sedertdien grondig zijn geëvolueerd. Hij verwijst naar het debat dat in de Bijzondere Commissie werd gevoerd en naar de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel nr. 2-695 waarin het volgende wordt gesteld:

«De indieners zijn voorstander van een verbod op reproductief menselijk klonen. Zij vinden het beter om dat soort klonen bij de huidige stand van de wetenschap te verbieden; de wet kan later nog worden gewijzigd indien nodig.»

De heer Monfils herhaalt dat, zijns inziens, het verbod op reproductief menselijk kloneren op dit ogenblik essentieel is en pleit ervoor artikel 6 te behouden zoals het in eerste lezing unaniem werd aangenomen.

Amendement nr. 205 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 206 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 249 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 2 stemmen.

proposition n° 2-695 ne sont pas opposés, eux non plus, à ce que l'interdiction du clonage reproductif ne soit que provisoire. Les exceptions autorisées à cette interdiction provisoire ont trait à la fiabilité scientifique de cette technique et à l'acceptation des restrictions normatives par les parents potentiels. L'intervenant renvoie aussi à la justification écrite des amendements et à l'avis n° 18 du Comité consultatif de bioéthique.

L'amendement n° 248 tend à remplacer l'article 6 de la proposition de loi par la disposition suivante:

«Il est institué un moratoire du clonage reproductif.»

Les amendements n°s 249 et 250 sont des sous-amendements à l'amendement n° 248. L'amendement n° 249 dispose que le moratoire peut être levé sur la proposition du Sénat ou de la Chambre à l'initiative, respectivement, d'au moins un cinquième de ses membres. L'amendement n° 250 propose une alternative et définit une procédure de levée du moratoire, dans laquelle l'initiative revoient à la Commission fédérale.

M. Remans renvoie aux avis n°s 10 et 18 du Comité consultatif qui présentent diverses opinions et mettent en garde contre une trop grande rigidité de la loi. Certaines pratiques qui étaient jugées inacceptables il y a quelques années, comme le clonage thérapeutique, ne posent plus de problème aujourd'hui. Il en ira de même pour le clonage reproductif humain.

M. Monfils rappelle que la Commission spéciale du Sénat a adopté l'article 6 à l'unanimité en première lecture et il n'a pas l'impression que les opinions aient évolué fondamentalement depuis lors. Il renvoie au débat qui a été mené au sein de la Commission spéciale et aux développements de la proposition de loi n° 2-695 où il est dit:

«Les auteurs ont opté pour l'interdiction du clonage reproductif humain. Ils ont préféré interdire ce type de clonage dans l'état actuel de la science, quitte à modifier la loi ultérieurement si nécessaire.»

M. Monfils répète qu'il est essentiel selon lui d'interdire le clonage reproductif humain au stade actuel et plaide pour le maintien de l'article 6 tel qu'il a été adopté à l'unanimité en première lecture.

L'amendement n° 205 est retiré.

L'amendement n° 206 est retiré.

L'amendement n° 249 est rejeté par 10 voix contre 2.

Amendement nr. 250 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 248 wordt verworpen met 12 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 204

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 204), dat is ingegeven door de zorg om een correct taalgebruik en strekt ertoe om in de Nederlandse tekst van artikel 6 het woord «kloneren» te gebruiken.

Amendement nr. 204 wordt aangenomen met eenparigheid van de 15 aanwezige leden.

Het aldus geamendeerde artikel 6 wordt aangenomen met 11 stemmen tegen 1 stem bij 3 onthoudingen.

Artikel 7, § 1

Amendement nr. 170

De heren Mahoux en Monfils dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 170) dat beoogt om in het eerste lid van § 1 van artikel 7 het woord «menselijke» te doen vervallen.

De heer Monfils licht toe dat de Raad van State deze weglating heeft gesuggereerd omdat bij de definitie van het woord «embryo» reeds wordt bepaald dat het gaat om menselijke embryo's.

Amendement nr. 170 wordt aangenomen met 12 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 171

De heren Monfils en Mahoux dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 171) dat ertoe strekt om in het eerste lid van § 1 van artikel 7 de woorden «, zoals voorzien in artikel 3» te vervangen door de woorden «van de betrokken universitaire instelling». Ook dit amendement is volgens de heer Monfils geïnspireerd op het advies van de Raad van State.

Amendement nr. 171 wordt aangenomen met 10 stemmen bij 3 onthoudingen.

Amendement nr. 149

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 149), dat ertoe strekt om tussen het eerste en het tweede lid van § 1 van artikel 7 een nieuw lid in te voegen, luidend als volgt:

«Een ethisch comité van een instelling is met betrekking tot eenzelfde onderzoeksproject niet

L'amendement n° 250 est rejeté par 12 voix contre 2.

L'amendement n° 248 est rejeté par 12 voix contre 2.

Amendement n° 204

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 204) inspiré par une préoccupation d'ordre linguistique et visant à utiliser dans le texte néerlandais de l'article 6 le mot «kloneren».

L'amendement n° 204 est adopté à l'unanimité des 15 membres présents.

L'article 6 ainsi amendé est adopté par 11 voix contre 1 et 3 abstentions.

Article 7, § 1er

Amendement n° 170

MM. Mahoux et Monfils déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 170) tendant à supprimer le mot «humains» au premier alinéa du § 1er de l'article 7.

M. Monfils explique que le Conseil d'État a suggéré cette suppression parce qu'il est déjà précisé, dans la définition du terme «embryon», qu'il s'agit d'embryons humains.

L'amendement n° 170 est adopté par 12 voix contre 1 et 2 abstentions.

Amendement n° 171

MM. Monfils et Mahoux déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 171) tendant à remplacer, à l'alinéa 1er du § 1er de l'article 7, les mots «visé à l'article 3» par les mots «de l'établissement universitaire concerné». Cet amendement s'inspire, lui aussi, selon M. Monfils, de l'avis du Conseil d'État.

L'amendement n° 171 est adopté par 10 voix et 3 abstentions.

Amendement n° 149

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-695/11, amendement n° 149), tendant à insérer, entre le premier et le deuxième alinéas du § 1er de l'article 7, un alinéa nouveau, rédigé comme suit:

«Le comité d'éthique lié à un établissement n'est pas tenu, en ce qui concerne un même projet de

gebonden door een negatief advies van een andere instelling.»

De heer Colla zegt met dit amendement te willen vermijden dat een negatief advies van een lokaal ethisch comité een precedentwaarde zou krijgen voor hetzelfde onderzoeksproject in een andere instelling.

Mevrouw van Kessel wijst op het gevaar dat sommige wetenschappers hun niet-goedgekeurde onderzoeksproject aan verschillende andere instellingen zullen voorleggen en op die manier gaan «shoppen» tussen de instellingen, teneinde uiteindelijk een gunstig advies te krijgen.

De heer Mahoux acht de kans eerder klein dat wetenschappers van de ene instelling naar de andere instelling hollen om toch maar een gunstig advies te krijgen.

De heer Remans is van oordeel dat dit probleem kan worden ondervangen door een goede omschrijving van de bevoegdheden van de Federale Commissie.

Amendement nr. 149 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 1 stem bij 1 onthouding.

Amendement nr. 150

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 150), dat ertoe strekt in het tweede lid van § 1 van artikel 7, tussen de woorden «universitaire instelling» en de woorden «dienen de adviesaanvraag gezamenlijk in» de woorden «of van de instelling die een overeenkomst gesloten heeft met een universitaire instelling» in te voegen.

De heer Colla meent dat een niet-universitaire instelling ook initiatiefrecht moet krijgen om een onderzoeksproject in te dienen, vermits artikel 3 toelaat dat ook in deze instellingen wetenschappelijk onderzoek wordt verricht. Dit amendement doet evenwel geen afbreuk aan de bevoegdheden van het plaatselijk ethisch comité van de betrokken universitaire instelling om de aanvraag te beoordelen.

Mevrouw van Kessel merkt op dat deze formulering ruimer is opgevat dan de libellering van artikel 3. Niet elke instelling die een overeenkomst gesloten heeft met een universitaire instelling is volgens artikel 3 immers gerechtigd om wetenschappelijk onderzoek uit te voeren.

Amendement nr. 150 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 207

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 207) dat ertoe strekt om in het tweede lid van § 1 van artikel 7, na de

recherche, par l'avis négatif d'un autre établissement.»

Par cet amendement, M. Colla dit vouloir éviter que l'avis négatif d'un comité local d'éthique n'ait valeur de précédent au cas où le même projet de recherche serait déposé dans un autre établissement.

Mme van Kessel souligne que l'on risque de voir certains scientifiques soumettre leur projet de recherche non approuvé à plusieurs autres établissements et faire ainsi la tournée des établissements jusqu'à obtenir finalement un avis favorable.

Selon M. Mahoux, le risque est plutôt minime de voir les scientifiques courir ainsi d'un établissement à l'autre dans l'espoir d'obtenir quand même un avis favorable.

M. Remans estime que l'on peut résoudre ce problème en définissant bien les compétences de la Commission fédérale.

L'amendement n° 149 est rejeté par 10 voix contre 1 et 1 abstention.

Amendement n° 150

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 150) visant à compléter l'alinéa 2 du § 1er de cet article par les mots «ou de l'établissement qui a conclu une convention avec un établissement universitaire».

M. Colla estime qu'un établissement non universitaire doit aussi pouvoir déposer un projet de recherche, puisque l'article 3 autorise également ces établissements-là à effectuer de la recherche scientifique. Cependant, cet amendement ne porte pas préjudice au pouvoir du comité local d'éthique d'évaluer la demande de l'établissement universitaire concerné.

Mme van Kessel fait observer que cette formulation est plus large que le libellé de l'article 3. En effet, celui-ci n'autorise pas toute institution qui a conclu une convention avec un établissement universitaire à pratiquer la recherche scientifique.

L'amendement n° 150 est adopté par 10 voix contre 3 et 1 abstention.

Amendement n° 207

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 207), qui vise à ajouter, à l'alinéa 2 du § 1er de l'article 7, après les mots

woorden «laboratorium voor medisch begeleide voortplanting» de woorden «of voor menselijke erfelijkheid» toe te voegen.

De heer Remans verwijst naar de bespreking van het amendement nr. 186, volgens hetwelk wetenschappelijk onderzoek op embryo's ook moet mogelijk zijn in de centra voor menselijke erfelijkheid. De link met universitaire zorgprogramma's voor reproductieve geneeskunde is zijns inziens niet noodzakelijk.

De heer Mahoux merkt op dat in België thans 8 centra voor menselijke erfelijkheid bestaan, die alle werden erkend bij koninklijk besluit. Deze doen echter moleculair onderzoek en maken geen embryo's aan. De voorgestelde toevoeging is dan ook niet evident.

De heer Monfils merkt op dat de Raad van State op dit punt geen enkele opmerking heeft gemaakt en heeft bevestigd dat het wetsvoorstel in overeenstemming is met de bevoegdheidsverdeling inzake het wetenschappelijk onderzoek (*cf.* stuk Senaat, nr. 2-695/16, blz. 3):

«In dit verband moet worden opgemerkt dat de voorgestelde regeling slechts betrekking heeft op een welbepaalde soort wetenschappelijk onderzoek, dat het voorstel dit onderzoek niet volledig verbiedt, en dat het vertegenwoordigers van de universitaire onderzoekscentra bij de werking van de Commissie betreft. Derhalve kan geconcludeerd worden dat de federale overheid met de voorgestelde wet het evenredigheidsbeginsel eerbiedigt, en dus binnen de grenzen van haar bevoegdheid blijft.»

Amendement nr. 207 wordt aangenomen met 9 stemmen bij 4 onthoudingen.

Amendement nr. 226

De heer Galand en mevrouw De Roeck dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 226) dat het eerste lid van § 1 van artikel 7 in die zin wil wijzigen dat elk onderzoek op menselijke embryo's *in vitro* voorafgaandelijk niet enkel moet worden voorgelegd aan het plaatselijke ethisch comité, maar ook aan de Federale Commissie.

Amendement nr. 226 wordt aangenomen met 7 stemmen tegen 5 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 208

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 208) dat ertoe strekt om in het tweede lid van § 1 van artikel 7 de woorden «van de betrokken universitaire instelling» te doen vervallen. Hij verwijst naar de bespreking van amendement nr. 207.

«laboratoire de procréation médicalement assistée» les mots «ou de génétique humaine».

M. Remans renvoie à la discussion de l'amendement n° 186, selon lequel la recherche scientifique sur les embryons doit également pouvoir être pratiquée dans les centres de génétique humaine. Selon lui, il ne doit pas y avoir nécessairement un lien avec un programme de soins de la médecine reproductive universitaire.

M. Mahoux fait observer qu'actuellement, il existe 8 centres de génétique humaine en Belgique, qui ont tous été agréés par arrêté royal. Toutefois, ces centres font de la recherche moléculaire et ne constituent pas d'embryons. Dès lors, la nécessité de l'ajout proposé n'est pas évidente.

M. Monfils fait observer que le Conseil d'État n'a formulé aucune remarque sur ce point et qu'il a confirmé que la proposition de loi respecte la répartition des compétences en matière de recherche scientifique (voir le doc. Sénat, n° 2-695/16, p. 13):

«Il est à noter à ce sujet que les dispositions proposées ne concernent qu'un type précis de recherche scientifique, que la proposition n'interdit pas complètement cette recherche et qu'elle associe des représentants des centres de recherche universitaires au travail de la commission. Il peut dès lors en être conclu que, par la proposition de loi, l'autorité fédérale respecte le principe de proportionnalité et reste par conséquent dans les limites de ses compétences.»

L'amendement n° 207 est adopté par 9 voix et 4 abstentions.

Amendement n° 226

M. Galand et Mme De Roeck déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 226), qui vise à modifier l'alinéa 1er du § 1er de l'article 7 en prévoyant que toute recherche sur des embryons humains *in vitro* doit être soumise au préalable non seulement au comité local d'éthique, mais aussi à la Commission fédérale.

L'amendement n° 226 est adopté par 7 voix contre 5 et 1 abstention.

Amendement n° 208

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 208) tendant à supprimer, à l'article 7, § 1er, alinéa 2, les mots «de l'établissement universitaire concerné». Il renvoie à la discussion de l'amendement n° 207.

Amendement nr. 208 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 1 stem bij 1 onthouding.

Artikel 7, § 2

Amendement nr. 227

Mevrouw De Roeck en de heer Galand dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 227) dat ertoe strekt om het derde lid van § 2 van artikel 7 in die zin te vervangen dat ook een negatief advies van het plaatselijk ethisch comité samen met de adviesaanvraag moet worden bezorgd aan de Federale Commissie.

Mevrouw De Roeck preciseert dat het de bedoeling is dat een globaal register en een uniforme rechtspraak kunnen ontstaan inzake de aanvragen. De overzending is derhalve louter informatief en houdt geen beroepsmogelijkheid in tegen een ongunstig advies van het plaatselijk ethisch comité.

De heer Monfils meent dat een dergelijke bepaling eerder thuishoort in artikel 10, § 1, van deze wet.

Amendement nr. 227 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 172

De heren Monfils en Mahoux dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 172) dat de benaming van de Federale Commissie in het derde lid van § 2 van artikel 7 in overeenstemming wil brengen met de andere artikelen.

Amendement nr. 172 wordt aangenomen met eenparigheid van de 13 aanwezige leden.

Amendement nr. 177

De heer Monfils dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 177) dat in het derde lid van § 2 van artikel 7 wenst te preciseren dat, wanneer de Federale Commissie een gunstig advies heeft verleend, het onderzoek daadwerkelijk kan worden aangevat.

Amendement nr. 177 wordt aangenomen met 9 stemmen bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 251

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 251) dat ertoe strekt om in het derde lid van § 2 van artikel 7 te spreken over twee derden van de aanwezige leden, ten einde een oplossing te bieden wanneer het quorum niet zou bereikt worden.

De heer Monfils wijst erop dat de wet ook voorziet in opvolgers wanneer de effectieve leden verhinderd

L'amendement n° 208 est rejeté par 11 voix contre 1 et 1 abstention.

Article 7, § 2

Amendement n° 227

Mme De Roeck et M. Galand déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 227) qui tend à remplacer l'article 7, § 2, alinéa 3, dans le but de prévoir qu'un avis négatif du comité local d'éthique doit aussi être transmis, conjointement avec la demande d'avis, à la Commission fédérale.

Mme De Roeck précise que le but est de créer un registre global et une jurisprudence uniforme pour les demandes. La transmission est effectuée par conséquent à titre purement informatif et n'implique aucune possibilité de recours contre un avis négatif du comité d'éthique local.

M. Monfils estime qu'une telle disposition a davantage sa place à l'article 10, § 1er, de la future loi.

L'amendement n° 227 est retiré.

Amendement n° 172

MM. Monfils et Mahoux déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 172) qui tend à mettre la dénomination de la Commission fédérale à l'article 7, § 2, alinéa 3, en conformité avec celle des autres articles.

L'amendement n° 172 est adopté à l'unanimité des 13 membres présents.

Amendement n° 177

M. Monfils dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 177) tendant à préciser à l'article 7, § 2, alinéa 3, que, lorsque la Commission fédérale a rendu un avis positif, la recherche peut être entamée effectivement.

L'amendement n° 177 est adopté par 9 voix et 2 abstentions.

Amendement n° 251

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 251) qui vise à parler, à l'article 7, § 2, alinéa 3, de deux tiers des membres présents pour offrir une solution au cas où le quorum ne serait pas atteint.

M. Monfils souligne que la loi prévoit également des suppléants en cas d'empêchement des membres

zijn en aldus reeds een oplossing biedt voor het probleem dat de heer Remans terecht opwerpt. De leden van de Federale Commissie moeten hun verantwoordelijkheid nemen.

De heer Colla meent dat deze problematiek moet worden geregeld in het intern reglement van de Federale Commissie.

Mevrouw van Kessel vindt het amendement onaanvaardbaar. Een onderzoeksproject kan, volgens de in eerste lezing aangenomen tekst, reeds worden goedgekeurd wanneer één derde van de leden van de Federale Commissie, wat volgens spreekster niet wenselijk is. Het amendement nr. 251 zou het nu bovendien mogelijk maken dat, indien bijvoorbeeld slechts 11 van de 14 leden aanwezig zijn, het positief oordeel van 4 mensen doorslaggevend is om een onderzoeksproject toe te staan. Dit is niet meer ernstig.

Amendement nr. 251 wordt ingetrokken.

Amendementen nrs. 252 en 266

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 252) dat ertoe strekt om in het derde lid van § 2 van artikel 7 de woorden «een negatief advies geeft» te vervangen door de woorden «haar toelating weigert».

Hij verduidelijkt dat het plaatselijk ethisch comité advies geeft, doch dat de Federale Commissie haar toelating moet geven of weigeren.

Mevrouw van Kessel meent dat de laatste zin van het derde lid van § 2 van dit artikel wel bijzonder ingewikkeld is geformuleerd. Eigenlijk staat er dat het onderzoeksproject is toegestaan wanneer één derde van de leden hieraan zijn goedkeuring hecht. Ongeacht de wenselijkheid van deze regeling, zou het beter zijn om dit dan ook met zoveel woorden te zeggen.

De heer Mahoux wijst erop dat het Raadgevend Comité voor bio-ethiek noch de Raad van State een opmerking hebben gemaakt over deze procedure.

De heer Colla vult aan dat een lokaal ethisch comité met een gewone meerderheid beslist. Het is slechts wanneer tegen een gunstige beslissing van een dergelijk comité beroep wordt aangetekend, dat een meerderheid van twee derden binnen de Federale Commissie deze gunstige beslissing kan herroepen.

Mevrouw Leduc is het op het inhoudelijke vlak eens met de vorige sprekers, maar ook zij vindt dat de laatste zin zeer ingewikkeld is geformuleerd en moet verduidelijkt worden. Zij dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 266) dat ertoe strekt om, in de Nederlandse tekst, de laatste zin van het derde lid van § 2 van artikel 7 te vervangen als volgt:

«Indien binnen twee maanden na de overzending de commissie geen negatief advies gegeven heeft met

effectifs et qu'elle offre donc déjà une solution au problème que soulève à juste titre M. Remans. Les membres de la Commission fédérale doivent prendre leurs responsabilités.

M. Colla estime que cette problématique doit être réglée par le règlement d'ordre intérieur de la Commission fédérale.

Mme van Kessel trouve l'amendement inacceptable. En application du texte adopté en première lecture, un projet de recherche peut déjà être approuvé si un tiers des membres de la Commission fédérale marquent leur accord, ce qui, selon l'intervenante, n'est pas souhaitable. En outre, en vertu de l'amendement n° 251, au cas où, par exemple, 11 seulement des 14 membres seraient présents, l'avis positif de 4 personnes suffirait dorénavant à autoriser un projet de recherche. Ce n'est plus sérieux.

L'amendement n° 251 est retiré.

Amendements n°s 252 et 266

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 252) tendant à remplacer, à l'alinéa 3 du § 2 de l'article 7, les mots «n'a pas émis d'avis négatif» par les mots «n'a pas refusé son autorisation».

Il précise que le comité local d'éthique rend un avis, mais que la Commission fédérale doit donner ou refuser son autorisation.

Mme van Kessel estime que la formulation de la dernière phrase de l'alinéa 3 du § 2 de cet article est particulièrement complexe. En fait, il est prévu que le projet de recherche est autorisé si un tiers des membres l'approuvent. Indépendamment de l'opportunité de cette disposition, il serait préférable de le dire explicitement.

M. Mahoux signale que ni le Comité consultatif de bioéthique, ni le Conseil d'État n'ont formulé d'observation concernant cette procédure.

M. Colla ajoute qu'un comité local d'éthique décide à la majorité simple. Ce n'est que si un recours est introduit contre une décision favorable d'un tel comité qu'une majorité des deux tiers de la Commission fédérale peut révoquer cette décision favorable.

Mme Leduc est d'accord, sur le fond, avec les intervenants précédents, mais elle trouve, elle aussi, que la dernière phrase est formulée de manière très complexe et doit être clarifiée. Elle dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 266) tendant à remplacer, dans le texte néerlandais, la dernière phrase de l'alinéa 3 du § 2 de l'article 7, par ce qui suit:

«Indien binnen twee maanden na de overzending de commissie geen negatief advies gegeven heeft met

een meerderheid van twee derden van haar leden, dan is het onderzoeksproject toegestaan.»

Amendement nr. 252 wordt verworpen met 5 stemmen tegen 5 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 266 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 282

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 282) dat ertoe strekt het derde lid van § 2 van dit artikel aan te vullen als volgt:

«Alle beslissingen van de Federale Commissie worden met redenen omkleed.»

De heer Remans meent dat deze toevoeging bijzonder nuttig zou zijn.

De heer Mahoux treedt deze zienswijze bij.

Amendement nr. 282 wordt aangenomen met 12 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 253

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 253) dat ertoe strekt in artikel 7, § 2, twee nieuwe leden toe te voegen die betrekking hebben op het toezicht op de kwaliteit van het onderzoek: het gebruik van geëigend materiaal, het respecteren van de meest geschikte wetenschappelijke praktijken, de toelating van de donoren, enzovoort.

De heer Remans geeft aan dat dit amendement moet worden samengelezen met het amendement nr. 260, dat betrekking heeft op de hoofdelijke aansprakelijkheid voor de onderzoeker en het hoofd van het laboratorium.

Amendement nr. 253 wordt verworpen met 9 stemmen tegen 4 stemmen.

Het geamendeerde artikel 7 wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 2 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikel 8

Amendement nr. 173

De heren Mahoux en Monfils dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 173) dat in het tweede lid van artikel 8, na het eerste streepje, een nieuw streepje wil invoegen, volgens hetwelk de betrokkenen ook de nodige informatie krijgen over de techniek voor het verkrijgen van gameten alvorens ze hun toestemming kunnen geven.

een meerderheid van twee derden van haar leden, dan is het onderzoeksproject toegestaan.»

L'amendement n° 252 est rejeté par 5 voix contre 5 et 1 abstention.

L'amendement n° 266 est adopté par 10 voix contre 2.

Amendement n° 282

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 282), tendant à compléter l'alinéa 3 du § 2 de cet article, par la disposition suivante:

«Toutes les décisions de la Commission fédérale sont motivées.»

M. Remans estime que cet ajout serait particulièrement utile.

M. Mahoux souscrit à ce point de vue.

L'amendement n° 282 est adopté par 12 voix contre 2.

Amendement n° 253

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 253), qui vise à insérer, à l'article 7, § 2, deux nouveaux alinéas relatifs au contrôle de la qualité de la recherche: utilisation de matériel approprié, respect des pratiques scientifiques les plus appropriées, consentement des donneurs, etc.

M. Remans précise que cet amendement doit être lu en corrélation avec l'amendement n° 260, qui concerne la responsabilité solidaire du chercheur et du chef de laboratoire.

L'amendement n° 253 est rejeté par 9 voix contre 4.

L'article 7 amendé est adopté par 9 voix contre 2 et 2 abstentions.

Article 8

Amendement n° 173

MM. Mahoux et Monfils déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 173) qui vise à insérer, après le premier tiret de l'alinéa 2 de l'article 8, un nouveau tiret disposant que, avant de pouvoir donner leur consentement, les personnes concernées doivent également recevoir les informations nécessaires concernant la technique d'obtention des gamètes.

De heer Mahoux legt uit dat dit zeer belangrijk kan blijken in geval van eicelstimulatie.

Amendement nr. 173 wordt aangenomen met eenparigheid van de 11 aanwezige leden.

Amendement nr. 270

De heer Mahoux c.s. dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 270) dat ertoe strekt om in artikel 8, tweede lid, derde streepje te preciseren dat de betrokkenen moeten geïnformeerd worden over het advies dat de Federale Commissie «in voorkomend geval» heeft uitgebracht.

De heer Mahoux verklaart dat, overeenkomstig artikel 7 van de wet, de Federale Commissie zich niet moet uitspreken over een negatief advies van het plaatselijk ethisch comité — in dat geval wordt het onderzoeksproject opgegeven — maar dat het gunstig advies wél moet worden voorgelegd aan de Federale Commissie. Wanneer deze zich niet uitspreekt binnen twee maanden, wordt haar advies geacht positief te zijn. Vandaar dat moet worden gepreciseerd dat het in artikel 8 gaat om het advies dat de Federale Commissie «in voorkomend geval» heeft uitgebracht, hoewel spreker hoopt dat dit een uitzonderingssituatie zal blijken te zijn.

Mevrouw van Kessel betreurt andermaal dat, wanneer de Federale Commissie zich niet binnen twee maanden uitspreekt, het onderzoeksproject is toegestaan. De toevoeging van de woorden «in voorkomend geval» geeft aan dat de indieners van het wetsvoorstel nr. 2-695 er inderdaad van uitgaan dat de situatie, waarbij de Federale Commissie zich niet uitspreekt, zich regelmatig zal voordoen. Daarmee wordt de vrees van spreekster bevestigd dat het risico op de georganiseerde afwezigheid wel degelijk bestaat. Zij vindt dat dit amendement te ver gaat.

Amendement nr. 270 wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 5 stemmen.

Amendement nr. 174

De heren Mahoux en Monfils dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 174) dat ertoe strekt om in het derde lid van artikel 8 de woorden «te allen tijde» te doen vervallen.

De heer Monfils verklaart dat artikel 8, zoals het in eerste lezing werd aangenomen, bepaalt dat alle betrokkenen het recht hebben om hun toestemming in te trekken, weliswaar slechts tot de aanvang van het onderzoek. Het is dan ook niet langer zinvol om de woorden «te allen tijde» te handhaven.

Amendement nr. 174 wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

M. Mahoux explique que cette information peut être très importante en cas de stimulation ovarienne.

L'amendement n° 173 est adopté à l'unanimité des 11 membres présents.

Amendement n° 270

M. Mahoux et consorts déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 270) qui vise à préciser, à l'article 8, alinéa 2, troisième tiret, que les personnes concernées doivent être informées de l'avis que la Commission fédérale a rendu «le cas échéant».

M. Mahoux précise que, conformément à l'article 7 de la loi, la Commission fédérale ne doit pas se prononcer sur un avis négatif du comité local d'éthique — en pareil cas, le projet de recherche est abandonné — mais qu'un avis favorable doit en revanche lui être soumis. Si la Commission fédérale ne se prononce pas dans un délai de deux mois, l'avis est réputé positif. C'est la raison pour laquelle il importe de préciser qu'il s'agit, à l'article 8, de l'avis que la Commission fédérale a rendu «le cas échéant», même si l'intervenant espère que cette situation sera exceptionnelle.

Mme van Kessel déplore une fois de plus que le projet de recherche soit autorisé si la Commission fédérale ne se prononce pas dans les deux mois. L'ajout des mots «le cas échéant» montre bien que les auteurs de la proposition de loi n° 2-695 présupposent effectivement qu'il arrivera régulièrement que la Commission fédérale ne se prononce pas. Cela ne fait que confirmer la crainte de l'intervenante quant à l'existence d'un risque d'absence organisée. Elle estime que l'amendement va trop loin.

L'amendement n° 270 est adopté par 9 voix contre 5.

Amendement n° 174

MM. Mahoux et Monfils déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 174) qui vise à supprimer les mots «à tout moment» au troisième alinéa de l'article 8.

M. Monfils explique que l'article 8, tel qu'il a été adopté en première lecture, dispose que toutes les personnes concernées ont le droit de retirer leur consentement, mais seulement jusqu'au début de la recherche. Il est dès lors inutile de conserver les mots «à tout moment».

L'amendement n° 174 est adopté par 9 voix contre 2 et 1 abstention.

Amendement nr. 152

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 152), dat ertoe strekt om aan artikel 8 een nieuw lid toe te voegen, luidend als volgt:

«De toestemming is slechts geldig indien alle betrokken donoren akkoord gaan. De weigering achteraf is geldig op vraag van één van de donoren.»

De heer Colla meent dat, indien één van de donoren zijn toestemming niet geeft of deze intrekt, het onderzoek niet kan plaatsvinden. Het amendement nr. 152 wenst dit punt uitdrukkelijk op te nemen in de tekst van het wetsvoorstel.

Amendement nr. 152 wordt aangenomen met 8 stemmen tegen 4 stemmen.

Amendementen nrs. 153, 268 en 269

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 153), dat ertoe strekt om een nieuw lid toe te voegen aan artikel 8, luidend als volgt:

«Met betrekking tot de aanwezige stock aan embryo's op datum van inwerkingtreding van deze wet wordt de toestemming tot het gebruik van deze embryo's met het oog op wetenschappelijk onderzoek gevraagd aan de betrokken donoren. Bij onmogelijkheid tot het opsporen van deze donoren of bij gebrek aan antwoord van de betrokken donoren in een periode van twee maanden mogen deze embryo's gebruikt worden voor onderzoek. Het negatief antwoord van één van de donoren volstaat opdat de desbetreffende embryo's niet mogen aangewend worden voor onderzoek.»

De heer Colla wenst met dit amendement een overgangsregeling in het leven te roepen voor de overtalige embryo's die thans worden bewaard en waarvan het lot zeer onduidelijk is.

De heer Monfils meent dat de voorgestelde oplossing zeer formalistisch is. Wellicht zullen er ook na verloop van twee maanden nog mensen informeren naar deze overtalige embryo's. Niettemin meent hij dat er een oplossing moet worden gevonden voor het probleem dat terecht wordt opgeworpen.

Mevrouw van Kessel zegt niet enkel moeite te hebben met het gebruik van het woord «stock», dat haaks staat op het respect dat het embryo verdient, maar wijst er tevens op dat het amendement nr. 152 in strijd is met het eerste lid van artikel 8, waarin een vrije, geïnformeerde, voorafgaande en schriftelijke toestemming van de donoren als uitgangspunt wordt genomen voor het onderzoek.

Ook zij vindt evenwel dat er een regeling moet komen voor de reeds bestaande overtalige embryo's

Amendement n° 152

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 152) visant à compléter l'article 8 par un alinéa nouveau, rédigé comme suit :

«Le consentement n'est valable que si tous les donneurs concernés ont marqué leur accord. Le refus *a posteriori* est donné valablement par un seul des donneurs.»

M. Colla estime que si un des donneurs ne donne pas son consentement ou le retire, la recherche ne peut pas avoir lieu. L'amendement n° 152 vise à inscrire ce point explicitement dans le texte de la proposition de loi.

L'amendement n° 152 est adopté par 8 voix contre 4.

Amendements n°s 153, 268 et 269

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 153) visant à compléter l'article 8 par un alinéa nouveau, rédigé comme suit :

«En ce qui concerne le stock d'embryons existant à la date d'entrée en vigueur de la présente loi, le consentement relatif à l'utilisation de ces embryons à des fins de recherche scientifique est demandé aux donneurs concernés. S'il est impossible de retrouver ces donneurs ou en l'absence de réponse de leur part, les embryons concernés pourront être utilisés à des fins de recherche à l'expiration d'un délai de deux mois. Une réponse négative de la part d'un des deux donneurs suffit pour que les embryons concernés ne puissent pas être utilisés à des fins de recherche.»

Par cet amendement, M. Colla entend créer un régime transitoire pour les embryons surnuméraires qui sont conservés actuellement et dont le sort est très incertain.

M. Monfils considère que la solution proposée est très formaliste. Sans doute y aura-t-il des personnes qui, deux mois plus tard, s'enquerront encore du sort de ces embryons surnuméraires. Il est néanmoins d'avis qu'il convient de trouver une solution au problème qui a été soulevé à juste raison.

Mme van Kessel déclare ne voir aucune objection à l'utilisation du mot «stock» bien qu'il aille à l'encontre du respect auquel l'embryon a droit, mais elle souligne que l'amendement n° 152 et contraire au premier alinéa de l'article 8 qui subordonne la recherche au consentement préalable libre, éclairé et consigné par écrit des donneurs.

Elle estime cependant elle aussi qu'il y a lieu de légiférer à propos des embryons surnuméraires existants

om te vermijden dat men terecht komt in Angelsaksische toestanden, waar overtallige embryo's na vijf jaar kunnen vernietigd worden. Zij verwijst naar haar wetsvoorstel, waarin ook een oplossing wordt geboden voor de problematiek van de bestemming van de overtallige embryo's.

De heer Remans en de dames De Roeck en Nyssens sluiten zich aan bij de opvatting dat geen onderzoek op embryo's kan worden uitgevoerd zonder dat de donoren en alle andere betrokkenen hun toestemming hebben verleend.

De heer Colla benadrukt dat niet enkel een oplossing moet worden gevonden voor de reeds bestaande overtallige embryo's, maar voor alle embryo's.

De heren Monfils en Colla dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 268) dat ertoe strekt om in artikel 8 een nieuw lid toe te voegen, luidend als volgt:

«Op de embryo's *in vitro* die reeds bestaan op de datum van de inwerkingtreding van deze wet, mag geen onderzoek worden uitgevoerd zonder de toestemming van de betrokken donoren.»

De heer Monfils dient een subamendement in op het amendement nr. 268 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 269), dat ertoe strekt om in het voorgestelde nieuw lid te spreken over «betrokken personen», hetgeen ruimer is dan enkel de «betrokken donoren».

Amendement nr. 153 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 269 wordt aangenomen met eenparigheid van de 10 aanwezige leden.

Amendement nr. 268 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 228

De heer Galand dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 228) dat artikel 8 wenst aan te vullen in die zin dat de betrokken personen, tijdens het onderzoek, een beroepsmogelijkheid wordt geboden bij de Federale Commissie indien zij hun toestemming willen intrekken of indien ze eraan twijfelen of de wet wordt nageleefd.

De heer Galand licht toe dat het wetenschappelijk onderzoek geen banale zaak is voor de personen wier gameten of embryo's worden gebruikt. Het is niet uitgesloten dat mensen van mening veranderen en zij moeten de gelegenheid krijgen hun toestemming in te trekken.

De heer Monfils pleit voor het behoud van de in eerste lezing aangenomen tekst, die de betrokkenen de mogelijkheid biedt om hun toestemming in te trekken tot de aanvang van het onderzoek. Dit moet volstaan.

si l'on ne veut pas sombrer dans des situations anglo-saxonnes où les embryons surnuméraires peuvent être détruits au bout de cinq ans. Elle renvoie à la proposition de loi qu'elle a déposée et qui résout le problème de l'affectation des embryons surnuméraires.

M. Remans et Mmes De Roeck et Nyssens souscrivent au point de vue selon lequel aucune recherche ne peut être effectuée sur des embryons sans le consentement des donneurs et de toutes les autres personnes concernées.

M. Colla souligne qu'il faut trouver une solution non seulement pour les embryons surnuméraires existants, mais pour tous les embryons.

MM. Monfils et Colla déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 268) visant à compléter l'article 8 par un alinéa nouveau, rédigé comme suit:

«Les embryons *in vitro* existant à la date de l'entrée en vigueur de la présente loi ne peuvent faire l'objet d'une recherche qu'avec le consentement des donneurs concernés.»

M. Monfils dépose un sous-amendement à l'amendement n° 268 (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 269) visant à l'utilisation, dans le nouvel alinéa proposé, des mots «personnes concernées» qui ont une acception plus large que les mots «donneurs concernés».

L'amendement n° 153 est retiré.

L'amendement n° 269 est adopté à l'unanimité des 10 membres présents.

L'amendement n° 268 est rejeté par 11 voix contre 2.

Amendement n° 228

M. Galand dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 228) qui vise à compléter l'article 8 en offrant une possibilité de recours auprès de la Commission fédérale aux personnes concernées qui, une fois la recherche commencée, souhaitent retirer leur consentement, ou qui ont des doutes quant au respect de la loi.

M. Galand explique que la recherche scientifique n'est pas une affaire banale pour les personnes dont on utilise les gamètes ou les embryons. Il n'est pas exclu que certaines personnes souhaitent changer d'avis; il faut donc leur laisser l'occasion de retirer leur consentement.

M. Monfils plaide pour que l'on conserve le texte adopté en première lecture, qui permet aux intéressés de retirer leur consentement jusqu'au début de la recherche. Cela doit suffire.

Wat de mogelijkheid betreft om beroep aan te tekenen indien de wet niet zou worden nageleefd, merkt hij op dat elkeen — en niet alleen de betrokkenen — een overtreding aan de Federale Commissie kan melden, die vervolgens haar bevoegdheid ten volle kan uitputten en bijvoorbeeld een onderzoek kan doen stopzetten.

Mevrouw De Roeck is het niet eens met de strekking van het amendement nr. 228, vermits dit een volledig onderzoeksproject opeens op de helling kan zetten tijdens de uitvoering ervan. Dit zou immers ook gevolgen hebben voor de andere embryo's die tijdens het onderzoek worden gebruikt. Welke is de ethische meerwaarde hiervan?

Zij meent niettemin dat het belang van een deeglijke en volledige informatie van de betrokken personen niet voldoende kan onderstreept worden. Dit is evenwel een aangelegenheid die niet thuishoort in deze wet.

De heer Mahoux is het hiermee eens en vult aan dat aan de betrokkenen de toestemming wordt gevraagd om hun gameten of embryo's te gebruiken voor wetenschappelijk onderzoek, zonder dat evenwel hun goedkeuring wordt gevraagd van het onderzoeksprotocol. Hij is van oordeel dat, indien bij bepaalde personen slechts een begin van twijfel zou bestaan, men aan deze personen moet aanraden om hun toestemming niet te geven.

Eens het onderzoek is begonnen, mag men echter niet verlangen dat het wordt stopgezet om de enige reden dat iemand zich bedenkt. De wet biedt voldoende waarborgen om te vermijden dat onderzoek, dat in strijd met de wet wordt uitgevoerd, niet wordt toegelaten of wordt stopgezet.

De heer Colla sluit zich aan bij de vorige sprekers en vraagt eveneens het amendement nr. 228 te verwerpen.

Mevrouw Nyssens vraagt zich af of het recht, om te allen tijde de toestemming in te trekken, daadwerkelijk wordt gegarandeerd door het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde.

De heer Colla wijst erop dat de Belgische wet zal tot stand komen alvorens ons land dit verdrag ratificeert en dat desgevallend een voorbehoud zal moeten worden gemaakt.

Mevrouw van Kessel benadrukt dat, waar in de oorspronkelijke tekst van het wetsvoorstel de mogelijkheid werd ingeschreven dat de betrokkenen «te allen tijde» hun toestemming konden intrekken, dit tijdens de eerste lezing werd gewijzigd in die zin dat deze intrekking slechts mogelijk is tot aan de aanvang van de onderzoek. Dit is een spijtige zaak.

Zij meent dat het van belang is dat de betrokken personen zo juist en zo volledig mogelijk worden geïnformeerd over de inhoud van het wetenschappelijke

En ce qui concerne la possibilité d'intenter un recours en cas de non-respect de la loi, il fait observer que tout un chacun — et pas seulement les intéressés — peut signaler une infraction à la Commission fédérale, qui peut faire pleinement usage de ses compétences et, par exemple, mettre fin à une recherche.

Mme De Roeck n'approuve pas l'objet de l'amendement n° 228, car il pourrait mettre tout à coup en cause l'ensemble d'un projet de recherche en cours d'exécution, ce qui aurait également des conséquences pour les autres embryons qui sont utilisés au cours de la recherche. Quelle est la plus-value éthique de cette disposition?

Elle estime néanmoins qu'on ne saurait trop souligner l'importance d'informer convenablement et complètement les personnes concernées. C'est toutefois une matière qui n'a pas sa place dans la loi proposée.

M. Mahoux est d'accord avec ce qui vient d'être dit et ajoute qu'on demande aux intéressés de consentir à l'utilisation de leurs gamètes ou de leurs embryons à des fins de recherche scientifique, mais pas d'approuver le protocole en la matière. Il estime que si certaines personnes ont ne fût-ce qu'un commencement de doute, il faut leur conseiller de ne pas donner leur consentement.

Une fois la recherche commencée, on ne saurait toutefois vouloir l'arrêter pour la seule raison que quelqu'un s'est ravisé. La loi offre des garanties suffisantes pour faire en sorte qu'une recherche qui serait contraire à la loi ne soit pas autorisée ou qu'elle sera arrêtée.

M. Colla rejoint les intervenants précédents et demande lui aussi le rejet de l'amendement n° 228.

Mme Nyssens s'interroge sur le point de savoir si la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine garantit véritablement le droit de retirer le consentement à tout moment.

M. Colla attire l'attention sur le fait que la loi belge sera adoptée avant que notre pays ne ratifie la convention et que, le cas échéant, une réserve devra être émise.

Mme van Kessel souligne que là où le texte originel de la proposition de loi prévoyait la possibilité, pour les intéressés, de retirer leur consentement «à tout moment», ce point a été modifié au cours de la première lecture, de sorte que ce retrait n'est plus possible que jusqu'au début de la recherche. C'est regrettable.

Elle estime important que les personnes concernées soient informées aussi exactement et aussi complètement que possible sur le contenu de la recherche scien-

lijk onderzoek en over het lot van de gameten of embryo's die worden afgestaan. Dit moet ook wettelijk worden geregeld. Zij verwijst in dit verband naar haar wetsvoorstel houdende regeling inzake het verzamelen, het bewaren en het verstrekken van gegevens bij de donatie van gameten (stuk Senaat, nr. 2-540/1).

De heer Remans meent dat het niet duidelijk is of de Federale Commissie wel de bevoegdheid heeft om zomaar gebruik te maken van eender welke informatie die haar wordt aangereikt. In die zin moet het amendement nr. 228 ernstig worden overwogen. Hij vindt tevens dat de modaliteiten van het geven, het weigeren, het wijzigen of intrekken van de vereiste toestemming moeten worden geëxpliciteerd in de wet en verwijst hiervoor naar zijn amendementen nrs. 255, 256, 257, 258 en 259 dienaangaande.

Mevrouw van Kessel treedt deze zienswijze bij.

Amendement nr. 228 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 5 stemmen.

Het geamendeerde artikel 8 wordt aangenomen met 10 stemmen bij 3 onthoudingen.

Artikel 9

Amendementen nrs. 155, 178, 217, 244, 271 en 278

De heer Colla dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 155) en dient hierop vervolgens een subamendement in (Stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 244). Samen gelezen, strekken beide amendementen ertoe om artikel 9, § 1 en § 2, 1° tot 4°, te vervangen als volgt:

«§ 1. Er wordt een Federale Commissie voor medisch-wetenschappelijk onderzoek op embryo's *in vitro* ingesteld.

§ 2. Deze commissie is samengesteld uit effectieve leden gespecialiseerd in de medische-wetenschappelijke, sociale, ethische en juridische aspecten wat betreft onderzoek op embryo's, waaronder:

- 6 dokters in de geneeskunde of wetenschappen;
- 2 leden verbonden aan een faculteit wijsbegeerte of menswetenschappen van een Belgische universiteit;
- 2 juristen;
- 1 psycholoog;
- 1 socioloog.

Voor elk effectief lid wordt een plaatsvervangend lid met dezelfde kwalificatie aangesteld.»

De heer Colla verklaart met de amendementen nrs. 155 en 244 in de schoot van de Bijzondere Commissie een consensus na te streven over de

tifique et le sort réservé aux gamètes et aux embryons qui seront cédés. La loi doit également régler ce point. Elle se réfère, à cet égard, à sa proposition de loi réglant la collecte, la conservation et la communication des informations relatives aux dons de gamètes (doc. Sénat, n° 2-540/1).

Selon M. Remans, on ne sait pas très bien si la Commission fédérale a le pouvoir d'utiliser à sa guise toute information qui lui est fournie. Il faut donc considérer l'amendement n° 228 avec attention. Il estime également que la loi doit expliciter les modalités relatives à l'octroi, au refus, à la modification et au retrait du consentement requis et il renvoie à cet égard à ses amendements n°s 255, 256, 257, 258 et 259 en la matière.

Mme van Kessel partage ce point de vue.

L'amendement n° 228 est rejeté par 8 voix contre 5.

L'article 8 amendé est adopté par 10 voix et 3 abstentions.

Article 9

Amendements n°s 155, 178, 217, 244, 271 et 278

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 155), auquel il dépose ensuite un sous-amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 244). Lus conjointement, les deux amendements visent à remplacer l'article 9, §§ 1er et 2, 1° à 4°, par la disposition suivante:

«§ 1er. Il est institué une Commission fédérale pour la recherche médico-scientifique sur les embryons *in vitro*.

§ 2. Cette commission est composée de membres effectifs spécialisés dans les aspects médicaux, scientifiques, sociaux, éthiques et juridiques de la recherche sur les embryons et répartis comme suit:

- 6 docteurs en médecine ou en sciences;
- 2 membres attachés à une faculté de philosophie ou de sciences humaines d'une université belge;
- 2 juristes;
- 1 psychologue;
- 1 sociologue.

Pour chaque membre effectif, un membre suppléant possédant la même qualification est désigné.»

M. Colla dit vouloir, par ses amendements n°s 155 et 244, parvenir à un consensus au sein de la Commission spéciale en ce qui concerne la composition de la

samenstelling van de Federale Commissie. Hij vindt dat de samenstelling van de commissie, zoals beschreven in artikel 9 zoals het in eerste lezing werd aangenomen, onevenwichtig is omdat te veel de nadruk wordt gelegd op de aanwezigheid van «positieve wetenschappers», die niet minder dan 10 van de 14 mandaten zullen invullen.

Het amendement nr. 155 stelt een pariteit voor tussen de «positieve wetenschappers» en de «menswetenschappers». Het amendement nr. 244 schrapt de voorwaarde dat het dient te gaan om medici van een Belgische universiteit. In totaal zal de Federale Commissie uit 12 leden bestaan, in plaats van de 14 die het huidige artikel 9 voorziet.

Mevrouw van Kessel is het eens met de voorgestelde pariteit.

De heer Remans vraagt zich af of door de vermindering van het aantal leden de verschillende ideologische en filosofische strekkingen wel voldoende zullen vertegenwoordigd kunnen worden. Hij pleit ervoor de bestaande samenstelling te behouden. In de realiteit zal het basiswerk in de Federale Commissie gebeuren door een kern van wetenschappers.

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 217) dat ertoe strekt om de personen, waarvan sprake in artikel 9, § 2, 1° tot 4°, aan te duiden op basis van een voordracht van de universiteiten. Zij merkt overigens op dat het wenselijk is te preciseren dat het moet gaan om hoogleraren in de rechten, eerder dan te spreken over «juristen».

De heer Monfils wijst er op dat er aanvankelijk sprake was van 4 juristen, waarvan er in eerste lezing reeds 2 werden geschrapt. Het is niet erg consequent om nu opeens de pariteit na te streven tussen de «positieve wetenschappers» en de «menswetenschappers». Bovendien moet men nog rekening houden met de verschillende strekkingen, met het taalevenwicht, de verhouding inzake het geslacht van de leden, enzovoort. Essentieel is zijns inziens dat de Federale Commissie is samengesteld uit bekwame mensen die hun taak ernstig nemen.

Wat de voorwaarde betreft om hoogleraar te zijn aan een Belgische universiteit, verwijst de heer Monfils naar zijn amendement nr. 178, dat eveneens deze voorwaarde schrapt (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 178).

De heer Mahoux onderschrijft opmerkingen van de vorige spreker en vraagt zich af wat nog de betekenis is van de «verschillende ideologische en filosofische strekkingen». Deze formule is niet langer houdbaar in de hedendaagse samenleving.

Commission fédérale. Il estime que cette composition, telle qu'elle est prévue à l'article 9 adopté en première lecture, n'est pas équilibrée parce que l'on y attache trop d'importance à la présence de représentants des «sciences positives», qui ne détiendront pas moins de 10 des 14 mandats.

L'amendement n° 155 prévoit une parité entre les représentants des sciences «positives» des sciences «humaines». L'amendement n° 244 supprime la condition selon laquelle les docteurs en médecine doivent être attachés à une université belge. Au total, la Commission fédérale se composera de 12 membres au lieu des 14 actuellement prévus à l'article 9.

Mme van Kessel souscrit à la parité proposée.

M. Remans se demande si cette réduction du nombre de membres permettra encore aux différentes tendances idéologiques et philosophiques d'être suffisamment représentées. Il insiste pour que l'on maintienne la composition actuelle. En réalité, le travail de fond de la Commission fédérale sera effectué par un noyau de scientifiques.

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 217), qui vise à faire désigner les personnes dont il est question à l'article 9, § 2, 1° à 4°, sur présentation des universités. Elle fait par ailleurs remarquer qu'il serait souhaitable de préciser qu'il doit s'agir de professeurs de droit, plutôt que de «juristes».

M. Monfils souligne qu'il était à l'origine question de 4 juristes, lesquels ont déjà été ramenés à 2 lors de la première lecture. Il n'est pas très conséquent de vouloir maintenant tout à coup tendre à la parité entre les sciences positives et les sciences humaines. Il faut en outre tenir compte des diverses tendances, de l'équilibre linguistique, de la proportion hommes-femmes, etc. L'essentiel, d'après lui, c'est que la Commission fédérale soit composée de personnes compétentes et qui prennent leur tâche au sérieux.

En ce qui concerne la condition relative à la qualité de professeur dans une université belge, M. Monfils fait référence à son amendement n° 178, qui supprime également cette condition (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 178).

M. Mahoux souscrit aux remarques de l'intervenant précédent et s'interroge sur la signification que peut encore avoir une expression telle que «les différentes tendances idéologiques et philosophiques». Cette formule ne se justifie plus dans la société contemporaine.

De heer Colla dient vervolgens een amendement in ter vervanging van zijn amendement nr. 155 en het subamendement nr. 244 dat hierop werd ingediend (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 271) dat ertoe strekt het eerste lid van § 2 van dit artikel te vervangen als volgt:

«De commissie is samengesteld uit veertien leden die gespecialiseerd zijn in de medische, wetenschappelijke, juridische, ethische en maatschappelijke aspecten die betrekking hebben op het onderzoek op embryo's, onder wie:

- 1° vier doctors in de geneeskunde;
- 2° vier doctors in de wetenschappen;
- 3° twee juristen;
- 4° vier deskundigen in de ethische problemen en de sociale wetenschappen.»

De heer Colla hoopt met dit amendement een consensus te kunnen bereiken in de schoot van de Bijzondere Senaatscommissie over de samenstelling van de Federale Commissie.

De heer Galand dient een subamendement in op dit amendement nr. 271 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 278) dat ertoe strekt om te preciseren dat van de personen die worden aangeduid volgens het 1°, het 2° en het 4° er minstens één professor aan de universiteit moet zijn.

Amendement nr. 244 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 155 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 217 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 278 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 271 wordt aangenomen met 9 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 254

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 254) dat ertoe strekt om het aantal leden van de Federale Commissie opnieuw van 14 op 16 te brengen, zoals voorzien in de oorspronkelijke tekst van het wetsvoorstel.

Amendement nr. 254 wordt verworpen met 11 stemmen tegen 1 stem bij 1 onthouding.

Amendementen nrs. 210, 218, 229 en 267

De heer Monfils c.s. dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 267) dat beoogt een nieuw lid in te voegen tussen het derde en het vierde lid van § 2 van artikel 9, volgens hetwelk de Federale Commissie niet minder dan één derde leden van hetzelfde geslacht mag tellen.

M. Colla dépose ensuite, en remplacement de son amendement n° 155 et du sous-amendement n° 244 déposé à celui-ci, un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 271) qui vise à remplacer le premier alinéa du § 2 de cet article par ce qui suit:

«La commission est composée de quatorze membres, spécialisés dans les aspects médicaux, scientifiques, juridiques, éthiques et sociaux relatifs à la recherche sur les embryons, et répartis comme suit:

- 1° quatre docteurs en médecine;
- 2° quatre docteurs en sciences;
- 3° deux juristes;
- 4° quatre experts en questions éthiques et en sciences sociales.»

Par cet amendement, M. Colla espère pouvoir atteindre un consensus, au sein de la Commission spéciale du Sénat, sur la composition de la Commission fédérale.

M. Galand dépose à cet amendement n° 271 un sous-amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 278) qui vise à préciser que, parmi les personnes visées au 1°, au 2° et au 4°, doit figurer au moins un professeur d'université.

L'amendement n° 244 est retiré.

L'amendement n° 155 est retiré.

L'amendement n° 217 est rejeté par 8 voix contre 2.

L'amendement n° 278 est rejeté par 10 voix contre 3 et 1 abstention.

L'amendement n° 271 est adopté par 9 voix contre 1 abstention.

Amendement n° 254

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 254) qui vise à porter à nouveau de 14 à 16 le nombre de membres de la Commission fédérale, comme prévu dans le texte initial de la proposition de loi.

L'amendement n° 254 est rejeté par 11 voix contre 1 et 1 abstention.

Amendements n°s 210, 218, 229 et 267

M. Monfils et consorts déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 267) qui vise à insérer, entre le troisième et le quatrième alinéa du § 2 de l'article 9, un alinéa nouveau, selon lequel la Commission fédérale ne peut compter moins d'un tiers des membres de chaque sexe.

Mevrouw Leduc benadrukt het belang van een voldoende vertegenwoordiging van mannen en vrouwen, gelet op het belang van de voorliggende problematiek in het bijzonder voor vrouwen.

De heer Galand verwijst naar zijn amendement nr. 229 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 229) dat een pariteit tussen mannen en vrouwen voorziet in de Federale Commissie.

Mevrouw Nyssens verwijst naar haar amendementen nrs. 210 en 218 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendementen nrs. 210 en 218), waarin eveneens deze pariteit wordt voorgesteld.

Verskillende sprekers wijzen op het gevaar dat de samenstelling Federale Commissie moeilijk zal verlopen wanneer men deze pariteit wenst in te schrijven. Dit is reeds gebleken bij andere commissies. De invoering van de « één derde-regel » is meer wenselijk.

Amendement nr. 210 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 1 stem.

Amendement nr. 218 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 229 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 267 wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 272

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 272) dat ertoe strekt het vijfde lid van § 2 van dit artikel te vervangen als volgt:

« Voor elk lid wordt een plaatsvervanger aangewezen, met dezelfde kwalificatie als vermeld in dit artikel. »

De heer Colla meent dat deze toevoeging evident is voor een evenwichtige samenstelling van de Federale Commissie.

De heer Vankrunkelsven merkt op dat, indien de Federale Commissie niet meer samengesteld is overeenkomstig artikel 9, § 2, zij niet meer rechtsgeldig kan vergaderen of beslissingen nemen.

Amendement nr. 272 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 1 stem.

Amendement nr. 162

De heer Monfils dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 162), dat ertoe strekt § 3 van artikel 9 in die zin te veranderen dat de effectieve en plaatsvervangende leden van de Federale Commissie niet door de Senaat maar door de Koning worden aangewezen.

Mevrouw Nyssens merkt op dat, indien amendement nr. 162 zou worden aangenomen, ook de ver-eiste meerderheid moet worden weggelaten.

Mme Leduc souligne l'importance d'une représentation suffisante des hommes et des femmes, vu l'importance de la problématique en discussion, en particulier pour les femmes.

M. Galand renvoie à son amendement n° 229 (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 229) qui prévoit la parité entre hommes et femmes au sein de la Commission fédérale.

Mme Nyssens évoque ses amendements n°s 210 et 218 (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendements n°s 210 et 218), dans lesquels cette parité est également proposée.

Plusieurs intervenants font observer que la composition de la Commission fédérale risquerait de poser problème si cette parité était inscrite dans le texte. L'instauration de la « règle d'un tiers » est préférable.

L'amendement n° 210 est rejeté par 8 voix contre 1.

L'amendement n° 218 est retiré.

L'amendement n° 229 est retiré.

L'amendement n° 267 est adopté par 9 voix contre 2.

Amendement n° 272

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 272), tendant à remplacer l'alinéa 5 du § 2 de l'article 9 par ce qui suit :

« Pour chaque membre effectif, il est désigné un membre suppléant qui possède les qualifications visées au présent article. »

M. Colla estime que cet ajout est nécessaire pour obtenir une composition équilibrée de la Commission fédérale.

M. Vankrunkelsven fait remarquer que, si la Commission fédérale n'est plus composée conformément aux dispositions de l'article 9, § 2, elle ne peut plus se réunir ni décider valablement.

L'amendement n° 272 est adopté par 10 voix contre 1.

Amendement n° 162

M. Monfils dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 162) qui vise à modifier le § 3 de l'article 9 de manière que les membres effectifs et les membres suppléants de la Commission fédérale soient nommés non pas par le Sénat, mais par le Roi.

Mme Nyssens fait remarquer que, si l'amendement n° 162 était adopté, il faudrait aussi abandonner la condition relative à la majorité requise.

Amendement nr. 162 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 5 stemmen.

Het geamendeerde artikel 9 wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 2 stemmen bij 3 onthoudingen.

Artikel 9bis (nieuw)

Amendement nr. 156

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 156) dat ertoe strekt een artikel 9bis (nieuw) in te voegen, luidend als volgt:

« Art. 9bis. — § 1. Bij koninklijk besluit in Ministerraad overlegd, wordt voorzien in de procedure van bekendmaking van de vacatures en van de selectieprocedure. De aanstelling van de leden en de plaatsvervangers gebeurt via koninklijk besluit in Ministeraad overlegd.

§ 2. Bij de samenstelling van de commissie is vereist:

1° taalpariteit tussen Nederlands- en Franstaligen.

2° een evenwicht tussen de verschillende ideologische en filosofische strekkingen.

§ 3. De leden en de plaatsvervangers worden aangesteld voor een periode van vier jaar. Dit mandaat is hernieuwbaar voor een periode van vier jaar. Bij tussentijdse vacatures van effectieve leden wordt de plaatsvervanger effectief lid en wordt voorzien in een supplementaire plaatsvervanger voor de resterende periode van vier jaar. Bij tussentijdse vacatures van een plaatsvervangend lid wordt in de vervanging voorzien.

§ 4. De commissie verkiest in eigen schoot een voorzitter voor een periode van twee jaar. Het voorzitterschap wordt beurtelings waargenomen door een Nederlandstalig en een Franstalig effectief lid.

§ 5. Bij koninklijk besluit in Ministerraad overlegd worden de administratieve, materiële en financiële middelen die aan de commissie worden toegekend, vastgelegd. »

De heer Colla verwijst naar de bespreking van de amendementen nrs. 271 en 272 die eveneens handelen over de samenstelling van de Federale Commissie.

Amendement nr. 156 wordt ingetrokken.

Artikel 10

Amendement nr. 175

De heren Monfils en Mahoux dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement

L'amendement n° 162 est rejeté par 8 voix contre 5.

L'article 9 amendé est adopté par 9 voix contre 2 et 3 abstentions.

Article 9bis (nouveau)

Amendement n° 156

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 156) visant à insérer un article 9bis (nouveau) rédigé comme suit:

« Art. 9bis. — § 1er. Un arrêté royal délibéré en Conseil des ministres règle la procédure de publication des vacances d'emplois et la procédure de sélection. La désignation des membres effectifs et suppléants se fait par arrêté royal délibéré en Conseil des ministres.

§ 2. La composition de la commission respecte les conditions suivantes:

1° la parité linguistique entre néerlandophones et francophones;

2° l'équilibre entre les différentes tendances idéologiques et philosophiques.

§ 3. Les membres effectifs et suppléants sont désignés pour une période de quatre ans. Ce mandat est renouvelable pour une période de quatre ans. En cas de vacance fortuite d'un poste de membre effectif, le membre suppléant devient effectif et un suppléant supplémentaire est désigné pour la durée restante de la période de quatre ans. En cas de vacance fortuite d'un poste de membre suppléant, il est pourvu à son remplacement.

§ 4. La commission choisit en son sein un président pour une période de deux ans. La présidence est exercée à tour de rôle par un membre effectif néerlandophone et un membre effectif francophone.

§ 5. Un arrêté royal délibéré en Conseil des ministres fixe les moyens administratifs, matériels et financiers accordés à la commission. »

M. Colla renvoie à la discussion des amendements n°s 271 et 272, qui concernent également la composition de la Commission fédérale.

L'amendement n° 156 est retiré.

Article 10

Amendement n° 175

MM. Monfils et Mahoux déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 175)

nr. 175) dat beoogt in § 1 van artikel 10 het woord «menselijke embryo's» te vervangen door het woord «embryo's *in vitro*», zoals gesuggereerd in het advies van de Raad van State.

Amendement nr. 175 wordt aangenomen met eenparigheid van de 11 aanwezige leden.

Amendement nr. 275

De heer Monfils c.s. dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 275) dat ertoe strekt het 1° van § 1 aan te vullen in die zin dat de Federale Commissie ook informatie dient te centraliseren over de projecten waarover de plaatselijke ethische comités een negatief advies hebben uitgebracht.

Amendement nr. 275 wordt aangenomen met eenparigheid van de 11 aanwezige leden.

Amendement nr. 230

Mevrouw De Roeck en de heer Galand dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 230) dat ertoe strekt het 2° van § 1 van dit artikel te vervangen als volgt:

«2° Wetenschappelijk onverantwoorde ontwikkeling van identieke onderzoeksprojecten te voorkomen.»

Mevrouw De Roeck legt uit dat de tekst, zoals hij in eerste lezing werd aangenomen, spreekt over «onterechte» ontwikkeling. Dit is te vaag en bovendien taalkundig niet juist.

Amendement nr. 230 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 1 stem bij 1 onthouding.

Amendement nr. 231

De heer Galand en mevrouw De Roeck dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 231) dat ertoe strekt om de Federale Commissie als opdracht te geven een register bij te houden van alle onderzoeksaanvragen en alle adviezen daaromtrent.

Mevrouw De Roeck verwijst naar de bespreking van het amendement nr. 227, waarin wordt voorgesteld dat alle adviezen — ook de negatieve — ter informatie aan de Federale Commissie zouden worden overgemaakt.

De heer Monfils merkt op dat het amendement nr. 275 reeds deze taak oplegt aan de Federale Commissie.

Amendement nr. 231 wordt ingetrokken.

qui vise à remplacer, au § 1er de l'article 10, le mot «humain» par les mots «*in vitro*», comme l'a suggéré le Conseil d'État dans son avis.

L'amendement n° 175 est adopté à l'unanimité des 11 membres présents.

Amendement n° 275

M. Monfils et consorts déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 275) qui vise à compléter le 1° du § 1er de manière que la Commission fédérale doive également centraliser des informations sur les projets qui ont fait l'objet d'un avis négatif des comités locaux d'éthique.

L'amendement n° 275 est adopté à l'unanimité des 11 membres présents.

Amendement n° 230

Mme De Roeck et M. Galand déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 230) ayant pour objet de remplacer le 2° du § 1er de cet article par ce qui suit:

«2° De prévenir le développement scientifique non justifié de projets de recherche identiques.»

Mme De Roeck déclare que dans le texte tel qu'il a été adopté en première lecture, il est question de développement «injustifié». L'objectif est trop vague et, de surcroît, incorrect sur le plan linguistique.

L'amendement n° 230 est adopté par 10 voix contre 1 et 1 abstention.

Amendement n° 231

M. Galand et Mme De Roeck déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 231) qui vise à charger la Commission fédérale de tenir un registre de toutes les demandes de recherche et de tous les avis les concernant.

Mme De Roeck renvoie à la discussion de l'amendement n° 227, qui prévoit que tous les avis — y compris les avis négatifs — soient transmis pour information à la Commission fédérale.

M. Monfils fait remarquer que l'amendement n° 275 impose déjà cette tâche à la Commission fédérale.

L'amendement n° 231 est retiré.

Amendementen nrs. 232 en 276

De heer Galand en mevrouw De Roeck dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 232) dat aan § 1 van artikel 10 een 6° (nieuw) wil toevoegen waarin de Federale Commissie wordt opgedragen om een verklarend en pedagogisch dossier op te stellen voor de «betrokkenen», zoals gedefinieerd in artikel 2.

De heer Galand verklaart dat op deze wijze een algemene informatieverplichting wordt opgelegd.

De heer Monfils is het eens met de strekking van het amendement, maar meent dat het beter is om te spreken over een «informatiedossier».

De heer Galand dient een subamendement in die zin in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 276).

Amendement nr. 276 wordt verworpen met 7 stemmen tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 232 wordt verworpen met 7 stemmen tegen 3 stemmen bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 233

De heer Galand dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 233) dat ertoe strekt aan § 1 van artikel 10 een 1° toe te voegen, dat de Federale Commissie opdraagt om om de twee jaar een informatiecampagne te voeren met betrekking tot het wetenschappelijk onderzoek op embryo's *in vitro*.

De heer Monfils herinnert eraan dat reeds de verplichting bestaat in hoofde van de Federale Commissie om een jaarlijks rapport aan de Wetgevende Kamers voor te leggen.

Amendement nr. 233 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 235 A

Mevrouw van Kessel dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 235 A) dat beoogt § 2 van artikel 10 te vervangen als volgt:

«§ 2. De commissie heeft eveneens tot taak alle onderzoeksprojecten te onderzoeken die haar worden meegedeeld.

De commissie keurt het positief advies van het plaatselijk ethisch comité binnen drie maanden na de ontvangst ervan goed met een gewone meerderheid.

De commissie gaat hierbij na:

1° of het onderzoeksprotocol voldoet aan de bepalingen van deze wet en de richtlijnen vastgesteld met toepassing van § 1;

2° indien het onderzoek het aanmaken van embryo's *in vitro* behelst, of het onderzoek betrek-

Amendements n°s 232 et 276

M. Galand et Mme De Roeck déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 232) qui tend à ajouter au § 1er de l'article 10 un 6° (nouveau) qui charge la Commission fédérale de rédiger un dossier explicatif et pédagogique à l'intention des «personnes concernées» telles que visées à l'article 2.

M. Galand déclare que l'on impose de la sorte l'obligation d'un mode d'information générale.

M. Monfils approuve la portée de l'amendement, mais il estime qu'il est préférable de parler d'un «dossier d'information».

M. Galand dépose un sous-amendement dans ce sens (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 276).

L'amendement n° 276 est rejeté par 7 voix contre 3 et 1 abstention.

L'amendement n° 232 est rejeté par 7 voix contre 3 et 2 abstentions.

Amendement n° 233

M. Galand dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 233) visant à ajouter au § 1er de l'article 10 un 1° qui charge la Commission fédérale de mener tous les deux ans une campagne d'information relative à la recherche scientifique sur les embryons *in vitro*.

M. Monfils rappelle que la Commission fédérale est déjà tenue de soumettre un rapport annuel aux Chambres législatives.

L'amendement n° 233 est retiré.

Amendement n° 235 A

Mme van Kessel dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 235 A), tendant à remplacer le § 2 de l'article 10 par ce qui suit:

«§ 2. La commission a également pour mission d'examiner tous les projets de recherche qui lui sont communiqués.

La commission approuve à la majorité simple l'avis positif du comité local d'éthique dans les trois mois de sa réception.

La commission vérifie:

1° si le protocole de recherche satisfait aux dispositions de la présente loi et aux directives prises en application du § 1er;

2° au cas où elle comporte la création d'embryons *in vitro*, si la recherche concerne des problèmes de

king heeft op vruchtbaarheidsproblemen, dan wel de vooruitgang van de kennis inzake ernstige genetische ziekten nastreeft;

3° of voldaan is aan de voorwaarde bepaald in artikel 8.

Bij staking van stemmen beslist de voorzitter van de commissie.

De beslissingen van de commissie zijn gemotiveerd en worden bij een ter post aangetekende brief meegedeeld aan de betrokken onderzoeker en aan het plaatselijk ethisch comité.»

Mevrouw van Kessel verklaart met dit amendement twee wijzigingen te willen aanbrengen ten aanzien van de in eerste lezing aangenomen tekst: enerzijds dient de Federale Commissie het positief advies van het plaatselijk ethisch comité goed te keuren met een gewone meerderheid — en niet met één derde van de stemmen, zoals de indieners van het wetsvoorstel bepleiten — en anderzijds moet worden vermeden dat het uitblijven van een beslissing per definitie wordt geïnterpreteerd als een positieve beslissing.

De heer Mahoux repliceert dat in dat geval het risico op de georganiseerde afwezigheid ook in omgekeerde zin kan spelen dan de situatie waarvoor mevrouw van Kessel vreest. Men zou op deze wijze immers voortdurend een positief advies van de Federale Commissie kunnen blokkeren.

Amendement nr. 235 A wordt verworpen met 8 stemmen tegen 6 stemmen.

Amendement nr. 157

De heer Colla dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 157), dat ertoe strekt het eerste lid van § 2 van artikel 10 te vervangen als volgt:

«Aan de Commissie worden alle voorgestelde onderzoeksprojecten overgemaakt, evenals het positief of negatief advies en de motivering ervan.»

De heer Colla merkt op dat het amendement nr. 157 elke discussie wil vermijden over het feit dat ook een positief advies van het plaatselijk ethisch comité moet worden meegedeeld. Bovendien dient de Federale Commissie in voorkomend geval ook in kennis te worden gesteld van het negatief advies van het plaatselijk ethisch comité.

De heer Monfils verwijst naar de bespreking van de amendementen nrs. 275 en 231.

Amendement nr. 157 is zonder voorwerp ingevolge de aanneming van amendement nr. 275.

fertilité ou tend à faire progresser les connaissances dans le domaine des maladies génétiques graves;

3° si la condition fixée à l'article 8 est remplie.

En cas de partage des voix, la décision appartient au président de la commission.

Les décisions de la commission sont motivées et sont communiquées au chercheur concerné et au comité local d'éthique par lettre recommandée à la poste.»

Mme van Kessel déclare vouloir apporter deux modifications au texte adopté en première lecture: d'une part, la Commission fédérale doit approuver l'avis positif du comité local d'éthique à la majorité simple — et non pas à la majorité des deux tiers comme le prévoient les auteurs de la proposition de loi — et, d'autre part, il faut éviter que l'absence de décision ne soit interprétée par définition comme une décision positive.

M. Mahoux répond que, dans ce cas, l'absence organisée risque également de jouer dans le sens contraire de celui envisagé par Mme van Kessel. On pourrait en effet, de cette manière, bloquer en permanence un avis positif de la Commission fédérale.

L'amendement n° 235 A est rejeté par 8 voix contre 6.

Amendement n° 157

M. Colla dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 157), tendant à remplacer l'alinéa 1er du § 2 de l'article 10 par ce qui suit:

«Tous les projets de recherche proposés sont transmis à la Commission, de même que l'avis positif ou négatif les concernant et la motivation de cet avis.»

M. Colla fait remarquer que l'amendement n° 157 vise à prévenir toute discussion quant à la nécessité de communiquer également l'avis positif du comité local d'éthique. De plus, la Commission fédérale doit également, le cas échéant, être informée de l'avis négatif du comité local d'éthique.

M. Monfils renvoie à la discussion des amendements n°s 275 et 231.

L'amendement n° 157 est devenu sans objet par suite de l'adoption de l'amendement n° 275.

Amendement nr. 258

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 258) dat ertoe strekt om het derde lid van § 2 van artikel 10 te doen vervallen.

De heer Remans verwijst naar de bespreking van het amendement nr. 259 tot invoeging van een artikel 10*quater* (nieuw).

Amendement nr. 258 wordt ingetrokken.

Amendement nr. 160

De heer Colla dient een subamendement in op amendement nr. 137 (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 160), dat beoogt te specificeren dat de belissing van de Federale Commissie om een onderzoek te doen stopzetten moet worden genomen met een gewone meerderheid.

De heer Monfils wijst erop dat in artikel 10, § 3, reeds wordt aangegeven dat de Federale Commissie haar beslissingen neemt met een meerderheid van twee derden.

De heer Galand steunt het amendement nr. 160. Hij meent dat het wenselijk zou zijn dat de Federale Commissie over de stopzetting van een onderzoek zou kunnen beslissen met een gewone meerderheid.

Vermits het hoofdamendement (amendement nr. 137) reeds unaniem werd aangenomen in eerste lezing, is het subamendement (amendement nr. 160) zonder voorwerp.

Amendement nr. 176

De heer Monfils dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 176) dat het tweede lid van § 2 van artikel 10 vervangt daar het gedeeltelijk herhaalt wat reeds in artikel 7, § 2, wordt gestipuleerd. De Raad van State stelde een duidelijker formulering voor zonder inhoudelijk iets te wijzigen.

Amendement nr. 176 wordt aangenomen met 9 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 283

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 283) dat ertoe strekt het derde lid van § 2 van dit artikel aan te vullen als volgt:

«Alle beslissingen van de Federale Commissie worden met redenen omkleed.»

De heer Remans meent dat deze toevoeging bijzonder nuttig zou zijn.

De heer Mahoux treedt deze zienswijze bij.

Amendement n° 258

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 258), tendant à supprimer le troisième alinéa du § 2 de l'article 10.

M. Remans renvoie à la discussion de l'amendement n° 259 visant à insérer un article 10*quater* (nouveau).

L'amendement n° 258 est retiré.

Amendement n° 160

M. Colla dépose à l'amendement n° 137 un sous-amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 160) qui tend à spécifier que la décision de la Commission fédérale concernant l'arrêt d'une recherche doit être prise à la majorité simple.

M. Monfils souligne que l'article 10, § 3, prévoit déjà que la Commission fédérale prend ses décisions à la majorité des deux tiers.

M. Galand soutient l'amendement n° 160. À son avis, il serait souhaitable que la Commission fédérale puisse décider à la majorité simple de mettre fin à une recherche.

Comme l'amendement principal (amendement n° 137) a déjà été adopté à l'unanimité en première lecture, le sous-amendement (amendement n° 160) est sans objet.

Amendement n° 176

M. Monfils dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 176) qui remplace l'alinéa 2 du § 2 de l'article 10, dès lors qu'il fait en partie double emploi avec ce qui figure à l'article 7, § 2. Le Conseil d'État a proposé une formulation plus claire qui ne touche pas au fond.

L'amendement n° 176 est adopté par 9 voix et 1 abstention.

Amendement n° 283

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 283), tendant à compléter l'alinéa 3 du § 2 de cet article par la disposition suivante:

«Toutes les décisions de la Commission fédérale sont motivées.»

M. Remans estime que cet ajout serait particulièrement utile.

M. Mahoux souscrit à ce point de vue.

Amendement nr. 283 wordt aangenomen met 11 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 235 B

Mevrouw van Kessel dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 235 B) dat ertoe strekt § 3 te vervangen als volgt:

«§ 3. De commissie kan ten allen tijde de laboratoria bezoeken waarin het onder haar bevoegdheid ressorterend onderzoek wordt verricht om er alle vaststellingen te doen die nuttig zijn voor haar taken.

De commissie kan tevens de onderzoekers en het hoofd van het laboratorium horen.»

Amendement nr. 235 B wordt verworpen met 8 stemmen tegen 4 stemmen bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 277

De heren Colla en Galand dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 277) dat beoogt § 3 van dit artikel in die zin aan te vullen dat de beslissing tot stopzetting van een onderzoek door de Federale Commissie kan worden genomen met een gewone meerderheid.

Amendement nr. 277 is zonder voorwerp.

Amendement nr. 234

De heer Galand en mevrouw De Roeck dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 234) dat ertoe strekt § 4 van artikel 10 te vervangen in die zin dat het jaarlijks verslag niet enkel wordt gericht aan de Federale Wetgevende Kamers, maar ook aan de federale regering en aan de gemeenschaps- en de gewestelijke parlementen en hun regeringen.

De heer Galand verklaart dat de verschillende overheden betrokken zijn bij het wetenschappelijk onderzoek en derhalve ook geïnformeerd moeten worden.

Amendement nr. 234 wordt verworpen met 6 stemmen tegen 4 stemmen bij 2 onthoudingen.

Het geamendeerde artikel 10 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 2 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikel 10bis (nieuw)

Amendement nr. 255

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 255) dat ertoe strekt een artikel 10bis (nieuw) in te voegen, luidend als volgt:

«§ 1. Indien de Federale Commissie voorstelt om een toelating te weigeren moet ze de aanvrager daarvan schriftelijk en met redenen omkleed op de hoogte stellen.

L'amendement n° 283 est adopté par 11 voix et 1 abstention.

Amendement n° 235 B

M. van Kessel dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 235 B), tendant à remplacer le § 3 par ce qui suit:

«§ 3. La commission peut à tout moment visiter les laboratoires dans lesquels se déroulent les recherches pour lesquelles elle est compétente, afin de faire toutes les constatations utiles à l'exercice de ses missions.

Elle peut aussi entendre les chercheurs et le chef de laboratoire.»

L'amendement n° 235 B est rejeté par 8 voix contre 4 et 2 abstentions.

Amendement n° 277

MM. Colla et Galand déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 277) tendant à compléter le § 3 de cet article afin que la Commission fédérale puisse décider, à la majorité simple, l'arrêt d'une recherche.

L'amendement n° 277 est sans objet.

Amendement n° 234

M. Galand et Mme De Roeck déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 234) tendant à remplacer le § 4 de l'article 10 par une disposition prévoyant que le rapport annuel est transmis non seulement aux Chambres législatives fédérales, mais aussi au gouvernement fédéral et aux parlements des communautés et des régions ainsi qu'à leurs gouvernements respectifs.

M. Galand déclare que comme la recherche scientifique concerne les différents niveaux de pouvoir, il y a lieu également de les informer.

L'amendement n° 234 est rejeté par 6 voix contre 4 et 2 abstentions.

L'article 10 amendé est adopté par 10 voix contre 2 et 2 abstentions.

Article 10bis (nouveau)

Amendement n° 255

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 255) visant à insérer un article 10bis (nouveau) rédigé comme suit:

«§ 1er. Lorsque la Commission fédérale envisage de refuser une autorisation, elle doit notifier son intention par écrit au demandeur et la motiver.

Indien de Federale Commissie voorstelt om een toelating in te trekken of te wijzigen dan moet ze de verantwoordelijke onderzoeker en het laboratorium daarvan schriftelijk en met redenen omkleed op de hoogte stellen.

Indien binnen dertig dagen te beginnen op de dag waarop het voorstel werd verzonden de persoon aan wie het voorstel waarvan sprake in de twee vorige paragrafen is geadresseerd te kennen geeft dat hij wenst gehoord te worden, dan zal de Federale Commissie hem de kans geven om zijn argumenten kenbaar te maken. Deze argumenten mogen mondeling of schriftelijk worden uiteengezet door de persoon zelf of een vertegenwoordiger. De Federale Commissie beslist ten laatste drie maanden na de dag waarop zij van de argumenten van de tegenpartij op de hoogte werd gesteld.

§ 2. De Federale Commissie zal:

1° In het geval van een beslissing tot toekenning van een toelating de verantwoordelijke en de toelatingshouder schriftelijk op de hoogte stellen;

2° In het geval van een definitieve beslissing om een toelating te weigeren of te wijzigen de verantwoordelijke onderzoeker en het laboratorium daarvan schriftelijk op de hoogte te stellen.

De Federale Commissie zal een definitieve weigering met redenen moeten omkleden.»

De heer Remans wenst met dit amendement, dat moet worden samengelezen met de amendementen nrs. 256, 257, 258 en 259, de bevoegdheden van de Federale Commissie uit te breiden in die zin dat het niet enkel mogelijk wordt onderzoeksprojecten toe te laten of te weigeren, maar ook te wijzigen of tijdelijk te schorsen.

De heer Colla zegt niet goed te begrijpen wat wordt bedoeld met het wijzigen van een onderzoeksproject. Dan wordt het immers een ander project, dat opnieuw de procedure moet doorlopen die in de wet beschreven wordt.

De heer Remans is het hiermee niet eens en verwijst hiervoor naar de schriftelijke verantwoording bij het amendement.

Amendement nr. 255 wordt ingetrokken.

Artikel 10ter (nieuw)

Amendement nr. 256

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 256) dat beoogt een artikel 10ter (nieuw) in te voegen, luidend als volgt:

«Indien de Federale Commissie van oordeel is dat de toelating onmiddellijk zou moeten worden

Lorsque la Commission fédérale envisage de retirer ou de modifier une autorisation, elle doit notifier son intention par écrit au chercheur responsable et au laboratoire concerné et la motiver.

Si, dans les trente jours de la notification de l'intention visée aux deux alinéas précédents, le destinataire fait part de son souhait d'être entendu, la Commission fédérale lui donnera l'occasion de présenter ses arguments. Ceux-ci peuvent être exposés verbalement ou par écrit par l'intéressé même ou par un représentant. La Commission fédérale prend sa décision au plus tard trois mois après avoir reçu communication des arguments de la partie adverse.

§ 2. La Commission fédérale:

1° en cas de décision d'octroi d'une autorisation, notifiera celle-ci par écrit au responsable et au titulaire de l'autorisation;

2° en cas de décision définitive de refus ou de modification d'une autorisation, notifiera celle-ci par écrit au chercheur responsable ainsi qu'au laboratoire concerné.

Toute décision définitive de refus de la Commission fédérale sera motivée.»

Par cet amendement, qui doit être lu conjointement avec les amendements n°s 256, 257, 258 et 259, M. Remans souhaite élargir les compétences de la Commission fédérale de façon à ce qu'elle puisse non seulement autoriser ou refuser des projets de recherche, mais aussi les modifier ou les suspendre temporairement.

M. Colla déclare ne pas bien comprendre ce que l'on entend par la modification d'un projet de recherche. En effet, si on modifie un projet de recherche, on crée un autre projet qui doit parcourir à son tour la procédure prévue par la loi.

M. Remans ne souscrit pas à ces propos et renvoie à la justification écrite de son amendement.

L'amendement n° 255 est retiré.

Article 10ter (nouveau)

Amendement n° 256

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 256), visant à insérer un article 10ter (nouveau), rédigé comme suit:

«Si la Commission fédérale est d'avis que l'autorisation doit être suspendue immédiatement,

geschorst, dan kan het de toelating schorsen voor een termijn die drie maanden niet mag overschrijden. De duur van de schorsing moet worden vermeld in de schriftelijke kennisgeving van de schorsing. De schorsing kan éénmalig hernieuwd worden voor een tweede termijn van maximaal drie maanden. Tijdens de schorsing heeft de toelating geen enkel effect, en worden de onderzoeksactiviteiten of behandelingen stopgezet, wel mag het laboratorium de beslissing nemen een andere verantwoordelijke onderzoeker aan te duiden om de toegelaten activiteiten na de schorsing voort te zetten met de goedkeuring van de Federale Commissie. De Federale Commissie beslist in deze aangelegenheid met gewone meerderheid van haar leden.»

De heer Remans verwijst naar de schriftelijke verantwoording bij dit amendement.

Amendement nr. 256 wordt ingetrokken.

Artikel 10^{quater} (nieuw)

Amendement nr. 257

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 257) dat ertoe strekt een artikel 10^{quater} (nieuw) in te voegen, luidend als volgt:

«De Federale Commissie mag ook op aanvraag van het laboratoriumhoofd de toelating wijzigen en op die manier een ander verantwoordelijk natuurlijk persoon aanduiden die in de plaats treedt van de vorige verantwoordelijke onderzoeker indien:

1° De Federale Commissie zich ervan heeft vergewist dat het karakter, de kwalificaties en de ervaring van die nieuwe verantwoordelijke voldoen aan de vereisten voor de leiding en supervisie van de toegelaten activiteiten en dat de nieuwe verantwoordelijke zich van zijn taak naar behoren zal kwijten;

2° De aanvraag met toestemming van de nieuwe verantwoordelijke gebeurt.

Behalve in de beperkte omstandigheden vermeld hierboven, kan de toelating door de Federale Commissie ten allen tijde gewijzigd worden met betrekking tot de activiteiten die in de toelating zijn vermeld, de manier waarop ze worden uitgevoerd, of de voorwaarden tot uitvoering die moeten vervuld zijn en met betrekking tot de plaatsen en faciliteiten waar de activiteiten mogen plaatsvinden.

Wijzigingen van de toelating moeten door de Federale Commissie goedgekeurd worden met een tweederde meerderheid.»

De heer Remans verwijst naar de schriftelijke verantwoording bij het amendement.

Amendement nr. 257 wordt ingetrokken.

elle peut prononcer la suspension pour un délai qui ne peut excéder trois mois. La durée de la suspension doit être mentionnée dans la notification écrite de celle-ci. La suspension est renouvelable une seule fois pour un second délai de trois mois au maximum. Durant la suspension, l'autorisation n'a plus aucun effet et il est mis fin aux activités de recherche ou aux traitements; le laboratoire peut toutefois décider de désigner un autre chercheur responsable qui sera chargé de poursuivre les activités autorisées après la suspension avec l'approbation de la Commission fédérale. Dans cette matière, la Commission fédérale décide à la majorité simple de ses membres.»

M. Remans renvoie à la justification écrite de cet amendement.

L'amendement n° 256 est retiré.

Article 10^{quater} (nouveau)

Amendement n° 257

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 257) visant à insérer un article 10^{quater} (nouveau) qui est rédigé comme suit:

«La Commission fédérale peut aussi, à la demande du chef de laboratoire, modifier l'autorisation et désigner de cette manière un autre responsable personne physique qui se substituera à l'ancien chercheur responsable, pour autant que:

1° la Commission fédérale se soit assurée que le caractère, les qualifications et l'expérience du nouveau responsable répondent aux exigences requises pour la direction et la supervision des activités autorisées et que le nouveau responsable s'acquittera correctement de sa tâche;

2° la demande ait été introduite avec l'accord du nouveau responsable.

Indépendamment des circonstances limitées mentionnées ci-dessus, la Commission fédérale peut, à tout moment, modifier les activités visées dans l'autorisation, la manière dont elles sont exercées et les conditions de réalisation qui doivent être remplies ainsi que les lieux et installations dans lesquels les activités en question peuvent être exercées.

Toute modification d'une autorisation doit être approuvée par la Commission fédérale à la majorité des deux tiers.»

M. Remans renvoie à la justification écrite de cet amendement.

L'amendement n° 257 est retiré.

Amendement nr. 259

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 259) dat er eveneens toe strekt een artikel 10^{quater} (nieuw) in te voegen, luidend als volgt:

«De Federale Commissie kan op eigen initiatief een toelating die zij voorheen gegeven heeft intrekken indien blijkt:

1° Dat de informatie met het oog op het verkrijgen van een toelating vals of misleidend was;

2° Dat de gebouwen of faciliteiten van het laboratorium niet langer voldoen of geschikt zijn voor de activiteiten die toegelaten zijn;

3° Dat de onderzoeker en/of het lokaal ethisch comité gefaald heeft zich te kwijten, of onbekwaam is om zich te kwijten van zijn taak zoals voormeld, of gefaald heeft zich in orde te stellen met de aanbevelingen, richtlijnen of voorwaarden die opgelegd werden in verband met de toelating;

4° Dat er zich materiële wijzigingen hebben voorgedaan in de omstandigheden sinds het tijdstip waarop de toelating werd toegekend.

Een toelating mag ook ingetrokken worden indien de Federale Commissie niet langer overtuigd is dat het karakter, gedrag en zeden van een onderzoeker van die aard is om de activiteiten te kunnen superviseren en dat als gevolg daarvan niet langer geschikt is om dergelijke toelating te bezitten.

De toelating mag eveneens ingetrokken worden indien de onderzoeker die de leiding heeft overlijdt of veroordeeld wordt voor een overtreding van deze wet.

Vanaf de kennisneming van de intrekking moeten alle onderzoeksactiviteiten stopgezet worden en kunnen ze maar hervat worden nadat door het laboratoriumhoofd en de onderzoekers een nieuwe aanvraag tot toelating bij de Federale Commissie wordt goedgekeurd en dus een nieuwe toelating verleend wordt.

Wanneer de Federale Commissie een toelating kan intrekken mag ze opteren om de voorwaarden of bepalingen van de toelating aan te passen of te wijzigen.

De Federale Commissie kan de toelating wijzigen of intrekken op aanvraag van de verantwoordelijke onderzoeker, het hoofd van het laboratorium, het lokaal ethisch comité of éénieder aan wie de toelating gegeven werd.

De Federale Commissie neemt voor de toepassing van deze paragraaf haar gemotiveerde beslissing met een tweederde meerderheid.»

Amendement nr. 259 wordt ingetrokken.

Amendement n° 259

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 259) visant également à insérer un article 10^{quater} (nouveau) rédigé comme suit:

«La Commission fédérale peut, d'initiative, retirer l'autorisation qu'elle avait accordée précédemment, s'il s'avère:

1° que les informations fournies en vue d'obtenir une autorisation sont fausses ou trompeuses;

2° que les bâtiments ou installations du laboratoire ne satisfont plus aux exigences ou ne conviennent plus pour l'exercice des activités autorisées;

3° que le chercheur et/ou le comité local d'éthique a manqué à ses obligations ou se trouve dans l'incapacité de s'acquitter de sa mission susmentionnée, ou a manqué d'observer les recommandations, directives ou conditions dont l'autorisation était assortie;

4° que les conditions matérielles ont changé depuis l'octroi de l'autorisation.

L'autorisation peut aussi être retirée lorsque la Commission fédérale n'est plus convaincue que le caractère, la conduite et les mœurs d'un chercheur sont de nature à lui permettre d'assurer la supervision des activités et qu'elle estime dès lors qu'il n'est plus apte à être titulaire d'une telle autorisation.

L'autorisation peut aussi être retirée lorsque le chercheur qui dirige vient à décéder ou fait l'objet d'une condamnation pour infraction à la présente loi.

Toutes les activités de recherche doivent être arrêtées dès la notification du retrait de l'autorisation; elles ne peuvent reprendre qu'après l'introduction d'une nouvelle demande d'autorisation auprès de la Commission fédérale par le chef de laboratoire et les chercheurs, et donc après l'octroi d'une nouvelle autorisation.

Lorsque la Commission fédérale retire une autorisation, elle peut choisir d'en adapter ou d'en modifier les conditions ou les dispositions.

La Commission fédérale peut modifier ou retirer l'autorisation à la demande du chercheur responsable, du chef de laboratoire, du comité local d'éthique ou de tout titulaire de l'autorisation.

Pour l'application du présent paragraphe, la Commission fédérale prend ses décisions motivées à la majorité des deux tiers.»

L'amendement n° 259 est retiré.

Artikel 11

Artikel 11 wordt aangenomen met 11 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikel 12

Artikel 12 wordt aangenomen met 11 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 13

Amendement nr. 142

De dames Nyssens en van Kessel dienen een subsidiair amendement in op het amendement nr. 123 (stuk Senaat, nr. 2-695/10, amendement nr. 142), dat in artikel 13 een tweede lid wil toevoegen, luidende: «Bovendien mag elke onderzoeker die artikel 6 overtreedt, gedurende twintig jaar geen enkele medische of onderzoeksactiviteit uitoefenen.»

Mevrouw Nyssens verklaart dat dit amendement toelaat om strenger op te treden tegenover de onderzoekers die het verbod op het menselijk reproductief kloneren overtreden. Op een enkele uitzondering na, is eenieder in de Bijzondere Senaatscommissie het er gelukkig over eens dat het reproductief menselijk kloneren moet verboden worden. Men moet dan ook in een bijzondere sanctie voorzien.

De heer Monfils meent dat de rechter moet oordelen over de strafmaat in functie van de begane overtreding. De straf, voorzien in het amendement nr. 142, staat helemaal niet in verhouding met de overtreding. Weliswaar zegt hij de idee van een beroepsverbod op zich niet ongenegen te zijn. Hij verwijst naar de amendementen nrs. 163 en 165 van zijn hand.

Amendement nr. 142 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendementen nrs. 219 en 237

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 219) dat ertoe strekt om de overtreding van de artikelen 3 tot 8 en 10, § 3, te bestraffen met de straffen die worden aangegeven in artikel 13.

Mevrouw Nyssens is van mening dat, hoewel in eerste instantie de Federale Commissie zal toezien op de naleving van de wet, er geen enkele reden is om geen strafsancities in te schrijven voor de overtreding van bijvoorbeeld de verplichting om de geïnformeerde toestemming van de donoren van embryo's en gameten te vragen of voor de niet-naleving van de werkingssfeer van de wet.

De dames van Kessel en De Schamphelaere dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amen-

Article 11

L'article 11 est adopté par 11 voix et 2 abstentions.

Article 12

L'article 12 est adopté par 11 voix et 1 abstention.

Article 13

Amendement n° 142

Mmes Nyssens et van Kessel déposent un amendement subsidiaire à l'amendement n° 123 (doc. Sénat, n° 2-695/10, amendement n° 142), qui vise à ajouter à l'article 13 un second alinéa, rédigé comme suit: «L'exercice de toute activité médicale ou de recherche est, en outre, interdit pendant vingt ans pour tout chercheur qui contrevient à l'article 6.»

Mme Nyssens déclare que cet amendement permet de sanctionner plus sévèrement les chercheurs qui transgresseraient l'interdiction du clonage humain reproductif. À une seule exception près, l'ensemble des membres de la Commission spéciale du Sénat sont heureusement d'accord pour interdire le clonage reproductif humain. Il convient, dès lors, de prévoir une sanction particulière.

M. Monfils estime qu'il appartient au juge de statuer sur le degré de la peine en fonction de l'infraction commise. La sanction prévue par l'amendement n° 142 n'est nullement proportionnée à l'infraction. M. Monfils ne s'oppose toutefois pas à l'idée d'une interdiction professionnelle en soi. Il renvoie, à cet égard, à ses amendements n°s 163 et 165.

L'amendement n° 142 est rejeté par 10 voix contre 3.

Amendements n°s 219 et 237

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 219) qui vise à prévoir l'application des sanctions prévues à l'article 13 au cas où les dispositions des articles 3 à 8 et 10, § 3 ne seraient pas respectées.

Mme Nyssens est d'avis que, même si l'on prévoit que le contrôle du respect de la loi sera assuré en première instance par la Commission fédérale, rien ne justifie de ne pas sanctionner pénalement le non-respect, par exemple, de l'obligation de recueillir le consentement éclairé des donneurs d'embryons et de gamètes, ou le non-respect du champ d'application de la loi.

Mmes van Kessel et De Schamphelaere déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement

dement nr. 237) dat eveneens de overtreding van de artikelen 3 en 8 onderwerpt aan een strafrechtelijke sanctie.

Mevrouw van Kessel licht toe dat vooral het niet-respecteren van de verplichtingen inzake de toestemming ernstig is en bijgevolg strafrechtelijk dient te worden aangepakt.

De heer Monfils wijst erop dat de Raad van State de voorgestelde sancties, onder meer de stopzetting van het onderzoek door de Federale Commissie, als « passend » heeft omschreven.

Amendement nr. 219 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 237 wordt verworpen met 7 stemmen tegen 5 stemmen.

Artikel 13 wordt aangenomen met 10 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikel 13bis (nieuw)

Amendementen nrs. 163 en 165

De heer Monfils dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/11, amendement nr. 163) dat ertoe strekt een artikel 13bis (nieuw) in te voegen, luidend als volgt:

« Onverminderd de bepalingen van artikel 13, kan elke veroordeling wegens feiten bedoeld in artikel 6, een verbod inhouden om gedurende vijf jaar enige medische of onderzoeksactiviteit uit te oefenen. »

Mevrouw Nyssens dient een subamendement in op het amendement nr. 163 (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 165), dat er enerzijds toe strekt om het verbod om welke medische of onderzoeksactiviteit uit te oefenen van 5 op 20 jaar te brengen, en om anderzijds aan te geven dat elke veroordeling hoe dan ook aanleiding geeft tot dit beroepsverbod, daar waar het amendement nr. 163 het woord « kan » gebruikt.

De heer Monfils meent dat zulks niet wenselijk is: het komt uiteindelijk aan de rechter toe om te oordelen.

Amendement nr. 165 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 2 stemmen.

Amendement nr. 163 wordt aangenomen met 8 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 260

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 260) dat beoogt een artikel 13bis (nieuw) in te voegen met betrekking tot de hoofdelijke aansprakelijkheid van de onderzoeker en het hoofd van het laboratorium.

n° 237) qui vise également à sanctionner pénalement toute infraction aux articles 3 et 8.

Mme van Kessel souligne que le non-respect des obligations en matière de consentement est particulièrement grave et elle estime qu'il importe dès lors de le sanctionner pénalement.

M. Monfils attire l'attention sur le fait que le Conseil d'État a qualifié d'« appropriées » les sanctions proposées, dont l'arrêt de la recherche par la Commission fédérale.

L'amendement n° 219 est rejeté par 10 voix contre 2.

L'amendement n° 237 est rejeté par 7 voix contre 5.

L'article 13 est adopté par 10 voix et 2 abstentions.

Article 13bis (nouveau)

Amendements n°s 163 et 165

M. Monfils dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/11, amendement n° 163) visant à insérer un article 13bis (nouveau), rédigé comme suit:

« Sans préjudice de l'article 13, toute condamnation pour des faits visés à l'article 6, peut comporter pour une durée de cinq ans l'interdiction d'exercer toute activité médicale ou de recherche. »

Mme Nyssens dépose un sous-amendement à l'amendement n° 163 (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 165), tendant, d'une part, à porter l'interdiction d'exercer toute activité médicale ou de recherche de 5 à 20 ans, et d'autre part, à indiquer que toute condamnation entraîne cette interdiction professionnelle, alors que selon l'amendement n° 163, il s'agit d'une possibilité « peut ».

M. Monfils estime que cela n'est pas souhaitable: c'est au juge qu'il appartiendra finalement d'apprécier.

L'amendement n° 165 est rejeté par 8 voix contre 2.

L'amendement n° 163 est adopté par 8 voix contre 1 et 2 abstentions.

Amendement n° 260

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 260) visant à insérer un article 13bis (nouveau) concernant la responsabilité solidaire du chercheur et du chef de laboratoire.

De heer Remans verklaart dat het voorgestelde artikel de modaliteiten bepaalt van deze aansprakelijkheid. Het gebruik van veilige medische technieken is immers belangrijk; men moet de onderzoekers en diegenen die het onderzoek inrichten hiervoor responsabiliseren.

De heer Monfils meent dat dit onderwerp niet thuishoort in voorliggend wetsvoorstel. Hij herinnert eraan dat een wet op de patiëntenrechten werd gestemd en dat de eerste minister een ontwerp inzake de medische aansprakelijkheid heeft aangekondigd.

De heer Colla sluit zich hierbij aan.

Amendement nr. 260 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 13ter (nieuw)

Amendement nr. 261

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 261) dat ertoe strekt een amendement nr. 13ter (nieuw) in te voegen, luidend als volgt:

« Artikel 13ter (nieuw)

Tegen beslissingen van de Federale Commissie kan de aanvrager van de toelating, de onderzoeker of het laboratoriumhoofd in beroep gaan bij de minister die de volksgezondheid tot zijn bevoegdheid heeft. De minister beslist binnen 90 dagen. De minister kan zich in deze laten bijstaan door het Raadgevend Comité voor de Bio-ethiek en de Senaat. »

De heer Remans verwijst naar de bespreking van het amendement nr. 228 dat onder meer betrekking heeft op de mogelijkheid voor de betrokkenen om in beroep te gaan. Het amendement nr. 261 verleent de mogelijkheid om in beroep te gaan tegen beslissingen van de Federale Commissie bij de minister van Volksgezondheid.

Amendement nr. 261 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 3 stemmen.

Artikel 14

Amendement nr. 236

Mevrouw van Kessel dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 236) dat beoogt om het artikel 14 te vervangen als volgt:

« Art. 14. Deze wet treedt ten vroegste in werking na de ondertekening door België van het Verdrag van de Raad van Europa inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde, ter ondertekening opengesteld op

M. Remans déclare que l'article proposé définit les modalités de cette responsabilité. L'utilisation de techniques médicales sûres est un élément capital; les chercheurs et ceux qui organisent la recherche doivent être responsabilisés sur ce point.

M. Monfils considère que cette question sort du cadre de la présente proposition de loi. Il rappelle qu'une loi relative aux droits du patient a été votée et que le premier ministre a annoncé un projet sur la responsabilité médicale.

M. Colla abonde dans le même sens.

L'amendement n° 260 est rejeté par 8 voix contre 3 et une abstention.

Article 13ter (nouveau)

Amendement n° 261

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 261) visant à insérer un article 13ter (nouveau), rédigé comme suit:

« Article 13ter (nouveau)

La personne qui a demandé l'autorisation, le chercheur ou le chef du laboratoire peuvent former un recours contre les décisions de la Commission fédérale auprès du ministre qui a la Santé publique dans ses attributions. Le ministre statue dans les 90 jours. Il peut se faire assister par le Conseil consultatif de bioéthique et par le Sénat. »

M. Remans renvoie à la discussion de l'amendement n° 228 qui concerne notamment la faculté de recours qui est ouverte aux intéressés. L'amendement n° 261 permet de former un recours contre les décisions de la Commission fédérale auprès du ministre de la Santé publique.

L'amendement n° 261 est rejeté par 8 voix contre 3.

Article 14

Amendement n° 236

Mme van Kessel dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 236) qui vise à remplacer l'article 14 par la disposition suivante:

« Art. 14. La présente loi entre en vigueur au plus tôt après la signature par la Belgique de la Convention du Conseil de l'Europe sur les droits de l'homme et la biomédecine, qui a été ouverte à la signature le

4 april 1997 te Oviedo en het aanvullend protocol op het Verdrag van 12 januari 1998.»

Mevrouw van Kessel licht toe dat het wenselijk is dat in de wet wordt gepreciseerd dat ze pas in werking treedt indien ons land het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde heeft ondertekend. Zij verwijst naar de toelichting bij het amendement en naar de bespreking van gelijkaardige amendementen tijdens de eerste lezing.

De heer Monfils bevestigt opnieuw, op uitdrukkelijke wijze, dat het de wil is van een meerderheid in het Parlement en van de Belgische regering om dit verdrag te ondertekenen, maar wijst er tegelijk op dat de reserves, die ons land daarbij wil maken, slechts kunnen geformuleerd indien er een Belgische wet is die de bescherming van het embryo regelt. Dit is precies de doelstelling van voorliggend wetsvoorstel, dat dan ook kracht van wet moet verwerven alvorens het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde kan worden geratificeerd. Het is dan ook van belang dat ze zo snel mogelijk in werking treedt.

Mevrouw van Kessel wijst erop dat het volgens heel wat juristen mogelijk is om eerst het verdrag te ondertekenen, dan pas de Belgische wet in werking te doen treden, om vervolgens bij de ratificatie de nodige reserves te formuleren. Deze techniek wordt voorgesteld door het amendement nr. 236 en is perfect verdedigbaar vanuit juridisch standpunt.

De heer Galand zegt genoeg te nemen met het engagement in de Bijzondere Commissie van de Senaat en met de verklaringen van de bevoegde minister terzake.

De heer Remans merkt enerzijds op dat het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde geen rechtstreekse werking heeft in de interne Belgische rechtsorde en anderzijds dat dit verdrag niets zegt over het reproductief menselijk kloneren. Dit laatste aspect komt slechts tot uiting in het Aanvullend Protocol.

De heer Monfils repliceert dat, vermits het de wil is van vrijwel alle leden van de Bijzondere Commissie om het reproductief menselijk kloneren te verbieden, dit Aanvullend Protocol wellicht tegelijk zal worden geratificeerd met het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde.

De heer Colla zegt het volledig eens te zijn met de inhoudelijke betoog van mevrouw van Kessel maar meent dat het engagement van de Belgische regering bezwaarlijk in de wet zélf kan worden opgenomen. Hij suggereert evenwel dat de Bijzondere Senaatcommissie aan de Belgische regering zou aanbevelen om onverwijld werk te maken van de ondertekening en de ratificatie van het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde.

14 avril 1997 à Oviedo, et du protocole additionnel à la Convention du 12 janvier 1998.»

Mme van Kessel déclare qu'il est préférable de préciser dans la loi qu'elle n'entrera en vigueur que si notre pays signe la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine. Elle renvoie à la justification de l'amendement et à la discussion d'amendements similaires au cours de la première lecture.

M. Monfils confirme une nouvelle fois, explicitement, qu'une majorité au Parlement et le gouvernement belge ont la volonté de signer cette convention, mais il attire l'attention sur le fait que l'on ne pourra formuler les réserves que notre pays souhaite faire que s'il existe une loi belge qui règle la protection de l'embryon. Tel est précisément l'objet de la proposition de loi à l'examen, qui doit dès lors acquérir force de loi avant que l'on ne ratifie la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine. Il est donc important que la loi entre en vigueur aussi rapidement que possible.

Mme van Kessel attire l'attention sur le fait que de nombreux juristes estiment qu'il est possible de signer d'abord la convention, de faire ensuite entrer la loi belge en vigueur et, enfin, de formuler les réserves nécessaires lors de la ratification. C'est cette technique que prévoit l'amendement n° 236; elle est parfaitement défendable du point de vue juridique.

M. Galand dit être satisfait de l'engagement pris au cours de la Commission spéciale du Sénat et des déclarations qu'a faites en la matière le ministre concerné.

M. Remans fait observer que la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine n'est pas directement applicable dans l'ordre juridique interne de la Belgique et qu'elle ne contient aucune disposition sur le clonage humain reproductif. Il n'en est question que dans le protocole annexe.

M. Monfils réplique que, comme à peu près tous les membres de la Commission spéciale ont la volonté d'interdire le clonage humain reproductif, on ratifiera sans doute ce Protocole annexe en même temps que la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine.

M. Colla déclare qu'il est parfaitement d'accord avec Mme van Kessel sur le fond, mais il estime qu'on pourrait difficilement inscrire l'engagement du gouvernement belge dans la loi elle-même. Il suggère toutefois que la Commission spéciale du Sénat recommande au gouvernement belge d'œuvrer sans délai à la signature et à la ratification de la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine.

De Bijzondere Commissie stemt unaniem in met deze suggestie.

Amendement nr. 236 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 209

De heer Remans dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-695/17, amendement nr. 209) dat ertoe strekt om de wet in werking te laten treden op de dag dat het koninklijk besluit, waarvan sprake in artikel 9, in werking treedt, zoals gesuggereerd door de Raad van State.

De heer Monfils wijst erop dat de inwerkingtreding van een koninklijk besluit soms lang op zich kan laten wachten, ook al is het reeds gepubliceerd.

Amendement nr. 209 wordt aangenomen met eenparigheid van de 10 aanwezige leden.

Het aldus geamendeerde artikel 14 wordt aangenomen met 9 stemmen tegen 4 stemmen bij 1 onthouding.

IV. SLOTVERKLARINGEN

De heer Vandenberghe beklemtoont dat de manier waarop de Bijzondere Commissie haar werkzaamheden beëindigd heeft — de snelle behandeling van de vele amendementen die tot en met tijdens de stemming werden ingediend, vooral door de commissieleden van de meerderheidsfracties — het voor de senatoren volstrekt onmogelijk maakt om te weten op welke tekst de eindstemming betrekking heeft.

Ten gronde, onderlijnt hij de band tussen deze wet en het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde, dat door de meeste landen reeds werd goedgekeurd. Het ware wenselijk geweest dat ook België dit verdrag zou hebben ondertekend zonder enig voorbehoud te maken. Door dit toch te doen, kan ons land worden gekwalificeerd als een «embryo-paradijs». Spreker wijst op het gevaar dat de essentiële strekking van het verdrag zou worden ondergraven door het voorbehoud dat België zal maken in functie van deze wet zoals hij werd geamendeerd.

Bovendien is er slechts een vage belofte van de huidige regering om het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde daadwerkelijk te ondertekenen en werd de juridische band tussen de inwerkingtreding van deze wet en dit verdrag bewust niet gelegd.

Mevrouw Leduc vindt de term «embryo-paradijs» schromelijk overdreven.

De heer Remans kondigt aan zich bij de eindstemming te zullen onthouden. Zijns inziens is de wet immers te veel opgevat als een verbodsbepaling, daar waar een benadering vanuit algemene toelating

La Commission spéciale approuve cette suggestion à l'unanimité.

L'amendement n° 236 est rejeté par 10 voix contre 3.

Amendement n° 209

M. Remans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-695/17, amendement n° 209) qui vise à faire entrer la loi en vigueur en même temps que l'arrêté royal dont il est question à l'article 9, comme le suggère le Conseil d'État.

M. Monfils attire l'attention sur le fait que les arrêtés royaux tardent parfois à entrer en vigueur, même s'ils ont été publiés.

L'amendement n° 209 est adopté à l'unanimité des 10 membres présents.

L'article 14, ainsi amendé, est adopté par 9 voix contre 4 et 1 abstention.

IV. DÉCLARATIONS FINALES

M. Vandenberghe souligne que la façon dont la Commission spéciale a conduit la fin de ses travaux — examen rapide des nombreux amendements, dont certains déposés au cours même du vote, surtout par les commissaires des groupes de la majorité — fait qu'il est parfaitement impossible, pour les sénateurs, de savoir sur quel texte porte le vote final.

Pour ce qui est du fond, il rappelle le lien existant entre la loi proposée et la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine, qui a déjà été approuvée par la plupart des pays. Il aurait été souhaitable que la Belgique signe, elle aussi, cette convention sans émettre la moindre réserve. En faisant quand même des réserves, notre pays peut être qualifié de «paradis de l'utilisateur des embryons». L'intervenant met l'accent sur le risque de voir la portée essentielle de la convention ébranlée par les réserves qu'émettra la Belgique en fonction de la loi proposée telle qu'elle a été amendée.

En outre, on n'a rien d'autre qu'une vague promesse du gouvernement actuel de signer effectivement la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine et c'est délibérément que le lien juridique n'a pas été fait entre l'entrée en vigueur de la loi proposée et cette convention.

Mme Leduc trouve l'expression «paradis de l'utilisateur des embryons» vraiment excessive.

M. Remans annonce qu'il s'abstiendra lors du vote final. À ses yeux, la loi est exagérément conçue sous l'angle de l'interdiction, alors qu'une approche privilégiant une autorisation générale serait souhaitable

wenselijk zou zijn omdat de wetenschap — en de maatschappelijke inzichten die daaruit volgen — zodanig snel evolueert dat de wet snel achterhaald zal zijn.

Bovendien is het lid er voorstander van, zoals overigens een bepaalde groep in de schoot van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek, om een moratorium op het reproductief menselijk kloneren in de wet in te schrijven. Een absoluut verbod op deze techniek is volgens spreker uit den boze.

Tenslotte benadrukt voorliggend wetsvoorstel onvoldoende de persoonlijke verantwoordelijkheid van de onderzoekers.

Mevrouw van Kessel herinnert eraan dat de CD&V-fractie het belang van een wettelijke regeling inzake het wetenschappelijk onderzoek op embryo's *in vitro* steeds heeft benadrukt en ook op constructieve wijze heeft meegewerkt aan de totstandkoming daarvan. Het wetsvoorstel, zoals het thans ter stemming voorligt, geeft volgens haar echter een te beperkte zeggenschap aan de Federale Commissie. Dit geldt zowel op het vlak van haar inhoudelijke bevoegdheden als wat de wijze van besluitvorming betreft. Daardoor dreigt de bescherming van het menselijk embryo onvoldoende te worden verankerd in de wet.

Het wetsvoorstel maakt bovendien het therapeutisch kloneren — en bijgevolg ook de creatie van embryo's hiervoor — mogelijk, terwijl er in de wetenschappelijke wereld heel wat vraagtekens worden geplaatst bij de resultaten die in het vooruitzicht worden gesteld. Spreekster wijst erop dat het stamcelonderzoek door wetenschappers als veelbelovend wordt bestempeld. Het was dan ook wenselijker geweest in de wet een moratorium in te schrijven op het therapeutisch kloneren, zodat eerst de resultaten van het stamcelonderzoek op hun waarde konden beoordeeld worden.

Zij kondigt aan dat de CD&V-fractie zich over haar houding tijdens het debat in de plenaire vergadering van de Senaat zal beraden. De werkwijze die tijdens de laatste uren van het debat in de Bijzondere Commissie voor bio-ethische problemen werd gevolgd maakt het immers onmogelijk om, naar aanleiding van deze eindstemming, een definitieve houding te bepalen. Dit is jammer, vermits in deze commissie steeds een open debat mogelijk is geweest en op constructieve wijze werd samengewerkt.

De heer Mahoux betwist dat het niet mogelijk zou zijn om een houding te bepalen ten aanzien van het wetsvoorstel nr. 2-695, vermits de verschillende posities bekend zijn.

Zelf meent hij dat de voorliggende tekst een stap vooruit betekent voor het wetenschappelijk onderzoek omdat het de wetenschappers de gelegenheid biedt om hun experimenten te doen binnen een even-

parce que la science ainsi que les conceptions sociales qui en découlent évoluent à une vitesse telle que la loi sera vite dépassée.

De plus, à l'instar du reste d'une partie des membres du Comité consultatif de bioéthique, l'intervenant est partisan d'inscrire dans la loi un moratoire sur le clonage humain reproductif. Selon l'intervenant, une interdiction absolue de cette technique est à proscrire.

Enfin, la proposition de loi en discussion ne met pas suffisamment en exergue la responsabilité personnelle des chercheurs.

Mme van Kessel rappelle que le groupe CD&V a toujours insisté sur l'importance d'une réglementation légale de la recherche scientifique sur les embryons *in vitro* et qu'il a aussi collaboré de manière constructive à son élaboration. La proposition de loi telle qu'elle est actuellement mise aux voix n'accorde toutefois qu'un pouvoir trop restreint à la Commission fédérale. C'est vrai de ses compétences intrinsèques comme de son processus décisionnel. La protection de l'embryon humain risque de ce fait de ne pas trouver dans la loi un ancrage suffisant.

En outre, la proposition de loi permet le clonage thérapeutique — et aussi, dès lors, la création d'embryons à cette fin — alors que dans le monde scientifique, les résultats escomptés suscitent pas mal de points d'interrogation. L'intervenante souligne que la recherche sur les cellules souches est qualifiée de prometteuse par les chercheurs. Il aurait donc été souhaitable d'inscrire dans la loi un moratoire sur le clonage thérapeutique, de manière à pouvoir juger d'abord de la valeur des résultats de la recherche sur lesdites cellules souches.

L'intervenante annonce que le groupe CD&V va se concerter sur l'attitude qu'il adoptera lors du débat en séance plénière du Sénat. La procédure qui a été suivie lors des dernières heures de débat au sein de la Commission spéciale chargée des questions bioéthiques ne permet pas d'arrêter dès à présent la position définitive que l'on adoptera lors de ce vote final. C'est d'autant plus regrettable qu'il a toujours été possible, au sein de cette commission, de débattre ouvertement et de collaborer de manière constructive.

M. Mahoux conteste qu'il ne soit pas possible de prendre position à l'égard de la proposition de loi n° 2-695, dès lors que les différents points de vue sont connus.

Il estime personnellement que le texte à l'examen constitue un progrès pour la recherche scientifique parce qu'il permet aux chercheurs d'effectuer leurs expériences dans un cadre légal équilibré. La proposi-

wichtig wettelijk kader. De wet biedt immers de nodige waarborgen op het vlak van de transparantie van de resultaten en van de wijze waarop het onderzoek wordt gevoerd en werpt een dam op tegen de commercialisering van embryo's en gameten.

Mevrouw Nyssens zegt eveneens voorstander te zijn van een wettelijke regeling, maar zal tegen het voorliggend wetsvoorstel stemmen omdat het te ver gaat. Door de wijzigingen die in extremis aan artikel 3 werden aangebracht kan het wetenschappelijk onderzoek op embryo's immers voor alle ziekten worden aangewend. Verder zegt sprekerster tegen de aanmaak van embryo's te zijn wanneer dit louter gebeurt voor onderzoeksdoeleinden en betreurt zij dat te weinig werd ingegaan op haar amendementen die betrekking hebben op het moratorium op het therapeutisch kloneren. Bovendien kant zij zich tegen de stimulatie van de vrouw om eicellen te produceren die enkel voor het wetenschappelijk onderzoek zullen dienen alsook tegen het toestaan van genterapie. Tenslotte herhaalt zij haar kritiek dat de wijze van besluitvorming in de Federale Commissie een ernstige bescherming van het menselijk embryo niet kan garanderen.

De heer Monfils verheugt zich erover dat tijdens de diepgaande besprekingen in de Bijzondere Commissie voor bio-ethische problemen, die anderhalf jaar in beslag hebben genomen, een enorme vooruitgang werd geboekt op dit maatschappelijke domein. De wet, die ter stemming voorligt, biedt immers de mogelijkheid om bepaalde ziekten te bestrijden en betekent dan ook een stap vooruit op het menselijke vlak.

De heer Colla meent dat onze samenleving stilaan volwassen begint te worden vermits vooruitgang wordt geboekt in vele maatschappelijke dossiers. Hoewel het wetenschappelijk onderzoek op embryo's *in vitro* minder tot de verbeelding spreekt als bijvoorbeeld euthanasie of abortus, is het niet minder belangrijk. Het wetsvoorstel, zoals het werd geamendeerd, biedt immers een kader dat aan de wetenschappers mogelijkheden biedt om hun onderzoek uit te voeren zonder de grenzen van het maatschappelijk aanvaardbare te overschrijden.

Spreker zegt verheugd te zijn over het feit dat de voorliggende wet het ook zal mogelijk maken dat ons land eindelijk het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde ondertekent en ratificeert.

Mevrouw Staveaux-Van Steenberge verklaart de mening van de vorige spreker, dat onze samenleving niet volwassen zou zijn zonder deze wetgeving, niet te delen. Vele Europese landen hebben immers het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde ondertekend zonder daarbij het voorbehoud te maken dat België wenst te maken. Door de wijzigingen die aan artikel 3 werden aangebracht kunnen nu embryo's als instrument worden gebruikt voor zowat alle mogelijke ziekten te onder-

tion de loi offre en effet les garanties nécessaires quant à la transparence des résultats et à la manière dont la recherche sera réalisée et elle fait barrage à la commercialisation des embryons et des gamètes.

Mme Nyssens est favorable aussi à une réglementation, mais elle votera contre la proposition de loi à l'examen parce que celle-ci va trop loin. Les modifications apportées *in extremis* à l'article 3 permettront d'appliquer la recherche scientifique sur les embryons pour toutes les maladies. Elle ajoute qu'elle est contre la création d'embryons à des fins de recherche seulement et elle déplore que l'on n'ait pas accordé suffisamment d'attention à ses amendements relatifs au moratoire sur le clonage thérapeutique. De plus, elle se dit opposée à la stimulation ovarienne de la femme en vue de disposer d'ovocytes aux seules fins de la recherche scientifique et à l'autorisation de la thérapie génique germinale. Finalement, elle réitère sa critique selon laquelle le processus décisionnel adopté pour la Commission fédérale ne pourra garantir une protection efficace de l'embryon humain.

M. Monfils se réjouit que les discussions approfondies de la Commission spéciale chargée des questions bioéthiques, qui ont duré un an et demi, aient permis d'enregistrer un progrès considérable sur cette question de société. La loi mise aux voix offre en effet la possibilité de lutter contre certaines maladies et représente dès lors un pas en avant sur le plan humain.

M. Colla estime que notre société devient progressivement adulte dans la mesure où l'on progresse dans de nombreux dossiers de société. Bien que la recherche scientifique sur les embryons *in vitro* frappe moins les esprits que l'euthanasie ou l'avortement, elle n'en est pas moins une question essentielle pour autant. La proposition de loi, telle qu'elle a été amendée, offre en effet un cadre permettant aux scientifiques d'effectuer leurs recherches sans transgresser les limites du socialement acceptable.

L'intervenant se réjouit de ce que la proposition de loi à l'examen permettra aussi à notre pays de signer et de ratifier enfin la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine.

Mme Staveaux-Van Steenberge déclare ne pas partager l'opinion du préopinant selon laquelle notre société ne serait pas adulte sans cette législation. De nombreux États européens ont signé la Convention européenne sur les droits de l'homme et la biomédecine sans émettre la réserve que la Belgique souhaite formuler en l'espèce. Par suite des modifications qui ont été apportées à l'article 3, on pourra désormais utiliser des embryons pour étudier pratiquement toutes les maladies possibles, alors qu'on ne devrait y

zoeken, daar waar dit enkel mogelijk zou mogen zijn voor ernstige ziekten. Zij betreurt dan ook de houding van de CD&V-fractie die, door zich te onthouden, deze toevoeging heeft verhinderd.

Zij treedt de leden van de CD&V-fractie wél bij in hun opmerking dat de wijze van werken tijdens de laatste uren van de werkzaamheden van de Bijzondere Commissie een weloverwogen oordeel onmogelijk maakt, zoals gebleken is tijdens de stemmingen.

De heer Galand benadrukt het enorme werk dat door de Bijzondere Commissie voor bio-ethische problemen werd gedaan. Hij meent dat een «tweede lezing», in functie van de adviezen van de Raad van State en van het Raadgevend Comité voor bio-ethiek, bijzonder nuttig is geweest en vestigt in het bijzonder de aandacht op het debat omtrent de stimulatie van vrouwen om eicellen te produceren voor wetenschappelijk onderzoek. Hij betreurt dat de amendementen, die het risico voor de vrouw zo veel als mogelijk wilden beperken, niet werden aangenomen. Hetzelfde geldt overigens voor de precisering dat het onderzoek op embryo's slechts mogelijk mag zijn voor «ernstige ziekten», die evenmin werd toegevoegd. De heer Galand verklaart dan ook het wetsvoorstel, zoals het thans voorligt, niet te zullen goedkeuren en hoopt dat beide punten nog tijdens het plenaire debat kunnen worden toegevoegd.

Mevrouw De Roeck onderschrijft de opmerking van de heer Galand in verband met de stimulatie van de vrouw. Niettemin benadrukt zij dat in het oorspronkelijke wetsvoorstel deze problematiek helemaal niet aan bod kwam, zodat door amendementering door de groene fractie toch enige vooruitgang is geboekt. Zij kondigt aan tijdens het debat in de plenaire vergadering van de Senaat de uitbreiding van de bevoegdheden van de Federale Commissie andermaal te zullen bepleiten.

Globaal gesproken, zegt spreekster tevreden te zijn met het geamendeerde wetsvoorstel dat evenwichtig en tegelijk toch streng is. Vrije geslachtskeuze, reproductief menselijk kloneren en elke vorm van eugenisme worden immers verboden. Zij zal dan ook voor het wetsvoorstel stemmen.

V. EINDSTEMMING

Het geamendeerde wetsvoorstel in zijn geheel wordt aangenomen met 8 stemmen tegen 4 stemmen bij 3 onthoudingen.

Ingevolge de aanneming van onderhavig wetsvoorstel vervallen de volgende wetsvoorstellen:

— Wetsvoorstel betreffende het onderzoek op embryo's (van de heer Philippe Monfils); nr. 2-87/1.

être autorisé que pour les maladies graves. Elle déplore par conséquent l'attitude du groupe CD&V qui, en s'abstenant, a empêché cet ajout.

Elle partage en revanche le point de vue des membres du CD&V qui font remarquer que la manière de travailler adoptée au cours des dernières heures de discussion en Commission spéciale ne permet pas de se forger une opinion mûrement réfléchie, ainsi qu'on a pu le constater lors des votes.

M. Galand souligne l'énorme travail effectué par la Commission spéciale chargée des problèmes bioéthiques. Il estime que la «seconde lecture» menée en fonction des avis du Conseil d'État et du Conseil consultatif de bioéthique s'est avérée particulièrement utile, et il attire spécialement l'attention sur le débat relatif à la stimulation ovarienne en vue de la production d'ovocytes à des fins de recherche scientifique. Il déplore le rejet des amendements qui visaient à limiter autant que possible les risques pour la femme. Il regrette également que la précision selon laquelle la recherche sur les embryons ne devrait être possible qu'en cas de «maladies graves», n'ait pas été ajoutée. M. Galand déclare dès lors qu'il ne votera pas la proposition de loi en sa forme actuelle et espère que les deux points précités pourront encore venir s'y ajouter au cours du débat en séance plénière.

Mme De Roeck soucrit à l'observation de M. Galand concernant la stimulation ovarienne. Elle souligne néanmoins que cette problématique était totalement absente de la proposition de loi initiale, de sorte que les amendements apportés par le groupe des Verts ont permis malgré tout d'enregistrer certaines avancées. Elle annonce qu'elle plaidera une nouvelle fois en faveur de l'extension des compétences de la Commission fédérale lors du débat en séance plénière du Sénat.

L'intervenante se dit globalement satisfaite de la proposition de loi amendée, qui est à la fois équilibrée et stricte, puisqu'elle interdit le libre choix du sexe, le clonage humain reproductif et toute forme d'eugénisme. Elle votera donc en faveur de la proposition de loi.

V. VOTE FINAL

L'ensemble de la proposition de loi amendée a été adopté par 8 voix contre 4 et 3 abstentions.

Par suite de l'adoption de la présente proposition de loi, les propositions de loi suivantes deviennent sans objet:

— Proposition de loi relative à la recherche sur les embryons (de M. Philippe Monfils); n° 2-87/1.

— Wetsvoorstel met betrekking tot het onderzoek op embryo's *in vitro* (van de heer Philippe Mahoux); nr. 2-92/1.

— Wetsvoorstel betreffende de bescherming van het embryo *in vitro* (van mevrouw Ingrid van Kessel c.s.); nr. 2-114/1.

— Wetsvoorstel betreffende de bescherming van embryo's *in vitro* (van de heer Marcel Colla); nr. 2-321/1.

— Wetsvoorstel betreffende de bescherming van het embryo *in vitro* (van mevrouw Jacinta De Roeck en de heer Paul Galand); nr. 2-686/1.

— Wetsvoorstel met betrekking tot het onderzoek op embryo's en geslachtscellen (van de heer Patrik Vankrunkelsven en mevrouw Jeannine Leduc); nr. 2-716/1.

— Wetsvoorstel betreffende de bescherming van embryo's *in vitro* (van mevrouw Clotilde Nyssens c.s.); nr. 2-726/1.

Dit verslag is eenparig goedgekeurd door de 8 aanwezige leden.

De Bijzondere Commissie heeft op 20 november 2002 met eenparigheid van de 8 aanwezige leden besloten om enkele technische correcties aan te brengen aan de tekst, zoals hij op 23 oktober 2002 werd aangenomen.

De rapporteur,
Jan REMANS.

De voorzitter,
Jacinta DE ROECK.

— Proposition de loi relative à la recherche sur les embryons *in vitro* (de M. Philippe Mahoux); n° 2-92/1.

— Proposition de loi relative à la protection de l'embryon *in vitro* (de Mme Ingrid van Kessel c.s.); n° 2-114/1.

— Proposition de loi concernant la protection des embryons *in vitro* (de M. Marcel Colla); n° 2-321/1.

— Proposition de loi relative à la protection de l'embryon *in vitro* (de Mme Jacinta De Roeck et M. Paul Galand); n° 2-686/1.

— Proposition de loi relative à la recherche sur les embryons et les cellules reproductrices (de M. Patrik Vankrunkelsven et Mme Jeannine Leduc); n° 2-716/1.

— Proposition de loi relative à la protection des embryons *in vitro* (de Mme Clotilde Nyssens et consorts); n° 2-726/1.

Le présent rapport a été approuvé à l'unanimité des 8 membres présents.

La Commission spéciale a décidé, le 20 novembre 2002, à l'unanimité des 8 membres présents, d'apporter quelques corrections techniques au texte adopté le 23 octobre 2002.

Le rapporteur,
Jan REMANS.

La présidente,
Jacinta DE ROECK.